

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

ERDEY FERENC

GÁT ISTVÁN

IJJAS ANTAL

MEDVIGY MIHÁLY

MEZEY ANNA

RÓNAY GYÖRGY

SÍK SÁNDOR

SOMOGYI ANTAL

SZENNAY ANDRÁS

TIMKÓ IMRE

TÓTH FERENC

írásai

1963 JANUÁR

Ára 5 forint

TARTALOM

Oldal

<i>Sík Sándor</i> : „Mint tenmagadat”	1
<i>Rónay György</i> : Egy hetita dombornüire, Jelkép, Dante-illusztráció (Versek)	9
<i>Timkó Imre</i> : Természetes és természetfeletti a keresztény történetiszemlé- letben	11
<i>Gát István</i> : Maradj velem, Mint annyi szép... (Versek)	22
<i>Somogyi Antal</i> : A román templomépítészet	23
<i>Tóth Ferenc</i> : Tamás ujjai (Vers)	29
<i>Mezey Anna</i> : Egy mondatban (Elbeszélés)	30
<i>Mihelics Vid</i> : Észmék és tények (Az új vatikáni zsinat első ülészaka)	35
<i>Eglis István</i> : A kis út (A békés együttélés „mikroklímája”)	40

NAPLÓ

Békés, boldog új esztendőt! (<i>Erdey Ferenc</i>) 42; Angol vallomás ka- tolikus lelkiismerettel (<i>Ijjas Antal</i>) 44; Szent István királyi jogállása és a magyar koronák (<i>Medvigy Mihály</i>) 49; Az olvasó naplója (<i>Rónay György</i>) 51; Színházi krónika (<i>Doromby Károly</i>) 53; Képzőművészet (<i>Dévényi Iván</i>) 56; Zenei jegyzetek (<i>Rónay László</i>) 59; Film a daytoni majomperről (<i>Bittei Lajos</i>) 60; A Luther-probléma korunk katolikus kutatóinak megvilágításában (<i>Szennay András</i>) 62; Jegyzetlapok (<i>r. gy.</i>) 64	42
---	----

Felelős szerkesztő:

*Sík Sándor*Szerkeszti: *Mihelics Vid*Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

„MINT TENMAGADAT”

Aki a felebaráti szeretetről akar elmélkedni, szükséges, hogy elmélkedjék előbb az önszeretetről, mert az Úr Jézus ezt szabja meg a felebaráti szeretet mintájául. Hogy a dologról magáról szólhassunk, előbb ismernünk kell a mintát.

Az önszeretetet az Úr Jézus nem parancsolja, hanem föltételezi. Nincs szükség rá, hogy parancsolja; anélkül is megvan mindenkiben. Nincs ember, aki ne szeretné magát. Ez bele is van oltva természetünkbe. Magában az Úr Jézusban is megvolt, hiszen tudjuk, hogy mindenben hasonló volt hozzánk, a bűnt kivéve. Ezt tehát parancsolni nem kellett, mondja Szent Ágoston, de meg kellett parancsolni a módját; annál is inkább, mert minden bűnnek végső oka a rendetlen, a helytelen önszeretet. Ha elvonultatjuk magunk előtt az emberiség történetét, Ádám és Éva szerencsétlen önszeretetétől kezdve, amellyel bennünket a bűnbe és annak következményeibe döntöttek, egészen a mai emberig, az önszeretethez mennyi szerencsétlen, melankolikus, tragikus példáját láthatjuk! A nagy költészetnek is mindenkor egyik legtermékenyebb tárgya ez. Hogy csak a legnagyobbak közül említsek néhányat: Ady lírája (*A magunk szerelme*), Ibsen *Peer Gyntje*.

Az önszeretet alapvető kérdése: mi az az én, amit magamban szeretek? Erre nézve mindenkinek saját lelke adja meg a goethei választ: „Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust...” Még az Úr Jézus is megérezte ezt; halljuk Getszemániban a keserű szót: a lélek kész, de a test erőtlén. Az apostol is a testi ember és a lelki ember formulájában szereti az emberi lelket jellemezni. A lelki ember a lélek cselekedeteit cselekszi, a testi a test cselekedeteit. A Galatákhöz írt levélben olvassuk: „Nyilvánvalók a test cselekedetei, melyek: paráznaság, tisztátalanság, szemérmertlenség, bujaság, bálványozás, bűbájosság, ellenségeskedések, viszálykodások, versengések, harag, veszekedések, visszavonások, szakadások, irigyeskedések, gyilkosságok, részegeskedések, tobzódások, és ilyesmi... A lélek gyümölcse pedig: szeretet, öröm, békesség, türelem, nyájasság, jóság, hosszútűrés, szelidség, hit, szerénység, megtartóztatás, tisztaság.” (Gal. 5, 19–23.) Íme a kétféle ember! De tévedésbe ne essünk: itt nem az anyagi test van szembeállítva a tőle különböző szellemi lélekkel. Mikor az Úr Jézus rámutat a test cselekedeteire, azt mondja, hogy a szívből erednek a gonosz gondolatok, paráznaságok, gyilkosságok, házasságtörések, stb. Az újszövetség nyelvhasználata szerint arról van itt szó, ami az emberben alacsonyrendű, arról az énről, amelyből a bűnök következnek. És szembeállítva ezzel az a magasabb én, amely ezekkel szembe tud szállni, ezeket le tudja győzni. A modern lélektan sokat tud nekünk beszélni a különböző én-ekről, amelyek bennünk vannak. Lényegében ugyanazt mondja ő is, amit Szent Pál, és amit mindenkinek a saját tapasztalata. Ki ne mondta vagy gondolta volna még: nem értem, hogy tehettem, nem is tudom, hova lett az eszem, mikor ezt tettem. Ez az egyik tény: az én kettőssége.

A másik tény, hogy az eredeti bűn óta az ember bensejébe betört az *összhangtalanság*, a megzavarodás. A két én nem szövetségese, hanem ellensége egymásnak. Ugyanott, ahonnan az előbbi idézetet vettük, folytatja Szent Pál: „Azt mondom tehát: Lélek szerint járjatok, és nem fogjátok végrehozni a test kívánságait. Mert a test a lélek ellen vágyakozik,

a lélek pedig a test ellen; ezek ugyanis egymással ellenkeznek... Akik pedig Krisztuséi, megfeszítették testüket a vétkekkel és kívánságokkal együtt" (Gal. 5, 16—17, 24). Legklasszikusabb kifejezése ennek a római levélben: „Magam sem értem, mit cselekszem. Mert nem cselekszem a jót, amelyet akarok, hanem a rosszat, amelyet gyűlölök, azt teszem... Mert belső emberi voltom szerint gyönyörűségemet találok az Isten törvényében, de más törvényt látok tagjaiban, ez küzd értelmem törvénye ellen s a bűn törvényének foglyává tesz, amely tagjaiban van" (7, 15; 22—24).

Két törvény, kettős én, amely harcban áll egymással. Ebből következik, hogy az önszeretet, ha túljut a naivitáson, azaz az ösztönös naivság kiskorú fokán, akkor drámai. Szakítás, ellentét él az énben — fölvetődik a kérdés: melyikkel azonosítja magát az ember.

Az önszeretet három fajtája

Minthogy a szeretet kétféle: természetes és természetfölötti, azért kétféle istenszeretettel kellett foglalkoznunk. Önszeretet azonban nem kétféle van, hanem *háromféle*; a természetes önszeretet már maga is kétféle: egyik a testi emberé, másik a lelki emberé; és csak a harmadik a természetfölötti, a keresztény önszeretet. Három rétege van tehát, mintegy három síkja az önszeretnek. Az egyik az ösztönös, testi emberé, amely belé van oltva mindnyájunkba, az ember éniségének természetes, ösztönös megnyilatkozása. A másik, a szellemi, a szellemnek szavát juttatja érvényre a természetes síkon. A harmadik a hitből fakadó indítékokhoz igazodik. Ez a három tartalmilag nem is nagyon különbözik. Hiszen az ösztönös önszeretet tárgya Istentől belénk oltott testi javak, tehát ezeket a szellem is jónak fogja találni; ennek a természetes, ösztönös önszeretnek tárgyai a másik kettőben is ott lesznek és érvényesülnek a maguk módján. A szellemi önszeretet azonban újabb motívumokat hoz fel, amelyek a természetfölötti önszeretben csakúgy ott vannak. A természetfölötti önszeretet megint újabb motívumokat hoz létre. Így módon gazdagodik fölfelé az önszeretet. Nem más tehát az egyes fokokon a tárgya, hanem egyre finomodik.

Az ösztönös önszeretet adott, Istentől belénk oltott ösztönökkel dolgozik. Ebben az értelemben igaza van a Babits-versnek: „Minden vágyad az Isten szava benned.” De az eredeti bűn következtében az ember természete — ösztönvilága is — hajlik a rosszra, azért az ösztönös önszeretet irányításra, fékre szorul. Az ösztönös önszeretetet tehát korrigálni kell, megdolgozni, meghamisítani. Itt egy új motívum lép be: az *értelem*. A szellemi önszeretetet nem az ösztön vezeti, hanem a természetes értelem. Vezérli mint *önismeret*: a szellem megtanít engem korlátaimra, megtanít gyengeségeimre, megtanít arra, hogy alkalmazkodnom kell ösztöneimmel sok dologhoz, külső és belső korlátokhoz. Az értelem mint *valóságismeret* lép fel az ösztönökkel szemben. Meglátja más ember gondolatait, megismeri a közösség, a társadalom érdekeit. Az *értékek rendjének ismeretével* igazgatja az ösztönt és megtanít arra, hogy a szellem több, mint a test, a közösség java előbbrevaló, mint az egyeseké; előbbrevaló például az egészség, mint az élvezet.

Ugyancsak az értelem az, amely fölismerve magában a „két lelket”, kell, hogy állást foglaljon a kettőnek egymáshoz való viszonya dolgában. Mert az ember egyikkel vagy másikkal öntudatlanul azonosítja magát. A tapasztalat — a saját egyéni megtapasztalás és a történelmi: a filozófia és a vallás élményein keresztül megnyilvánuló tapasztalat — azt

tanítja, hogy a két énnel egymáshoz való viszonya tekintetében háromféle módon szoktak az emberek állást foglalni. Egyik a *naïv* optimista állásfoglalás. Ez nem vesz tudomást a kettősségről, ez az önismeret híján érvényesülő önszeretet. Van aztán olyan is, aki látja, de nem veszi tekintetbe énjé kettősségét, hanem mindkettőt természetnek érzi, amely jogosult és önmagában jó. „Ez a természetem” — szeretik mondani. — „Az ösztönöket ki kell élni” — mint a reneszánsz tartotta. „A természet jó” — mint *Rousseau* mondta; ami rossz, azt a társadalom hozta létre.

A harmadik állásfoglalás a pesszimizisták felfogása, akik az ösztönt romlottnak és emberi erővel legyőzhetetlennek vallják (régii eretnecségek, manicheusok, gnosztikusok). Belopózik, finom utakon és formákban egyes keresztény felekezetekbe is ez a felfogás: az ember magában egész rossz és nem képes semmi jóra. De az Egyházon belül itt is, ott is belekerültek ebbe a felfogásba egyes sötétben látó lelkek („az Isten minden, az ember semmi”). Pedig az Isten nem semminek teremtette az embert, hanem Isten megismerésére és bírására.

A harmadik fajta szeretet, a természetfölötti önszeretet, az előbbiekhöz a hitet és a hitből fakadó tudást adja hozzá. Megvilágosított, fölemelt értelmet és kimeríthetetlen erőforrást: a kegyelmet.

Vegyük példának az édesanyának gyermekéhez való viszonyát; azért éppen ezt, mert az anya önszeretete elsősorban a gyermekhez való szeretetében valósul meg, és így nagyon világosan mutatja meg természetét. Az anyát ösztönös szeretete készíti, hogy táplálja, dédelgesse, minden jóval elhalmozza gyermekét, mert ez — akár tudatosan, akár öntudatlanul — neki magának is jó. Amelyik anyában él a szellemi önszeretet, annak gyermeke iránti szeretete is szellemivé finomul és gazdagodik. Ennek a szeretetnek szellemi munkája már a pólyás korban kezdődik és folytatódik a nevelésben, amikor például rászoktatja, hogy sivalkodással nem viheti keresztül akarátát, hanem bele kell igazodnia az evésnek, alvásnak, stb.-nek idejébe. Ez az anya már szellemileg is szereti gyermekét, és mikor így szeret, talán rá sem ébred, hogy önmaga iránti szeretetét, a maga boldogságát is szolgálja, mert ezzel magát és gyermekét is előkészíti arra az időre, amikor nem az ösztön fogja összekötni őket, hanem a bennük élő szellemi értékek tisztelete és szeretete.

Ez a természetes szeretet — az ösztönös is, és a szellemi is — két ponton is belenő a természetfölötti világba: a szeretet arra ösztönzi, hogy gyermekének minden jót biztosítson, amit csak lehet, azért, amilyen korán csak lehet, iparkodik megnyitni előtte a természetfölöttiek világát. Ez a természetfölötti nevelés megkezdődik a keresztelessel és folytatódik példával, tanítással, imával mindaddig, ameddig a nevelés tart. De hogy ezt szíve szerint megtehesse, ahhoz — minél jobban szereti gyermekét, annál jobban érzi — természetfölötti segítségre van szüksége: az isteni kegyelem erejére.

Így nemcsak a keresztény nevelés tartalmát hatja át a természetfölötti szeretet, hanem magát a nevelőt, a keresztény anyát is, akiből ez a természetfölötti szeretet kisugárzik a gyermekre.

A keresztény elvi állásfoglalást az önszeretet tekintetében ezekben a tételekben lehet megadni:

Az első tétel: az egymással harcoló két lélek közül az ember igazi énjé, amellyel azonosítani kell magát, a lelki, a szellemi ember. Második tétel: a testi ember sem ellenség, a testi embert nem elpusztítani akarom, nem megfojtani — ez lehetetlen —, hanem átjárni szellemmel, átjárni természetfölötti erőkkal, fölemelni, megnevelni és így helyreállítani

az egyensúlyt. És ehhez — ez a harmadik tétel — nem vagyok magamra hagyva, hanem az Isten kegyelme segít.

Igy áttekintve a talajt, amelyből az önszeretet fakad, vegyük szemügyre az önszeretet motívumait.

Az ösztönös önszeretet

A testi ember önszeretetének főirányairól Szent János így szól: „Minden, ami a világon van, a test kívánsága, a szemek kívánsága és az élet kevélysége.” Persze az ösztön is Isten akarata, tehát nem rossz — csak ha visszaélünk vele. A *test kívánsága*: az önfenntartó és a fajfenntartó ösztön. Önfenntartás: étel, ital, pihenés, élvezet, egészség. Fajfenntartás: a nemi ösztön és annak érvényesülése. A *szemek kívánsága*: a birás vágya, a tulajdon alapja, a gyűjtésnek, kaparásnak ösztöne. Az *élet kevélysége*: az önérvényesülésnek alapösztone, amely szintén bele van oltva az ember lelkébe.

Ez a három ösztön adva van az ember számára. Mindez jó, de mértékkel, korlátok közé szorítva, önkritikával, a másik ént segítve, a másik értékeihez igazodva. Ha korlátlanul átadjuk magunkat ezeknek az ösztönöknek, romlásba visznek. Aki korlátlanul átadja magát evésnek-ivásnak, oda jut — a Filippi-levél mondja —, hogy „istenük a has, végük pusztulás” (3, 12). Aki a nemi ösztönnek korlát nélkül odaadja magát, elszakítva istenakarta céljától, rosszabbá lesz az állatnál; az állat nem él vissza ösztönével. Aki korlát nélkül átadja magát a birvágnak, a Harpagonok közé jut — az emberi közösséget elviszi a kapzsisághoz, imperializmushoz, háborúkhöz. És a kevélység, ha mindenestül átadjuk magunkat neki, odavisz, hogy fejlődésképtelenné leszünk, mert nem látjuk, hogy fejlődni kellene. A kevély ember olyan beteg, aki azt hiszi, hogy egészséges és nem használ orvosságot. Hány embert ismerek, akit a kevélység szálnalmasan elbutított! Ezért lép fel az ösztönnek ezzel a három irányzatával szemben a szellem — a természetes szellem —, mondván, hogy mindez jó, csak értelmesen kell gyakorolni, mértékkel alkalmazni, erkölcsökhöz, társadalmi rendhez. Önuralomra van szükség.

Itt mutatkozik meg, hogy a természetes szellemi önszeretet nem lehet a végső szó. Hiszen éppen ez az önuralom a nagy és nehéz dolog. Honnan vegyem az önuralmat? Azt mondja erre a természetes önszeretet, legmagasabb fokán, a sztoikusoknál: abból, hogy belátod, hogy jó, hogy helyes. És csakugyan, szerencsés adottságú embereknel ez sokszor elég. Belátni a jót elég arra, hogy tegye is. De mikor jönnek a nehéz kísértések, mikor fölébred a szenvedély forgószele, akkor bizony sokszor azt kérdezi az ember: miért mondjak le erről, mikor olyan jólesik? Miért ne tegyem meg, mikor nem juttat veszedelembé? Miért ne vegyem el a másét, úgysem jönnek rá? Kell ide egy még felsőbb szabályozás: a *természetfölötti ember* önszeretete. Ez biztosítja a három ösztön egyensúlyát: a természetfölötti önszeretet.

A keresztény ember is értéknek vallja és szereti magában az ösztönös önszeretet három alapalakját. Test és nemiség Isten gondolatai. Sőt a keresztény gondolat többet mond róla és jobban megvilágítja, mint a csak természetes felfogás. A tiszta test az Apostol szerint az Isten temploma. A nemiség Isten akarata az ember kiegészülésére, boldogságára, a társadalomnak, de az Isten országának fönmaradására is. Isten munkássává, a teremtés részesévé avatja az embert. A keresztény gondolat nagyobb értéket tulajdonít a nemiségnek, mint amennyit a természetfölötti motívumok nélkül lehetne. — A tulajdon a természeti önszeretethez is

tárgya, de a keresztény ember a hit motívumaiból megtanulja, hogy csak sáfára a vagyonnak. Megtanulja, hogy a főleg nem az övé, hogy adni kell a szegényeknek, alamizsnálkodni, hogy „könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába”, hogy tehát lelki szegénységre van szüksége. — Az „élet kevésége” helyett a természetfölötti önszeretet az Isten fiainak öntudatát hordja magában.

A szellemi önszeretet

Igy a szellemi önszeretet a szellemi értékeket szereti magában és azokra törekszik. Vegyünk szemügyre néhányat a fontosabbak közül. Ilyen érték: az *emberméltóság*. A szellemi ember tisztában van és egyetért azzal, amit a szocializmus hirdet, hogy legfőbb érték a földön az ember. Előtte csakugyan az ember a legfőbb érték. Elvben ezt mindenütt és mindig vallották és vallják, ahol nemes emberség és szellem van; csak aztán fölébrednek az emberi gyengeségek, az előítéletek, faji, vallási, politikai, családi és egyéb előítéletek, és a valóságban bizony a legtöbbször csak annak adjuk meg az emberméltósághoz illő bánásmódot, aki mihozánk hasonló. A *Gondolatok a könyvtárban* több mint százéves nagy mondatai csengenek vissza bennem: „Még alig bír a föld egy zugot, ahol az embert emberként becsülik — kivéve ha feketén született...” Igen, a kereszténység előtt a legmagasabb természetes filozófiák, még a sztoikusok sem találtak például a rabszolgaság ellen elítélő szót. Az emberi méltósághoz, hogy teljes és biztos legyen, legtöbbször nem elég a természetes önszeretet, hanem a természetfölötti kell, amely megtanít, hogy minden ember Isten képe, Isten gyermeke, és hogy — amint Szent Pál mondja — itt már nincsen zsidó és pogány, körülmetélt és körülmetéletlen, barbár és szkita, csak Krisztus van és mindnyájan egyek vagyunk Krisztusban.

A szellemi önszeretet másik nagy értéke a *szabadság*. Ahol szellem van, ott szabadságnak kell lennie — így érzi a szellemi ember. Mindenki megérzi ezt is, aki nemesen gondolkodik, a természetes ember is, és a szabadságot az élet legfőbb, vagy egyik legfőbb javának tartja. Korlátja egyedül a mások szabadsága. Elvileg nincs is nehézség; filozófusok, politikusok, moralisták mind tisztában vannak a szabadság nagy, kívánatos emberi értékével. De ha végignézzünk a történelmen: a szabadságot mindig harcolni kellett. Szabadságharcok, forradalmak állandóan ismétlődnek. A szabadságot le lehet igázni, meg lehet semmisíteni; és ha meg is szerzi az ember, hol van még a külső szabadságtól a belső szabadság! Nem vagyok szabad ember, ha rabja vagyok ösztöneimnek. Az igazi szabadság is keresztény érték: „Bármit beszéljete, Krisztus a szabadság!” — éneklí száz évvel ezelőtt *Mindszenty* Gedeon. Krisztus az, aki az ő szabadságát adja nekünk, ez megtanít a belső egyenetlenségek legyőzésére és ezzel szabaddá teszi az akaratot. Szent Péter figyelmeztet: „Krisztus drága vérén vagytok megváltva, ne legyetek emberek rabjai.” Az ő belső szabadsága állandó ösztönzés a külső szabadság megszerzésére is.

A szellemi önszeretet értékeinek harmadik területe a *kulturális javak*: a karakter, az egyéniség, személyiség kifejlődése, a művelődés, tudomány, művészet, társadalmi fejlődés, az igazságosság érvényesülése, a technikai fejlődés, — mindaz, amit a szellem alkot. Óriási terület. De mindezek a nagyszerű értékek megrendülnek, amikor jön a nagy szenvedés. A filozófia tud erről mondani egy-két hideg szót: mi a szenvedés, de éppen ha a legnagyobbakat hallgatjuk, akkor látjuk, hogy a legnagyobb tudományos munka és művészi alkotás sem ad magában végső feleletet és végső kielégülést. Faust mind a négy egyetemi fakultást végigtanulmá-

nyozta, és: „Da steh ich jetzt, ich armer Tor, und bin so klug, als wie zuvor.” Nem tud megnyugvást találni, valami többet akar. Hogy mit, tudjuk Szent Ágoston formulájából: „Nyugtalan a mi szívünk, míg meg nem nyugszik benned, Uram.” — Ehhez az értékhez is odahajlik a természetfölötti önszeretet. Megtanít: minden kultúrjavunk arra való, hogy Istennek rávonatkozó gondolatát, mint egy műalkotást, kidolgozzam magamban, és Istennek az emberiségről elgondolt nagy gondolatait, az igaz, a jó, a szép érvényesülését segítsen elő az emberek között. Ha ezzel a gondolattal lépek művészet, tudomány, stb. elé, akkor végső igent tudok mondani rájuk és megtalálom bennük a lélek kielégülését.

A szellemi értékek negyedik csoportja a *kedélyi értékek*. Ezek a gyakorlatban nagyobb értéket jelentenek, mint az értelmiek. Érzelem, humor iránti érzék, rugalmasság — és a legfőbb kedélyi és érzelmi érték: a szeretet. A természetes szellemi önszeretet, az értelem belátja, hogy ezek adják savát-borsát az életnek, hogy a boldogság, ha nem csak ezekből, de elsősorban ezekből kerülhet ki. Am megint felmerül a kérdés: Honnan vegyem ezeket az értékeket, ha nincsenek? A sokszor idézett német versike: Hab' Sonne im Herzen! — napsugár legyen a szívedben — nagyon szép és kellemes olvasmány; de egyszer egy ágyhoz kötött nagybeteg ember azt mondta: „Szép, szép, de honnan vegyem?” Éppen arra van szükségem, mikor felhős az élet. Megfelel rá a természetfölötti önszeretet, a hitből való motívum: „Szeressétek az Istent és akkor lelketek földerül” (Sír. 2, 10). A derű is szeretetből származik, vagyis olyan értékből, amely több, mint a természetes szellemi érték. Morus Szent Tamás, ez a nagy humanista, a természetes szellemi és értelmi életnek nagy képviselője, egyzsersmind szent és vértanú, így imádkozik:

Uram, add meg testem egészségét és a képességet, hogy a tőled kapott testi erő ajándékát lehető jó állapotban megőrizzem.

Adj nekem jóra hajló lelket, amely meglássa azt, ami jó és tiszta, ne ijedjen meg a bűn láttán, hanem inkább találja meg a módokat a bűn okozta bajok rendbehozására.

Adj nekem olyan kedélyt, mely ne ismerje az unalmat, de éppúgy idegen maradjon számára az elégedetlenség, a sóhajtozás és a panasz; és ne engedd, hogy túlságosan belemérüljek okvetetlenkedő énem gondjaiba.

Uram, adj nekem humorérzéket. A kegyelmet, hogy megértsem a tréfát, s így megismerhessem azt az örömet, amit az élet nyújt és azt továbbadhasam másoknak is. Amen.

Ebből a kis imádságból megérezhetjük, milyen gazdag a keresztyén önszeretet és mennyire nem hiányzik belőle egyetlen érték sem az önszeretethez — az ösztönös és a természetes értékek sem —, de mindez főleg egy magasabb síkra.

További értékei a szellemi önszeretethez a *hivatás és a munka*. A szellem belátja, hogy az ember kiteljesedéséhez szükséges a munka. A munka teszi emberré az embert. A hivatás kell ahhoz, hogy megtalálja helyét az emberi közösségben; ennek öntudata a boldogsághoz is szükséges. Sajnos nem mindenkinek jut osztályrészül olyan munka, amely a neki megfelelő tevékenységgel tölti be életét. Hogy minden ember hozzájusson a munkához, és pedig a neki való munkához, ezt a szociális fejlődéstől várjuk. Ma még a munka sokszor úgy jelentkezik, hogy elsodorja az embert, eltemeti, nem is engedi lélekzetet venni. A természetfölötti önszeretet a

hitből vett indítékokkal ennek az orvosságát is megadja. Hitünk szerint a munka Isten akarata. „Az Isten, az én Atyám, mindezideig munkálkodék, én is munkálkodom” — mondja az Úr Jézus. Neked is munkálkodnod kell: „Hajtsátok uralmatok alá a földet” — parancsolja Isten az első emberpárnak. Azt a sokszor idézett mondatot: „Aki nem dolgozik (pontosabban: aki nem *akar* dolgozni), ne is egyék”, Szent Pál fogalmazta meg először. A hivatás keresztény gondolat. Az ókorban nem is találkozunk vele. Szent Pál leveleiben bukkan fel először, amikor a különböző isteni ajándékokról, hivatásokról ír. Mi a hivatás? Korunk egyik nagy gondolkodójának, *Guardininek* gondolatát idézem: „A hivatás az egyes ember számára az ő gondviselészerű helyzete, Isten világtervében való jelentőségének összefoglalása. Ebben jut kifejezésre, hogy minden más, világ és emberiség, az ő számára azért van, hogy az által, amire hivatva van, az ő hivatásbeli teljesítményével, a maga részéről hozzájáruljon a közös cél eléréséhez.”

Végül a *vallási értékeknek* is megvan a természetes területük is. Az önszeretethez a természetes istenszeretet is hozzátartozik. A katolikus felfogás szerint a vallási érték nélkül az ember nem egész ember. Meglátta ezt a nagy pogány gondolkodó, Marcus Aurelius is: „Ahogy az orvosok mindig készenlétben tartják azokat a műszereket, melyekre egy váratlan műtétnél szükségük lehet, éppúgy állandóan a kezed ügyében legyenek neked is azok az elvek, melyeknek segítségével rátapinthatasz a dolgok isteni lényegére és emberi mivoltára; mindenben, amit teszel, még a legkisebben is, tartsd szem előtt, hogy e kettő kapcsolatban van egymással. Mert az istenek figyelembevétele nélkül emberi szempontból nem intézhetsz el jól semmit, s ugyanez áll megfordítva is.”

A természetfölötti önszeretet

A természetfölötti önszeretet tárgya az, ami bennem természetfölötti — amit a hit mond számomra és a hitből való élet hoz létre bennem. A természetfölötti önszeretet tárgya, amit Isten szeret bennem. Arra töreksem, amire az Isten akarja, hogy törekedjem: arról tudom, hogy a legjobb számomra. Mindazt, amit lelkemtől kíván: büntől való tisztaság, szeretet Krisztus iránt, az üdvösség munkálásának módja, a szeretet életformái — ezt szeretem magamban; ennek kidolgozására adja nekem a kegyelem természetfölötti valóságát. Ebből következik, hogy a természetfölötti önszeretet voltaképpen sohasem kész, hanem *feladat*; kidolgozása megmutatja az Istennek rólam elgondolt képét. Szent Pál megkapóan fejezi ki ezt a Filippi levélben: „Testvérek, nem képzelem magamról, hogy már magamhoz ragadtam, de azt az egyet igen, hogy elfelejtem, ami mögöttem van, és nekifeszülök annak, ami előttem van, s így törtetek a célra, annak a hivatásnak pályabérére, amelyet az Isten onnan felülről adott Krisztus Jézusban” (*Fil.* 3, 13—14). A természetfölötti önszeretet ilyen dinamikus világ, nekifeszülés annak, ami előttem van. A hivatást Isten adta Krisztus Jézusban, ő adja hozzá a kegyelmet is, de nekem kell nekifeszülnöm, hogy meg is szerezzem a magam számára.

Ez a természetfölötti önszeretet *teljes szeretet*, megvan benne a tetőző, vágyó és adakozó szeretet. Tetszés-szeretet, tetszem önmagamnak abban, amiben az Istenhez hasonlítani tudok. Amit Isten belém adott, a maga képére alkotott, az tetszik nekem; ez az emberméltóság keresztény formája. — Vágyó szeretet: vágyódom arra, ami nekem jó, és arra a legjobbra, amelyet a természetfölötti javak szereznek meg. — És adakozó szeretet: szeretem magamat, mert tudok jó lenni és megadom magamnak,

ami ehhez szükséges. Így elérem a magam számára bizonyos fokig itt a földön is a boldogságot. Itt látszik meg a természetfölötti önszeretet lényege. Mert boldogságot nem elsősorban a szeretetből ad, hanem a szeretés, nem a vágyó, hanem az adakozó szeretet. De adakozó szeretettel elsősorban nem magamat tudom szeretni, hanem Istent és az embereket. Vagyis bámulatosan egyszerű módon az igazi önszeretet istenszeretethez és felebaráti szeretethez olvad át, úgyhogy voltaképpen önszeretet, elválasztva a mások szeretésétől nincs is. Ha egészséges vagyok, akkor nem problémám, hogyan kell egészségesnek lenni. Probléma akkor van, ha beteg vagyok. Az egészséges ember nem egészséges akar lenni, hanem éli az egészséges ember életét. Így a keresztény ember is nem önmagát akarja szeretni, hanem Istent és felebarátját, és éppen ezzel szereti magát legjobban. Azért mély bölcsesség van abban, hogy az Úr Jézus nem parancsolja az önszeretetet. Erre nincs szükség, magától adódik. Gyermekkorom emlékeiből fölmerül egy ifjúsági regény; abban olvastam ezt a mondatot — nem az író találta ki, régi bölcsesség, de az én gyermeklelkemre akkor nagyon hatott: „Boldognak lenni? Tévedés! Boldoggá tenni, ez az igazi.” Azóta megtanultam az evangéliumból: boldog akkor leszek, ha boldogítani akarok másokat. „Aki elveszti életét, megtalálja azt.” Egyszóval: a természetfölötti önszeretet lényegében istenszeretethez és felebaráti szeretethez valósul.

És ez a gondolat tanít meg az önzés helyes értékelésére is. Az önzés olyan önszeretet, amely nincs termékeny kapcsolatban Istennel és felebaráttal. Az Isten nem fontos az önzőnek, ő a maga istene. Számára az Isten annyiban jelent valamit, amennyiben őt szolgálja, amennyiben lehet tőle kérni, várni, esetleg megharagudni, ha nem teljesíti, amit kérek. Az önző úgy fogja föl, hogy az Isten tartozik neki, az élettől neki jár ez meg az. Naív, de gyilkos gondolat. Az önző vallásos is tud lenni: a vallás hozzátartozik a boldogsághoz, tehát azt is felhasználja. Csakhogy az ilyen vallásosság nem tesz boldoggá. A vallást azért kell gyakorolni, mert igaz, mert jó, mert szép, mert Isten van és szeret. Én is szeretem őt és ezzel boldoggá is leszek. De az, aki „keresi életét, elveszti azt”.

Az önzés egyik *megnyilvánulása* a kapzsiság, igényesség. Az önző ember mindennek utánakap; hogy „nekem legyen”, ez a fontos. Másik megnyilvánulása az önzésnek az érzékenység, sértődékenység, a sértések felejtenei nem tudása, hanem fölraktározása a lélekben. Az önző a maga gondolatának imádója. Neki mindig föltétlenül igaza van. A más gondolatait meg sem hallgatja, illetve nem is hallgat rá, mialatt beszél. Egyik szomorú fajtája az önzésnek a „ressentiment” embere, aki keserű bosszúval fordul az élete felé: úgy érzi, az igazságtalan hozzá és ezért bosszút akar állni: „rokkanjon más is, pusztuljon más is” (*Ady*). Ide tartozik az ún. „Minderwärtigkeitskomplexus”, a csekélyértékűség: állandó aggodalom, hogy mások nem tartanak annyira, mint én szeretném. Közben az a titkos érzés, hogy csakugyan nem is vagyok olyan értékes. Azért az ilyen ember vagy félnék és félszeg, vagy ami még rosszabb: hangosságával, kihívó viselkedésével próbálja rekompenzálni magát. — Egy másik önző megnyilvánulás: a pedáns ember, akinek egyedül az ő dolgai és céljai fontosak. Akkor és úgy teszi a dolgát, ahogyan előírányozta; düljön bár össze a világ, de ezen nem szabad változásnak lenni. — Az önzés egy fáján alapszik a nyárspolgárlelkület is, amely be van zárva egy kis szűk keretbe, és az áldozatnak még a gondolata is idegen tőle; a jövő értékeit feláldozza a pillanat értékének. Közben egyre hűl körülötte a világ. A szeretet csak szeretésnek lehet a jutalma. Ő egyre jobban elvesz-

ti az embereket és végül magára marad. Végül is minden önzőn betelik Eötvös mondása: „Csak az önzőnek nincs vigasztalása a földön.”

Mi az önzés orvossága? Ha az önszeretet abban különbözik az önzéstől, hogy a helyes önszeretet termékeny és helyes kapcsolat Istennel és felebaráttal és ebben valósul, akkor egyszerű az orvosság: fel kell venni a kapcsolatot Istennel és az emberekkel. Kezdj el szeretni — és pedig a mindenkinek és mindig lehetséges adó szeretettel — Istent és embereket; és jól fogod szeretni magadat, „és lelked földerül”. Egy nagy magyar önzetlennek, *Széchenyi* Istvánnak naplójában olvassuk ezt az imádságot — a legmagasabb rendű önszeretethez ezt a nagyszerű tükkrét:

Mindenható Isten, hallgasd meg mindennapi, minden órai imámat. Töltsd be szívemet anyagi tiszta szeretettel irántad s hazám, embertársaim s honfitársaim iránt. Világosíts fel engem egy kerub lángszellemével, erős eszével. Engedd a jövőbe pillantanom s megkülönböztetni a jónak magvát a gonosztól. Add tudtomra, mit tegyek s miként kezdjem, hogy Neked egykor a rám bízott tőkéreől beszámolhassak.

Gondolkodni akarok és dolgozni, éjjel és nappal, egész életemen át. Segítsd sikerre azt, ami jó, tipord el csirájában azt, aminek rossz gyümölcse lehetne. Nyújtsd segélyed, hogy minden heves indulatot elnyomhassak magamban. Engedd, hogy igazi lelki alázattal tekintsek mindent a világon s úgy fogjak hozzá akárméhez.

Egész imám pedig necsak szóval legyen elmondva, hanem tetteimben nyilvánuljon s legyen szüntelen az éghez bocsátva. Amen.

RÓNAY GYÖRGY VERSEI

EGY HETITA DOMBORMŰRE

Négyezer éve vágat a ló
négyezer éve áll a harcos harckocsiján
négyezer éve pendül a húr pattan a nyíl
s a paták alatt négyezer éve
fölémelt karral meztelenül hanyatt
a földre gázolt asszír
szakállas embrió
hogy fejjel előre a Halál kő-anyaméhe
a semmibe köpje —
ez a perc mielőtt ágyékába tipornak
a perc mielőtt bordái recsegve betörnek
egymás után a kerék alatt ez a perc
négyezer éve
a dobhártyák döbrent dobaja mögött
a gyerek-sírás asszony-zokogás
négyezer éve
fölémelt karral meztelenül hanyatt
a megadás örök mozdulatával
négyezer éve
csecsemő-meztelenül szőrös kicsi magzat
öklével már csak kihült halántéka mellett
négyezer éve —
s egy néma kiáltás néma kőszikoly
négyezer éven át
paták alól kerék alól
a Halál méhburkfalán keresztül —
miért kell ölni ölni ölni ölni
négyezer éven át?

JELKÉP

Körös-körül a kert
minden lombja lehullt,
de ez a tölgyfa zöld még;

és távolabb az erdők
minden lombja lehullt,
de ez a tölgyfa zöld még;

a szél avart söpör,
eső avart rohaszt,
de ez a tölgyfa zöld még;

tar ágakon a hó
halotti leple leng,
de ez a tölgyfa zöld még --

ne tipord le, tél!
ne vágd ki, favágó!
MERT EZ A TÖLGYFA ZÖLD MEG!

DANTE-ILLUSZTRÁCIÓ

Mikor a kapun kiléptünk, a holt ég
vonaglott egyet. Vezetőm megállt
és kézen fogott. „Van itt egy pokol még,

melyet, mondta, megismerned nem árt.
De itt ne várj se kénkövet, se lángot;
itt néma csönd van, jajszó nem kiált,

kar nem mozdul, torok nem hörren átkot:
ezek a kárhozottak itt azok,
kiket szó, szív, szerelem sose váltott

meg önmaguktól, hanem mint rabok
éltek, tulajdon börtönükbe zárva,
s kárhozatuk: élni tovább, ahogy

létükben éltek; és ha volt a zárba
valaha kulcs: eldobták? elveszett?
mindegy: többé senki meg nem találja.”

Ott ültek kétoldalt az út felett,
mint szobrok egy párkányon, mozdulatlan
arcukban mély üreggel szem helyett;

s míg én bámultam néma iszonyatban
őket, az Angyal kis szünet után
tovább beszélt. „Ne félj, szólt, e lakatlan

arcok emberi arcok itt, csupán
szemük fordult meg és folyt be felé ki,
azért ülnek oly meredten, sután,

mint a vakok. S ha kedved van benézni
a szemük helyén nyíló üregek:
ugyanazt látod a koponyamélyi

úrben: egy másik arcot odabenn
kifolyt szemekkel, s annak belsejében
megint egy újat, s tovább, végtelen

haladványban; kút ez, amelybe régen
belekiáltott valaki: a hang
hull, hull, akár a kő, folyvást a mélyben,

s már oly régen az aknába zuhant,
hogy nincs is már. Nincs kő, nincs hang, sem emlék
róluk. Csak a hullás van, és alant

örök létként az, ami nincs: a Nemlét.”

TERMÉSZETES ÉS TERMÉSZETFELETTI A KERESZTÉNY TÖRTÉNETSZEMLÉLETBEN

„Midőn elérkezett az idők teljessége...” Ilyen egyszerűen és közérthetően adja tudtunkra Szent Pál a galatákhoz írott levelében (4, 4), hogy Krisztus megjelenése a földön nemcsak a világ történeti eseménye volt, hanem a világ egész történelmének új értelmet adó ténye is lett. Ritkán írtak le kevés szóval ilyen sokat.

Az apostol híradása, bár olyan igazságot tartalmaz, amely történelmet formált, maga az „igazság” mégsem tárgya a történelemnek, mint tudománynak. A „tény” azonban, amelyet Szent Pál közöl — vagyis az, hogy az „idők” egy bizonyos, előre elhatározott „teljességhez” értek el; továbbá azok a „hatások”, amelyek ebből a tényből következtek — azok a történelem-tudománynak tárgyát képezik már. A tényben és azok hatásaiban foglalt „igazság” azonban már nem.

A Biblia — úgyis, mint Szentírás — történeti forrás is. Amennyiben az, senki sem vitathatja el a történészek jogát, hogy adatait tudományos kutatásaik és kritikai vizsgálódásuk alá vessék. Amennyiben azonban a Biblia — tartalmilag — Isten kinyilatkoztatásának természetfeletti igazságait foglalja magába: a tudományos történelem érdeklődésének nem tárgya már.

A „hit” és a „tudás” lényegileg és szemléletileg ezen a ponton különnek el egymástól. A Biblia ugyanis igazságaival azt hirdette meg, hogy a történelmi ember szerepe a teremtetéstől az utolsó ítéletig tart és az örökkévalóságban nyeri el létének végső kiteljesedését, igaz értelmét és erőfeszítéseinek koronáját. A kinyilatkoztatás e közlésébe vetett hit, kétezer esztendőn át, a világ vigasztalása volt. A tudomány viszont kutatásaiból merített, tényszerű eredményeivel azt hirdette ki, hogy a világ önmagától való és önmagában zárt, továbbá, hogy az anyagból az időben fejlődő történelmi ember léte, sorsa és teljessége a tudatosan és tevékenyen formált világgal a szédületes technikai lehetőségekbe tágul. Az a tudás, amely ebből a híradásból táplálkozik, korunk ellentétébe csapó, kétségekkel küzdő és emberfeletti tettekre ösztönző, nyugtalan erőfeszítéseinek forrásává lett.

Jézus tanítványai számára, akik egytől-egyig egyszerű és igaz zsidó férfiak voltak, a kinyilatkoztatásban foglalt próféciák beteljesedése annak a ténynek volt bizonyossága, hogy Mesterük, Jézus nem más, mint a megígért Messiás. Hogy az „idők” éppen „ezt a teljességet” hozták meg, azt saját szemükkel látták.

Tegyük fel, hogy Jézus tanítványainak egyike a tudományok felkészült embere lett volna. Ez a tudós felvilágosíthatna volna tanítványtársait arról, hogy e hitüknek nincsen tudományosan bizonyítható alapja. Minden tudomány ugyanis az okok és az okozatok összefüggéseinek kutatásával születik, a tapasztalatilag ellenőrzött megállapításokkal fejlődik és e módszeresség mellett mindvégig hűségesen kitart. A „prófécia” azonban nem tartozhat a tudományos okadatolás körébe, mivel a jövőndőlés „nem oka” annak, hogy az előrejelzett történés valóban be is teljesedik. A prófécia nem más, mint „időben előrevetített okozata” annak, ami, mint „igazolt ok”, csak a jövőben teljesedik be. A jövőndőlés beteljesedése — a szó tudományos, tehát ok és okozati összefüggések értelmében —

nem bizonyítéka magának a jövődölésnek. Eszerint annak a tudós tanítványnak, mint „okadatolónak” és tudományosan bizonyító érvelőnek, igaza lehetett volna. Hogy érvelésével milyen kevés hatást gyakorolhatott volna a Genezáreti tó halászaire, azt könnyen elgondolhatjuk. Az apostolok kora után még hosszabb időnek kell eltelnie, amíg a tudomány a hitet megoldandó feladatok elé állítja majd.

A Biblia, mint Szentírás, vagyis mint kinyilatkoztatott és természetfeletti igazság-tartalom foglalat, sohasem akart tudományos bizonyítékokkal szolgálni. Mondanivalói és kijelentései nem úgy meggyőzőek: „Higyjetek, mert láttok!”. A Szentírás így bizonyít: „Lássatok és higgyetek!”. Vagyis, amikor ismeretileg különválasztja azt, ami a „hitből”, és azt, ami a „tudásból” származik, ugyanakkor lényegileg és szervesen össze is kapcsolja azokat, hiszen a hit számára adott kinyilatkoztatás Szerzője és a tudomány tárgyát képező tapasztalati világ alkotója személy szerint is egy és ugyanaz az Isten.

A beteljesedés előkészülete

Az az elgondolás, hogy Jézus tanítványai sorában a tudományosság egy képviselője is jelen lett volna, korántsem olyan képtelen anakronizmus, mint az első pillanatra látszik. Az ellentét és a vita, amely a hit és a tudás között folyamatban van, az emberi szellem történetével egydős. Akkor született, amikor az ember a tapasztalataiból leszűrhető és általánosítható eredmények lerögzítését, mint értelmének szellemi lehetőségét felfedezte. Lehetséges, hogy a problémát már az ősi Babylon is ismerte, de a Kr. e. VI. század Görögországában a milethosi Thales már eljutott annak felismerésére, hogy a tapasztalható világ sokféleségében törvényszerűségek rejlenek. Ebben az időben alapították meg a görög gondolkodás mesterei a szellemi erőfeszítésnek azt a hatalmas épületét, amelyet ma „európai bölcseletnek” nevezünk. Az emberi értelem azóta sem nyugodott percnyi sem, hogy tovább kutassa a teremtés rejtélyeit.

Alig van olyan gondolatunk, amely lényegében ne a görög bölcsélet alapfogadataiból származnék. A görög természettudomány, például, a modern természetbölcsélet minden lényeges tételét átgondolta már. Abderai Demokritos atomelmélete lényegében a modern atomfizika alapvetése is. Ez pedig a Kr. e. IV. században már készen állott.

Az ószövegségi Szentírást három évszázaddal Krisztus születése előtt görögre fordítják és az idők teljessége előtti évtizedekben Philon, a hellén-zsidó bölcsele, Alexandriában kísérletet tesz már a kinyilatkoztatott és a tudományos igazságok összevetésére, egyeztetésére és összehangolására. Ezzel s synkretizmussal a tulajdonképpeni vallásbölcsélet, illetve tudományos teológia módszeres alapjait veti meg.

Maga Szent Pál nemcsak írástudó ember volt, de kora irodalmának és bölcséletének is jó ismerője lehetett. Az athéni Agorán tartott híres beszédében Kleanthes Zeoshoz írott himnuszát idézi. A Krisztus utáni II. századtól egészen a IV. századig folyt le az a következetes harc a görög bölcsélet részéről, amely a fiatal kereszténység életére, fejlődésére és tani tisztaságára nagyobb veszélyt jelentett, mint a három évszázadon át, szinte szakadatlanul folyó, véres keresztényüldözés. A szellemi képességek ilyen hihetetlen erőfeszítésében az egyházatyák és a századok egyetemes zsinatai a helyes hitet igaz bölcsellettal támogatva a harcos viták során győzedelmesen helyt is álltak. Éppen a görög bölcsélet késő hellén-kori merész támadásai kényszerítették a korai keresztény egyházat arra,

hogyan tanításait értelmileg is megokolva, a tudomány módszereivel is rendezve, meghatározásokba rögzítve és dogmákba formálva védje meg és adja elő hívei számára.

Ugyanekkor az ökeresztény egyház hívei meg voltak győződve arról, hogy egyetemes zsinataikon összegyűlt öreg és bölcs püspökeik és egyháztanítói — a hit és erkölcs dogmatikus megfogalmazásának kérdéseiben — a Szentlélek Isten természetfeletti és megvilágosító fénye mellett határoznak helyesen. Szép és meggyőző hit volt ez már akkor is. És menyire elgondolkoztató az a tény is, hogy voltak olyan zsinatok, amelyek mutatós eredményekhez mégsem kapták meg a hit elismerő hozzájárulását. Egyiket ezek közül — éppen a 449. évi ephesosit —, bár hatalmat és erőt mutatott és emléket a történelem is híven megőrizte, de megbélyegezte és azóta is csak „rabló-zsinat” néven említi.

A Galileitól Newtonig terjedő, újkorai idők természettudományos kutatásainak klasszikus eredményei ezt az ősi harcot, a hit és a tudomány között, újraélesztették. A történelemnek ma is folyamatban lévő szakaszában ez a vita témája maradt napjaink általános és tudományos érdeklődésének is. Ebben az időben a különféle tudományos elméletek ismét nagyobb veszedelmet jelentettek a hit vonatkozásaiban, mint az első századok eretnekségei és a bölcselők próbálkozásai együttvéve.

Ma nagyobb és súlyosabb feladat előtt áll az egyház a hit és a tudomány kérdésében, mint az első századok keresztény tanítói. Bár a modern fizika kutatásai — amelyek már megingatták a klasszikus fizika megdönthetetlennek vélt alapjait és megtagadták azt a kizárólagosnak vélt előjogát, hogy a világ jelenségeit hiánytalanul és tudományosan megmagyarázza — még a kibontakozás és fejlődés úttörő munkáját végzik, de eddigi eredményeiken már a bölcséletnek is új és még fel nem mérhető építménye emelkedik. A teológiának ma még nehezen áll módjában ezzel az alakulásban és fejlődésben lévő bölcsélettel úgy összemérni a kinyilatkoztatás hitadatait, mint ahogyan az egyházatyáknak módjuk volt a görög bölcsélet hellénkori fejlett és kialakult formáival bánni.

Nem erőltetett tehát és egyben nem is haszontalan, éppen napjainkban, a hit és a tudomány vitájának fényénél az egyháztörténelem és az általános történettudomány viszonyát úgy vizsgálni, hogy a probléma megvilágításához a kezdeti kereszténység korának különleges helyzetét visszaemlékeztetően felidézzük.

A biblia és a tudományos archeológia

Miközben korunk érdeklődése elsősorban a természettudományos felfedezések imponáló és nagyjelentőségű eredményei felé fordul, az archeológia, az „ásó tudománya”, ismereteink eddigi határát néhány generáció ideje alatt több, mint háromezer esztendővel tágitotta már. Korunk a régészetnek köszönheti, hogy ismeretlen szellemi ősiségünk képviselőit, a föld mélyére került ismeretlen kulturákat feltárta, módszeresen és tudományosan feldolgozta és ismertette azokat.

Az általános régészetnek van egy, éppen témakörünkbe vágó, különlegesen érdekes szakterülete, amely a zsidó nép és a kora-kereszténység történeti emlékeit kutatja. Ama adatok nagy tömegének történeti háttérét, amelyek keresésére és felkutatására csak a Biblia alapvető és kizárólagos útmutatásai alapján indulhatott el, nagyrészt feltárta már ez a tudomány-szak és sok részletében eljutott a történeti valóság forrásokat igazoló bizonyításáig is. A régészetnek ez az ága — mint mondtuk — más adatok hiányában csak a Bibliát használhatta kizárólagos, támpont-

tot és irányt mutató forrásul. Eddig elért eredményeivel az abból merített földrajzi — történelmi és néprajzi tényeket tudományosan is visszaigazolta már, akár el akart erre az eredményre jutni, akár nem.

Ezeknek a kutatásoknak során vált például ismeretessé, milyen mélyen gyökerezett a zsidó nép sorsa a keleti népek történeti talajában. Továbbá az is nyilvánvalóvá lett, hogy a korai kereszténység sokkal szorosabb kapcsolatokkal tartozott az antik világ lelki-szellemi-társadalmi életéhez, mint amilyeneket a korabeli írásos források eddig sejteni engedtek. Ezek a tudományosan ellenőrzött régészeti adatok abból a szempontból is figyelemreméltóak, hogy általuk — a tudományos bizonyításra igényt nem tartó Biblia — adatainak tényszerű hitelessége nyert igazolást. Ugyanekkor történik ez, amikor éppen a Bibliában, mint Szentírásban foglalt kinyilatkoztatott igazságok a tudományosság kételyeire vagy éppen tagadására számíthatnak csak.

A bibliakritikának az a módszere, amelyet a XIX. század tudományossága gyakorolt, valóban széleskörű eredményeket ért el a Bibliának leértékelésében a múlt század embere szemében. Ez azonban abban az időben történt, amikor az egyiptológia, vagy az asszirológia még csak a kezdetleges próbálkozások útját járta. Azokat a városokat, amelyeket a századforduló és századunk elejének ásója hozott napvilágra, csak névszerint és csak a Biblia lapjairól ismerhette az olvasó ember. Tények híján tehát a kapcsolatos kultúrákat és azok történelmi személyeit, valamint eseményeit könnyedén lehetett a mitológia területére utalni. Egy olyan témájú könyv, mint: „Élt-e valóban Jézus?“, sokak kedvelt olvasmányai közé tartozott akkor, viszont apáink már gondolkodóba estek rajta. A késői unokák idejében, vagyis napjainkban vallástörténeti és valláskritikai hivatkozásokkal megint felelevenítik ugyanazokat a témákat, ugyanazzal az érvelési móddal, figyelmen kívül hagyva a modern régészet eredményeinek bizonyító és hitelesítő tanúságtételeit. Különösen vonatkozik ez a kereszténység eredetének történeti kérdéseire.

Pedig a zsidó — és keresztény vallásterületek régészeti emlékeit kutató tudományok eredményei még értékesebb és meggyőzőbb következményekkel is járnak. A Biblia — mint már említettük — kiváló történeti forrásnak bizonyult azok kezében, akik a Szentírásban megjelölt területeken indultak kutatásokat végezni. Az egyre növekvő bizonyított adatok kétségkívül rámutattak arra, hogy azok a földrajzi helyek, népek, tények és történeti események, amelyekről a Szentírás, mint természetfeletti tartalmának történeti és helybeli keret-adatairól beszél, valóban igazak, és azok, akik ezeket leírták, személyes tapasztalattal rendelkeztek, vagy hiteles hagyományokból ismerték azokat. A Biblia tehát igazolható valóságokat hagyományozott ránk. Az is nyilvánvaló lett azonban, hogy azok az írók, akik helyes és igaz ismerettel rendelkeztek, mikor írtak, nem akartak tudományos adatokat rögzíteni. A tényeket és eseményeket, helyeket és személyeket, mint „keretet“, továbbá csak úgy és csak annyiban írták le, amint és ahogyan írásuk eredeti célkitűzésének szolgálatába állíthatták: vagyis amennyiben Isten kinyilatkoztatott szavának közléséhez hozzátartoztak. Azok a tudományosan is ellenőrizhető tények, amelyek magára a szöveg eredetiségére, továbbá a leírtak történeti hitelességére vonatkoznak, egyben igazolták az írók és a leírtak történeti valóságát is. Figyelemreméltó tehát az a körülmény, hogy amikor éppen az archeológia, ez a catexochén objektív és tapasztalati tudomány — akarva, nem akarva — a Bibliának, mint Szentírásnak történeti hitelességét bizonyítja, akkor fordul éppen korunk természettudománnyal alapozott bölcselete

és tudományossága nemcsak a Szentírás tartalmi foglalatára ellen, de a Bibliát magát is tudománytalannak és korok és emberek konfabulálta mítoszának állítja. Ezeket a megállapításokat ugyanakkor teszi, amikor a régészet, mint tudomány, a Biblia történeti adatait éppen igazolja.

Tegyük fel, hogy a tudomány „tárgyi bizonyítékot” találna ahhoz az Ószövetségben leírt tényhez, hogy Mózes valóban fennjárt a Sínai hegyen. Ez a bizonyíték mindenestre jóleső és adatra támaszkodó biztonságérzettel töltene el a hívő emberek lelkét, mégpedig azért, mert módjuk kínálkozna visszautasítani azt a bizonyítást, nem támaszkodó állítást, hogy Mózes egyáltalán nem járt ott. A lelet hozzátenni azonban mit sem tudna a „tény”-hez. Mert mi is bizonyosodna be esetleges tárgyi adat birtokában? Az, hogy Mózes valóban a hegyen járt! Azt azonban semmi régészeti adat sem bizonyíthatja, hogy ott az Isten szólott hozzá. Ez lenne ugyanis a ténynek „tartalmi foglalatára”. Ez viszont a tudományt nem érdekli, mert ennek okai és azok kutatása nem tartozik tárgykörébe. A történeti tudományok ugyan a hitnek minden „külső” megnyilatkozását kutatásaik módszeres vizsgálata alá vethetik és vetik is, de maga a kinyilatkoztatás ténye és tartalma meghaladja érdeklődésük kereteit. Annál inkább megütközhetünk azon, hogy egyes tudományágak, mint például a természettudományok, elvi véleményt is nyilvánítanak olyan „tényekkel” kapcsolatban is, amelyekről saját maguk is állítják, hogy azok tudományos tárgykörükbe nem tartoznak, mert nem tartozhatnak.

Az Ószövetség népe az idők teljessége előtt

Vegyük csak figyelembe ismét azt az időpontot, amelyről az apostol a galatákhoz írott levelében azt mondja: „midőn az idők teljessége elkezdett”. Szent Pál maga sem szándékozott többet kifejezni ezekkel a szavakkal, mint annyit, hogy most vált valósággá mindaz, amit az Ószövetség prófétái előre megmondottak. Megállapítása mégis tágabb történeti horizonton érvényes, mint amit maga Szent Pál, vagy kortársai a világ eseményeinek természetes összefüggéseiből láthattak. Az apostol — gondolom — maga is elcsodálkozott volna, ha valaki értésére tudta volna adni, hogy például a Nagy Sándor birodalmi térhódítása során kialakult „egységes világ”: a hellénizált mediterráneum, vagy az akkor általánosságban használt „konégörög” nyelv milyen történelmi hatékonysággal bír — mint természetes előfeltétel — sikeres apostoli útjai és működése vonatkozásában.

Az az időpont, az a történelmi helyzet, amelynek adottságai közepette az apostolok hirdető útjaikon megindultak, az előkészületek és az előfeltételek olyan érettségével voltak teljesek, amelyeket csak a késő utódok tudtak igaz valóságukban felmérni, a kortársak azonban nem. A kornak emberei, így az apostolok is, nem a „feltételekre” figyeltek, hanem arra, ami a feltételek okozataként jelent meg: a kinyilatkoztatott igazságokra, függetlenül attól, hogy azok elfogadása és terjesztése korszerű és kívánatos volt-e vagy sem.

A „feltételek” és az „előzmények” illusztrálására itt van mindjárt a zsidó népnek majdnem hihetetlen — sem egészében, sem részleteiben természetes és történeti érvekkel nem magyarázható és igazolható — története. Az ősatya: Ábrahám, akkor vette Isten parancsát és ígérését, amikor a sumér birodalom — amelynek fővárosában maga és családja is élt s amelyből az isteni utasítás értelmében ki kellett vándorolnia — éppen végső pusztulása előtt állott. A Kr. e. XX. századtól jegyerte volna fel

akkor a tudományos történetírás, ha ebben az időben lett volna ilyen, vagy ha feljegyezte volna ezt az akkor még korántsem történelminek mondható tényt, vagy ha ennek emléke — a Biblián kívül — valahol fennmaradt volna napjainkra. Erről azonban semmi sem áll rendelkezésünkre: marad egyedüli forrásnak a Szentírás.

Időközben maga a hatalmas sumér birodalom, majd a hettiták, később az asszírok hatalma merül feledésbe, lesz szinte csak napjainkban felbukkanó emlékké, a régész ásójának tárgyává. Ma már olyan kíváncsiak a magas kultúráról is van fogalmunk, mint Mari, Ras Samrah vagy Tell Halaf. Ezek is olyan tökéletesen tűntek el nemcsak a történelem színpadáról, hanem a századok tudományos kutatásai tárgylencséjének látóköreéből is, hogy róluk már azok a görögök sem tudtak semmit, akik Ábrahám kivándorlása idején, mint nép, még nem is léteztek. A kicsi és elenyésző, a maga korában teljesen jelentéktelen zsidó nép ez alatt az idő alatt — fenyegető veszedelmek és pusztulásra kárhoztató nehézségek közepette is — életben maradt. Az a forrás, amely elmondja nekünk a „választott nép” és a „megkímélt nemzedék” hihetetlen, ugyanakkor mégis meggyőzően hiteles történetét: a Biblia.

A tudományos történetkritika szemszögéből valószínűtlennek látszik az a tény is, hogy ugyanez a zsidó nép — a polytheismust valló népek tengerében — egyedül és kizárólagosan vallott monotheizmusát mindvégig töretlenül és változatlanul megőrizte. Ennek, az ókorban egyedülálló és sajátos istenhitnek Legfőbb Valója: Jahve, „Az Aki Van”, abszolút valójában merőben különbözik minden más, korabeli vallás főistenségétől. Jahve ugyanis, aki a szó teljes értelmében „az ég és a föld teremtője”, mint tisztán szellemi és természetfeletti lény mentes maradt minden anyagi és időbeli vonatkozástól, változástól. A fogalom eredeti értelme szerint transzcendens volt, azt a világot pedig, amely felett egyedül és oszthatatlan hatalommal uralkodott, a „semmiből”, nem pedig valamilyen már létező és készenálló anyagi elemekből teremtette.

Az is figyelemreméltó szempont a zsidó nép történetében, hogy amíg büszkén és öntudatosan vallhatta magát az Isten „választott népének”, addig — Dávid és Salamon királyok aranykorának rövid éveit leszámítva — kevés zavartalan és boldog napot tölthetett el. Hogy ennek ellenére, a kisértő sorscsapásoktól terhelten, Istenbe vetett hitét mégis megőrizte, ez ismét történelmi tény, amely bár nem képezi a tudomány tárgyát, minden idők emberének elismerésére számot tarthat. Itt igazolódik továbbá az ok és okozat kategóriáiba be nem férő, mégis valós és történelmi szerepe az ószövetség prófétáinak, amely éppen a zsidó nép életében és fennmaradásában ezt a sok magyarázhatatlan, csodálatraméltó és bámulatos tényt lehetővé tette.

A „diaszporák” történelmi szerepe

Krisztus születésének, tehát az „idők beteljesedésének” idejében a zsidó diaszporák (= kolóniák) a római birodalom egész területén, sőt annak kiterjedt határain túl is fellelhetők voltak. Ma már, a legújabb kutatások tanúsága szerint, tudjuk, hogy a zsidóság kivándorlása nem a hellenizmus korával — tehát a Kr. e. III. századdal — kezdődik. A kirajzások kezdeti időpontja — az említett kutatások eredményei szerint — a Kr. e. VIII. században már folyamatban volt. Ez az az időpont, amelyben Miletos, Anatólia partjainak görög városa, virágzásának meg csak kezdeti korszakát éli.

IV. Salmanassar asszír király 722-ben Kr. e. foglalja el a zsidó királyság északi részét. Az innen elhurcolt, később a mai Kaspi-tó környékén letelepített, majd a történelemből teljesen eltűnt zsidóság nem több és nem kevesebb, mint Izrael elveszett 10 törzse. Mikor pedig Kr. e. 587-ben Nabukadnezár elfoglalja Jeruzsálemet is, a zsidóság már folyamatban lévő szétszórátása csak újabb fejezetéhez érkezett el. Afrikában, Ázsiában mindenhol találhatók zsidó települések. Kínában kolóniák nyomai már Nagy Sándor kora előtti időkből, tudományosan dokumentált tények.

Krisztus hite terjesztésének első éveiben ezek a zsidó kolóniák voltak a tanítványok első állomásai és a keresztény tan elterjedésének sugárzó centrumai. A kereszténység gyors elterjedésében tehát döntő szerepet játszott a diaszporáknak az a zsidósága, amely az I. század végén elszakadva és különválva az éppen körülük alakuló keresztény közösségektől, nagyrészt továbbra is hű maradt az Ószövetség törvényeihez és rituáléjához. Ugyanez a diaszpóra-zsidóság volt továbbá az is, amely a II. század folyamán olyan sok és súlyos váddal illette az „új tant” és annak követőit.

Meg kellene szabadulnunk végre attól a helytelen és mégis sokszor hangoztatott, csupán feltételezésekből táplálkozó előítélettől, amely szerint a kereszténység — történeti létének első évtizedeiben — nem lett volna több egy figyelemre sem méltatott, Szíria területére húzódott zsidó szektánál. Az a híradás, amely Jézus életéről, tanításáról, kereszthaláláról és mennybemeneteléről szólt, nagyon rövid időn belül jutott el — a fentemlített kolóniák révén — az akkor ismert világ minden részébe. A diaszpóra mindenről tudott, hiszen az évi templomadó beszolgáltatása és a jámbor zarándoklatok a nagy ünnepségekre állandó kapcsolatban tartották őket Jeruzsálemmel, a szent várossal. Néro keresztény-üldözései, amelyek ideje alig egy emberöltő Jézus mennybemenetele után, a maga idejében világszenzáció volt.

A „pax romana”

Figyelmesen meg kell gondolnunk azt is, hogy az a világ, amelyről az apostol azt mondotta, hogy „az idők teljességének” korszakába lépett, s amelyben a kereszténység történeti szerepét megkezdte: a római birodalom élettere volt. Ez egyet jelentett egy erős és központi hatalom joggyakorlásának és katonai hatalmának erőterével is. Ennek a hatalmas birodalomnak, amely éppen „római voltára” volt olyan nagyon büszke, csak kulturája nem volt római: az görög volt.

Krisztus születése előtti századdal végződött be a borzalmas polgárháborúk kora. A Krisztus születése idején uralkodó Augustus már egy politikailag rendezett világra terjeszthette ki a „pax romana”-t, Róma békés, de erős kormányzatát. Ebben az életterben mindenki olyan általános és külső biztonságot élvezhetett, amilyen a világ népeinek közössége számára talán azóta sem vált lehetségessé. Bárki, határokat nem ismerve, fel nem tartóztatva utazhatott a Dunától az egyiptomi kataraktákig, az Euphratestől Hispániáig, vagy Britanniától a Fekete tengerig. Csak akkor és csak ebben a világban érthető meg, hogyan járhatott be Szent Pál apostol olyan távoli vidékeket különösebb akadályozó nehézségek nélkül. A közlekedési utak biztonsága messze kiterjedt a birodalom határain túl is. Senki és semmi nem akadályozta az utazó és vándor távolba irányított lépteit, hacsak a Földközi tenger viharai, vagy néhány

kalóz-csapat akadékoskodása. Nemcsak a bibliai „három királyok” térhettek vissza biztonsággal országaikba, miután kifejezték hódolatukat a betlehemi Gyermekek jászola előtt, de az apostolok egyik-másika, valószínűleg, Távol-Keletre is eljuthatott, hogy oda is elvigye az evangélium jó hírét. Az egyik apostolról, Tamásról, tudjuk, hogy Indiáig eljutott. Hogy ő, vagy más érkezett el Kínáig, arra vonatkozólag nem vagyunk biztos adatok birtokában.

Ha már megemlítettük a „három királyokat”, akikről szóló bibliai történetet a tudomány általában a legendák sorába utalja, mert konkrét bizonyítékok és leletek nem hitelesítik létezésüket és csodálatos útjukat, azt is el kell mondani róluk, hogy ha nem is személyükben, de emlékükből mégis hatékonyan befolyásolták a később bekövetkező történeti eseményeket. Mintha csak a történelemnek egy ironikus furcsaságával állanánk szemben, amikor a következő, valóban megtörtént tényre emlékezünk; az esetet így jegyezték fel: Chosroes perzsa király Kr. u. 614-ben rárohant Palesztinára és nagy alapossággal látott neki minden lerombolásának, ami csak útjába esett. Többek között a földdel egyenlővé tett minden, útjába került keresztény templomot is. Egyetlen egynek kegyelmezett csak meg: ez pedig a betlehemi, Jézus születéséről elnevezett bazilika volt. És miért csak ennek az egynek? Azért, mert a perzsa hódító véletlenül megpillantotta a templom oldalfalában a három királyok ábrázolását, s mivel ezek perzsa ruhát viseltek a képen, a király nem tartotta illendőnek, hogy az épületet elpusztítsa. A legendák kódéba vesző, minden tudományos alapot nélkülöző, kedves „háromkirályok” így valóságosabb és hatékonyabb szolgálatot tettek a keresztény értékek védelme körül, mint a görög ármádia minden katonája együttvéve, akik ugyan reális és létező tényezők voltak, de egyetlen épületet sem tudtak megvédeni a perzsa hadak pusztításától. Így válhat néha a történelemnek egy figyelemre nem is méltó ténye történelmi hatótényezővé.

Visszatérve a témánkra: a „pax romana” gondolata és közigazgatási valósága természetes előfeltétele lett az apostoli utak biztonságának és missziós sikereinek. Az ókori történelemben ugyanis soha máskor és soha többé nem állott elő még egyszer az a politikai helyzet, mint éppen akkor: a Kr. u. I. században, amely lehetővé tette volna az apostolok ilyen arányú és ilyen eredményű hithirdető tevékenységét.

Az első misszionáriusok a keresztény hitet először nem a vad népek közé vitték, kiknek később is hajlamuk volt arra, hogy az új tanítás képviselőit megöljék. A kereszténységnek első missziós területei sokkal civilizáltabb és kulturáltabb világ volt, mint az ige hirdetés későbbi vidékei. Mégis, ez a magas kulturájú és civilizált világ, amely békességben őrizte meg sokszínű, sokvallású és soknyelvű népeinek egységét, több keresztényt pusztított el három évszázad alatt, mint amennyi áldozatul esett a további tizenhét század folyamán az összes népek megtérítésére irányuló missziók során. Végső eredményében, az „idők teljessége” korának minden támogató és gátló, benső és külső feltétele — a történelmi következetesség és gyakorlati tapasztalat ellenére is — a kereszténység terjedésének és fejlődésének javára szolgált.

A terület tehát, ahová az evangélium első híradásai érkeztek, a görög kultúra és civilizáció évszázadok óta megművelt földje volt. Ebbe vetették el az apostolok a jó hír tanításának magvait. Hogy ez valóban megtörténhetett és munkájuk ilyen eredménnyel járt, annak minden oka ismét nem ellenőrizhető le a tudomány oknyomozó mércéje tapasztalati skálája mellett.

A „hellenizmus”

Nagy Sándor, Krisztus születése előtt három századdal győzte le a perzsa birodalmat és egészen Indiáig nyomult előre. Ennek a mérhetetlen haditénynek az is következményei közé számít, hogy ezen a hatalmas területen — az akkor ismert világ tetemes részén — a görög műveltség honosodott meg. Mikor végül, jó kétszáz év múltán, a rómaiak terjesztették ki hatalmukat közel ugyanerre a területre, hódító útjukban mindenhol görög kulturát találtak. Az itt élő sokszínű, sokmultú és változatos hagyományú népek közös vonása lett, hogy nemcsak nagy csodálattal és tisztelettel adóztak a görög kultúrának, hanem azt valójában át is vették, még pedig olyan alaposan, hogy azt a sajátjukkal is igyekeztek egybehangolni. Kelet népei nagy büszkeségnek tartották, ha fiaik — nem ritkán leányaik — görög iskolában nyerték magasabb képesítésüket.

Ami a vallások kérdését illeti, a hellén világ ebből a szempontból is figyelemreméltó képet mutat. Ez a kép egyben felismerhető vonásokkal mutatja be az „idők teljessége” lelki előkészületeit is. Ahogyan a földrajzi terület, az általános politikai és társadalmi helyzet, valamint a szellemi élet „előkészültek” erre a „teljességre”, ugyanúgy vallás-erkölcsi téren is megtalálhatók azok a szempontok, amelyek ugyan nehezen okadatolhatók, mégis az evangélium tanításának gyors és általános elterjedését segítették elő.

Már a rómaiak is törekedtek arra, hogy isteneiket „összehangolják” a görög Olympos isteneivel, sőt tovább is mentek: a két Pantheont sike- resen „azonosították” is. A Nagy Sándor hódította birodalom egész területén — a keleti részeket is beleértve — ez a szokás a leigázott, kisebb népeknél is általánossá vált. A népek ugyanis úgy gondolkodtak, hogy isteneik növekednek azáltal, ha rokonságukat, sőt azonosságukat a görög istenekkel kimutatják és tudatosítják. Az ősi szír istenségnek: Hadad-nak, ki a pásztorkodás és az időjárás jótékony istene volt — már görög templomot építenek. A föníciaiak Baal-jukat „Zeos-Baal”-nak kezdték nevezni, az egyiptomiak pedig „Zeos-Amon” előtt hódoltak. Kr. e. 150 körül még tart a keleti istenségek „hellenizálása”, életük, hatalmuk és szerepük olymposi mintára átvértékelése. Csak „Zeos-Jahve”-ről nem tudnak a feljegyzések, mert ilyen azonosítás — a történelmi szükségszerűség ellenére és ellentétben a következetes fejlődés törvényszerűségével — sohasem létezett. Az ókornak egyetlen népe volt csak, amely sem akkor, sem azután, minden kényszer ellenére, sohasem mondott le az egyedüli és megközelíthetetlen, az örök és változhatatlan, a semmilyen istenséggel nem azonosítható, ember — vagy állat formájában meg nem jeleníthető Isten megvallásáról, aki tiszta szellem. A történelmi viszonytagságok során maradt a kinyilatkoztatást népének adó, a kötött szövetségre féltékenyen őrködő és választottait hűségesen megőrző Jahve.

A Kr. u. II. században épült fel — a még romjaiban is csodálatos — baalbek-i Zeos Heliopolitanos templom. De ugyanítt, a Szíriába menekülő, szent városát és Templomát elvesztett zsidóság még a saját Istene tiszteletére sem volt hajlandó új szentélyt építeni, sem más istenség adataival sajátját felruházni. A Kr. e. III. században — mint már fentebb utaltunk rá — le kellett az Őszöveget görögre fordítani, mert az alexandriai, hellenizált zsidóság elfelejtette anyanyelvét is, kultúrája és civilizációja teljesen a kor jellegét viselte már: csak istenhitében nem alkalmazkodott az új körülményekhez, eltérően a kor minden népének következetes szokásától. Ez ismét történelmi tény, amelynek okát természetes

okadatolással és következtetéssel megállapítani nem lehet. A Biblia adta okok viszont elégségesek ahhoz, hogy ennek a népnek egyedülálló és ki-zárólagos magatartását megmagyarázzák.

Azt a körülményt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy éppen ez az a korszak, amikor az olymposi istenekbe vetett hit és bizalom a régmúlt emléke már. Talán a keleti népek szívélyes jámborságának köszönhető, hogy ezek az „elfáradt görög istenek” nem merültek teljesen feledésbe. A görög bölcselek már igen régen megsejtették, hogy a világ tapasztalható és magyarázatra szoruló titkai mögött és a természet leolvasható tör-vényszerűségeiben egy sokkal hatalmasabb és szellemibb valóság ereje működik, mint a nagyonis emberformájú és gyarló tulajdonságokkal fel-ruházott olymposi Zeosé. Azt is megérezték, hogy a maguk elgondolta istenek virágkorukban sem vállalkozhattak többre, mint szépségükkel és lenyűgöző költészettel felruházott személyiségükkel a lelkek vágyait csi-títgatni. Ezeknek a kiáltó vágyaknak megoldására egy bölcséleti iskola sem vállalkozhatott már, pedig ebben a korban a filozófia már régen nem a lét problémáit feszegette, hanem az egyéni és a közösségben élő ember erkölcsi problémáit boncolgatta, igyekezve azokra elfogadható magyará-zatot adni. Ezért volt az idők teljességét előkészítő századok szellemisége annyi lelki nyugtalansággal és vallásos várakozással terhes.

A „misztérium-vallások”

A Krisztust megelőző századok embere ezért fordult olyan nagy re-ménységgel és érdeklődéssel a hellenizmus kezdetétől a Keletről beáramló ún. „misztérium-vallások” felé. Úgy sejtette, hogy ezek majd csillapítják a bölcséleti iskolák tanításaiban csalódott, megváltásra és átistenülésre szomjas vágyait. Ezek a titokzatos tanok, misztikus beavatási szertartá-sok istenségek leszállásáról, a velük találkozó és egyesülő ember felma-gasztalásáról adtak hírt, és beavatottjaiknak az örök lét részességét, a tiszta látás adományát és erkölcsi megtisztulásának és a vágyott boldog-ságnak lehetőségeit ígérték.

Az a világ, amelyből ezek a misztériumok származtak: Kelet volt; az a világ viszont, amely ezeket mohón és szomjas lélekkel, sóvárogva és kritikátlanul befogadta, a valami megújulásra váró Nyugat volt. A kettő — éppen az idők teljességének előjátékában — együtt készülhetett fel azokra az időkre, amikor az emberi sejtések értelmét nem az emberi vágy, a fentvalók üzenetét nem az emberi értelem, a megigazulás valóságát nem az emberi erőfeszítések próbálkozásai igyekeztek már biztosítani, hanem hitünk szerint a valóban kinyilatkoztató Isten saját igazság-köz-lőjének: az Örök Igének leszállása és megtestesülése által, az emberek között és az emberekért vállalt és elviselt élete, szenvedése és halála ré-vén, végül a mennyekbe visszatérésének tényével lesz az emberi vágyak végső és örök biztosítéka.

Hogy mindezekre az „előkészületekre” éppen az idők teljességének előszakaszában került sor, továbbá, hogy a nyugati világ sóvárgását ép-pen a keleti misztériumok sajátos fűtöttsége szította fel: ennek a kérdés-nek tudományos megoldása és magyarázata elé ugyancsak annyi akadály gördül, mint amilyen kézenfekvővé válik a mi hívó szemléletünkben maga a tény a már fentebb említett természetfeletti hatások fénye mellett. Azok az elgondolások, amelyek a kereszténység eredetét, hittitkainak és szentségeinek gyökerét, tehát az „egyház misztériumait” ezekben a keleti „misztérium-vallásokban” gondolják megjelölni, figyelmen kívül hagyják azt a történelmi tény, hogy ezek ellen a fiatal kereszténységnek, már az

első századokban, milyen élet-halál harcot kellett vívnia, hogy kinyilatkoztatott igazságainak és Megváltójától kapott szentségeinek eredeti tisztaságát megvédelmezze. Ezek a küzdelmek, az apostolok korától kezdve, történetileg ellenőrizhető tények. Gondoljunk csak Simon Mágusra, aki a veszedelmes gnoszticizmus első becsempészési kísérletén kívül az apostoloknak pénzt kínált, hogy gyógyító és szentségi hatalmukból részesülhessen.

Nem igazolható történelmileg az az elgondolás sem, mely szerint a korai kereszténység „csak” a szegények, a rabszolgák, a megsértettek és a szellemileg együgyűek sorában tarthatott volna számot érdeklődésre. Az első idők hitvallói, vértanúi és egyszerű hívei sorában ugyanannyi nemes, előkelő és tanult emberről szólnak az adatok, mint amennyi egyszerűről és nincstelenről. Minden történelmi időben — tehát az idők teljességének korában is — viszonylag több volt a világon a szegény, mint a gazdag ember. Arimathiai József például gazdag ember volt, de ettől a tényről sem hite, sem jámborsága nem szenvedett semmit. Ugyanekkor az első évtizedek „szegényei”, az ún. „ebionim”-szek-tája több nehézséget és fájdalmat okozott a fiatal egyháznak, mint minden más, akkor ránehezülő teher együttvéve. Nem is lehetne egykönnyen eldönteni, mi az érthetlenebb és csodálatosabb: az, hogy a klaszszikus világ, amely bölcséleti és etikai válsága mélypontján, gyökérig romlottságában is olyan nagyon vágyott az erkölcsi megtisztulásra és felemelkedésre; vagy az, hogy ugyanennek a világnak polgárai a keresztény hit- és erkölcs magas mértéket szabó tételeit olyan nagy örömmel és készséggel el is fogadták; vagy végül is az, hogy amit elfogadtak, azt szívesen és önként, életük feláldozása árán is betartották?

A hit és tudomány

Az „idők teljességének” elérkezése tehát olyan tény és igazság, amely a mi megítélésünk szerint Isten hatalmát bizonyítja a történelemben. Számtalan érvet tudnánk felsorákozni amellett, hogy a történelem tényei mennyire megfelelnek annak, amit mi ekként igazságnak tartunk. Csak azt a hibát nem szabad elkövetni, hogy ezeknek az igazságoknak — a szó természetes értelmében — tudományos jelleget, vagyis okokkal adathozható magyarázhatóságot tulajdonítsunk. Ezek az igazságok ugyanis sem többre, sem kevesebbre nem formálnak jogot, mint amennyit evidenciájuk, önmaguk adta beláthatóságuk számunkra biztosít. Ugyanígy „prima principii”-k, amelyeknek egyetlen és kizárólagos bizonyításuk: evidenciájuk.

A történelem, mint tudomány — tudományos értékének és jellegének megőrzése mellett — állíthatja ugyan, hogy az Istennek a történelemben működő akarata nem tartozik érdekkörébe, kutatásai tárgysorába. Az is elfogadható, ha a történész azt állítja, hogy „bizonyos” tények a hit számára lehetnek érvek, de az okok és okozatok sorát összefüggéseiben figyelő természetes gondolkodás azokat mégsem használhatja fel. Azt viszont általánosan el kellene ismerni, hogy ha valamilyen tény nem is argumentum egy sajátos tudományág objektív látókörében, az nem jelenti még azt, hogy az a tény egyszersmind nem is igaz. Éppen a történelem, mint tudomány — ama lehatároltsága miatt, amelyet tudományos tisztasága megőrzése érdekében saját magára szab — nem ölelheti fel a világ történéseiben jelentkező összes tények teljességét, hanem csak azokat a részleteket, amelyek a tapasztalattal, továbbá a feltárt, igazolt és hitelesített emlékek kapcsolataiból kritikailag és módszeresen leolvashatók.

Ahogy mi látjuk tehát, a történelem-tudomány művelői részéről nem szerencsés dolog „tudománytalanságnak” minősíteni a keresztény egyháztörténészek álláspontját, amikor ezek nemcsak a kinyilatkoztatás nyomán, hanem a Szentírás történeti adatainak már bizonyított valódisága alapján is felhatalmazva érzik magukat, hogy elfogadják, higgyék és tudományosan is megérveljék Isten akaratának érvényesülését a történelemben.

GÁT ISTVÁN VERSEI

MARADJ VELEM

*Maradj velem, ha utcák vadonában,
nyüzsgő tömegben tártalan bolyongok
és összefog mindenki ellenem,
bűn buktatóin ne botoljék lábam,
védőn, mint vándort ráboruló lombok:
takarj be s fordítsd befelé szemem.*

*Maradj velem s kísértetes magányom
rémségeit rámszűdulni ne engedd,
nincs hajladozóbb nádszál kivülem
s ha lelkem tépelődve sok talányon
testem törekeny cserepében szenved:
szép szavaidra nyisd meg a fülem.*

*Maradj velem, ha úttalan utakra
terel a képzelet vad vágatása,
ha nyugtalan szív tétován vezet
s kalandok fényei után kutatva
nyugalma sirját esztelenül ássa:
tedd homlokomra hűsítő kezéd.*

*Maradj velem, ha elragadna lázam,
fékezz, ha vérem és vágyam csíhol még,
sötétre szűrkít már az alkonyat,
mind mélyebbre kell magamat alázzam
s ha rossz ritmusra hamisan dalolnék:
te szólj helyettem s vedd el hangomat.*

*Maradj velem, ha éj sötétül kinn-benn
és benne elmerül és semmivé lesz
dal, ifjúság, barátság, szerelem,
ha mindent elhagyok és elhagy minden:
örök szépségre s ifjúságra élessz
s maradj örökre Te, csak Te velem !*

MINT ANNYI SZÉP...

*Mint annyi szép, ez is csak részlet
a nagy Egészből — étlen-szomjan
űztem, hogy hatalmamba vonjam
s megváltozott amire kész lett.*

*Hagytam: vigyen, ritmusba hulltan,
hogy szín s arány összhangba forrnia
s míg tartalommal telt a forma
magam is mássá alakultam.*

*A gondolat, szavakból pattant,
már több mint érzés, rimes játék
a föld s az ég határán átlép
s megsejteti a mondhatatlant...*

A ROMÁN TEMPLOMÉPÍTÉSZET

A románkori művészet kialakulása a művészettörténet egyik legizgatóbb fejezete, amit nemcsak az emlékek gyér volta, hanem még inkább egy szinte emberfeletti vállalkozás sokirányú erőfeszítése tesz gazdagságában nehezen áttekinthetővé.

A nyugatrómai birodalmat az uralkodó társadalmi rétegek élvezetekre beállított életfelfogása könnyű prédául kínálta fel a népvándorlás támadásainak. A birodalom civilizált területére beözönlő népek életeleme viszont a harc volt. Reménytelennek látszó viszonyok között kellett tehát a kereszténység hirdetőinek és a keresztény intézmények építőinek dolgozniuk. Az öldöklő harcok és pusztító háborúk szinte állandó voltára utal az az intellem, amellyel Szent Remig püspök Chlodvigot felveszi az egyházba: „Hódolj annak, amit eddig pusztítottál, s pusztítsd, aminek eddig hódoltál”, ugyanúgy, mint Szent Bonifác püspök kérése barátaihoz: imádkozzanak érte, hogy az Úr, ki térítő útjára küldötte, alámerülni ne engedje a germán viharok hullámaiban. Ez a Krisztus hitéből élő küldetéstudat építette az apátságokat és szervezte a püspökségeket, rakta le az európai építészeti és általában az európai keresztény műveltség alapjait.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, honnét indult el ez az építészeti, melyek voltak azok az összetevők, melyeknek eredőjeként, az ókortól elkülönülő európai szellem nagyszerű alkotásaként, kialakult a román kori építészete, akkor a sovíniszta előítéletektől befolyásolt elméleteket félretéve, egyrészt tárgyilagosan mérlegelnünk kell a kapott hatásokat — anélkül, hogy e hatások felmutatásával már megmagyarázottak vennénk, mint az nem egyszer történik, a stílus születését —, másrészt az alkotásokból meg kell állapítanunk azokat a művészi célokat, formai értékeket, amelyek a kor építőinek fantáziáját izgatták és alkotásra serkentették.

Az akkori közlekedési viszonyokat figyelembe véve, számunkra szinte érthetetlen, mennyit utaztak és mint vándoroltak országokon át szellemi érdeklődéstől fűtött egyéniségek, és a jámborok mily tömegei vállalták messze utak fáradságait, hogy zarándokolva felkeressék a Szentföldet és nagy szentek idegen országokbeli híres szentélyeit. Akik a Szentföldre zarándokoltak, meglátogatták Szíria szent helyeit, nyugaton pedig a Szent Jakab apostol ereklyéit őrző Compostella vonzotta a zarándokok tömegeit, akik hosszú útjukon boldogan tartottak áhítatos pihenőt a nagyobb templomoknál. A zarándoklás a vallásos élet olyan gyakorlata volt; ami nem hiányozhatott szinte egyetlen hívő életéből sem, s vele szoros kapcsolatban volt a szentek ereklyéinek tisztelete, amelynek virágzása, mint azonnal látni fogjuk, lényegesen befolyásolta a templomépítészet alakulását.

Szinte magától értetődő, hogy Byzanc befolyása nagy volt, hisz a klasszikus ókori művészet hagyományai itt soha meg nem szakadtak, bár jellegük alakulásában lényeges szerepe volt a keletről jövő hatásnak, melynek mozgatója a perzsák művészete. Ennek gyökerei ismét mélyen visszanyúlnak a történelem előtti korok művészetébe. Ily ősi hagyományokon alapszik a kisázsiai templomforma magasra emelt központi téréből keresztalakban kiágazó tereivel. Ezt a típust Byzanc közvetítette a ravennai Galla Placidia mauzoleumtól felfelé egészen az itáliai Alpok vidékéig, a Hagia Sophiában legmagasabbra emelkedett kupolás templom-

formát pedig, miután a Szent Márk templomban megépítette az efezusi Szent János templom mását, Velence adta tovább Franciaországnak, ahol emléket őrzik e hatásnak, többek között az angouleme-i, souillaci és péri-gueuxi templomok.

Ezek a kapcsolatok Kelet és Nyugat közt amennyire nyilvánvalók, annyira közismertek is. Egyáltalában nem méltányolták azonban jelentőségéhez mérten a szír templomépítésvet hatását és befolyását a román stílus kialakulására.

Szíria volt az első ország, amelynek egész kultúráját, szellemi életét a kereszténység alakította egységesé. A szír Aranyházú Szent János, akinek már Antiochiában magasra emelkedett pályája, döntő szerepet játszott a görög liturgia kialakításában, melynek befolyása alatt formálódott az ambroziánus rítus, mellyel ismét félreismerhetetlen hasonlóságot mutat a gallikán rítus. De míg az előbbinél, mint a milánói építészetben is, biznanci hatást találunk, az utóbbinál közvetlen szíriai kapcsolatot te-lezhetünk fel.

Szíria igen élénk kapcsolatot tartott fenn a Földközi tenger nyugati medencéjének partvidékével. Antiochia kikötője volt a kereskedelmi ka-pocs Kelet és Nyugat között s Marseillehez tengeren közelebb volt An-tiochia, mint szárazföldön Róma. Számos antiochiai nagy cégnek volt leányvállalata Galliában, ahol a kereskedelem irányítása szírek kezében volt s akik ennek következtében tekintélyes rétegét alkották a társada-lomnak. Párizs-nak is volt szír püspöke a hatodik században. A szír épí-tészek messze földön híresek voltak. Szír építészek munkája, mint emlí-tettük, a szaloniki hatalmas Demeter bazilika és Theodorich ravennai mauzoleuma, amelyre az egyik műtörténész büszke öntudattal utal, mint arra a műre, amely már nem az antik világhoz tartozik, hanem a nyugat-európai alkotó szellem nagyszerű teljesítménye.

Ám ha mindezt nem is tudnánk a történelemből, maguk a románkori kőtemplomok őrzik formanyelvükben a szír eredet nyilvánvaló bizonyí-tékait. Szír hatásnak kell tulajdonítanunk a kőfaragás elindítását, ami az ókeresztény templomból hiányzó szobrászat újjászületésére vezetett. Mint láttuk, a szír templomépítőket az anyag, amivel rendelkeztek, maga ve-zette rá, hogy kőfaragással adják meg az istentisztelet szent épületének azt a díszet, amit a bazilika másutt mozaikburkolatban kapott meg. A szarmata eredetű, állatok harcát ábrázoló faragások, amelyek közkin-csei voltak a népvándorláskorabeli művészetnek, s amelyekkel oly gyakran találkozunk a román művészetben, visszavezethetők volnának germán eredetre is, de az oszlop-fők díszítése, bibliai jeleneteket ábrázoló farag-ványokkal, oly egyértelműen szír eredetű, hogy ahhoz kétség nem fér. Ugyanígy kétségtelen a román építészeti díszítő motívumok jó részének megformálása már a szír ókeresztény templomokban.

Az épület díszítését szolgáló motívumok, történelmi összefüggések és hatások bizonyítására alkalmasak ugyan, de az építészet lényegét nem érintik, ami azonban nem jelenti, hogy a művészi szándék lényeges ala-kulásának ne lehetnének jelei. Így az ókeresztény szír kőtemplomok kül-sején a művészi faragott elemek arra mutatnak, hogy a szír építőművé-szek a templomnak, a külvilág felé, oly hatásos megjelenési formát kí-vántak adni, amilyenre a római bazilikák építői egyáltalában nem is gon-doltak. Nem kell különösebb merészség annak az állításnak megkockáz-tására, hogy annak a képnek eredetét, amelyet képzeletünkben a templom fogalmához kapcsoltunk, Szíriában kell keresnünk. Gondolok a templom főhomlokzatán a bejáratot közrefogó két toronyra. Nem mintha a szír

bazilikák homlokzatát ékesítették volna először, mert hiszen a chorsabadi asszír királyi palota kapuján is örködték már ilyen tornyok, s a szír építésszek nem tettek mást, mint ezt az ősrégi motívumot alkalmazták a keresztény templomon is. Aki ezt a homlokzatmegoldást egyszer meglátta, nehezen vonhatta ki magát a hatása alól. Az a tény is, hogy annyi román, sőt gótikus katedrális tornyai — különösen a Franciaországgal szoros kapcsolatot tartó és a hagyományokhoz végletekig ragaszkodó Angliában — hegyes toronysisak nélküli hasábok, szintén egy olyan tájra utal, mint származási helyére, ahol esőtől s főleg hótól nem kellett óvni az épületet. E tornyokban vezetett fel a lépcső a nők helyére, a mellékhajók felett kiképzett matroneumba, amit sok helyütt átvettek nyugaton is, ha nem is azonos rendeltetéssel. Az építészetben azonban gyakori az az eset, hogy a gyakorlati célból születnek oly építészeti formák, amelyek esztétikai értéküknél fogva, a cél elmaradása esetén is tovább élnek és esetleg új cél szolgálatába állnak. Így lett a főhomlokzati két torony őse nemcsak a nagy román templomok gazdag toronybőségének, hanem annak a gyakorlati megoldásnak, mely az énekkar és orgona helyéül a két torony közé, illetőleg a főbejárat fölött kiképzett karzatot jelöli ki.

Ily összefüggésben említve nagyon érdekes, hogy Itáliában, ahol szintén érvényesülnek keleti hatások, de Byzancon keresztül, a tornyot, mikor annak építése szinte általános szokássá vált, a templomtól különállóan építették s nem vették át a főhomlokzat kéttornyos megoldását, mert ragaszkodtak a római bazilika hagyományos formájához, bár a főhomlokzat attól kezdve, hogy az oszlopos tornáccal körülvett előudvar elmaradt, nagy gondot okozott az építészeknek. A féltetővel fedett mellékhajók és a köztük kiemelkedő főhajó homlokfalának együttese nagy próbára tette az építésszek formaalkotó találékonyságát, de a probléma szerves megoldása úgyszólván sohasem sikerült tökéletesen, úgy, hogy ha valami nagyon szépet akart alkotni az építész, a templomtestet eltakaró kuliszszelemegoldáshoz folyamodott, s annak pazar kiképzésével kárpótolta magát, a templom szerkezetéből kinövő, tornyos megoldás helyett, ami viszont nyugati kollégáinak alkalmat adott arra, hogy megalkothassák az építészet történetének soha felül nem múlható remekeit.

A római bazilika hagyományain elinduló alaprajzi elrendezés módosulása, illetőleg továbbfejlesztése is részben keleti hatásra történt, mint a hallatlan mértékben fellendült ereklyetisztelet folyománya. A keresztény istentisztelet középpontja Krisztus üdvösségszerző áldozatának megjelenítése az oltár vértelen áldozatában. A keresztény ókor nem hozhatta volna nagyobb közelségbe ez áldozattal annak az áldozatnak értékelését, amellyel a hit bajnokai életüket adva tettek tanúságot a megváltó Krisztus mellett, és tiszteletének a vértanúk iránt alig adhatott volna meghatóbb kifejezést, mint hogy templomainak oltárát a vértanúk sírja, hitük megvallását idéző földi maradványai, ereklyéi fölé állította, kezdetben hordozható asztal, később — a VI. századtól — szilárd építmény formájában. Nem lehet csodálni tehát, hogy ebből az ókeresztény szent hagyományból — amely mindmáig érvényesül abban az egyházi előírásban, melynek értelmében minden oltárnak legalább is szent ereklyétet magába záró oltárkövel kell rendelkeznie — olyan ereklyetisztelet fejlődött ki, hogy az kihatott a templom téralakítására is. Még pedig két irányban.

Az egyik eredmény az volt, hogy az oltár alatt nyugvó szent sírja körül egész kápolnát képeztek ki, ami által a szentély szintje jelentősen magasabbra került a hajó szintjénél, de a szerzetesek számának növekedésével meg is hosszabbodott. Az így felemelt szentélyben folyt le a szer-

zetesek liturgikus istentisztelete, míg a szentély elé a hajó szintjére állított oltár volt a népi, plébániai istentisztelet helye. Az ereklyetisztelet külön oltárt kívánt minden templom vagy kolostor birtokába jutott ereklyének, ami különben azért is szükséges volt, hogy a szerzetesrend felszentelt pap tagjai misézési kötelezettségüknek eleget tehesse. Az ily mellékoltárok a mellékhajók apszisában vagy a kereszthajóból a szentéllyel párhuzamosan kiképzett kis kápolnában nyertek elhelyezést, de építészetileg legerdekesebb megoldásnak az bizonyult, amely szerint a szentély körül vezetett mellékhajókból nyílt a kápolnák koszorúja s a zarándokoknak módjuk volt a szentélyt körüljárva, tiszteletüket leróni a szentek ereklyéi iránt. A Compostellába vezető főbb zarándokutak mentén így alakult ki Franciaországban az az alaprajztípus, amelyhez ragaszkodtak még a nagy gótikus katedrálisok tervezői is.

Mivel a sok háború következtében várostalanná lett országban a kolostorok voltak a kristályosodási központok, azért aki az újjáépítésből ki akarta venni a részét, kolostort alapított. Az uralkodók kormányzó és ítélkező hatalmukat országot járva gyakorolták s ilyenkor akárhányszor nemcsak kolostorokban szálltak meg, hanem mivel megszentelt méltóságuk kiemelte őket az átlaghívók sorából, a templomban is külön helyet foglaltak el, s a kor e gondolkozásának nagyszerű építészeti emlékeit láthatjuk a hatalmas császárdómokban, melyek a legnagyobb eltávolodást jelentik a bazilikától, ahol minden a szentélyre irányul s mindent annak rendel alá. Itt egy másik pólusa is van a templom terének: a püspök trónjával és az oltárral szemben a császár páholya. A templomnak így két súlypontja lesz, ami kívülről a nagyság felülmúlhatatlan építészeti kifejezésének megalkotására adott alkalmat. Amikor pedig nagy ünnepeken a templom két végén a szembenálló kórusokban felhangzott a zsolozsmázó szerzeteseknek a zsoltárok verseit felváltva mondó éneke, az nemcsak felemelő élmény forrása volt, hanem annak bizonyossága is, hogy a vallásos élet ünnepi formáiban a szerzetesek gyakorlata lett az irányadó és uralkodó.

Az alaprajzban végbement módosulásoknál sokkal jelentékenyebbek voltak azok a változások, amelyek a bazilika hagyományos architektúráját a román korban átalakították. A bazilika épülete a külvilág felé nem mutatott semmit, úgyszólván szerény köpenye és védőhéja volt annak a pazar szépségnek, amely belül a falakat fényes márványba és ragyogó mozaikba öltöztette. Így illett ez a szent történetekhez és a mennyei Jeruzsálem népéhez, amely uralkodójával, a dicsőséges Krisztussal együtt e szent falakon ábrázolva volt. Ezzel kapcsolatban néhány megjegyzést kell tennünk, mielőtt tovább mennénk. Az egyik az, hogy már a keresztény ókorban két vélemény állott szemben a templom művészi díszével kapcsolatban. A puritán irány, melynek fő szószólója Szent Vazul volt, a legnagyobb egyszerűséget követelte, míg Aranyházájú Szent János és Szent Ágoston a túlnyomó többséggel együtt az ellenkező véleményt vallotta. A véleményeknek ez a megoszlása megismétlődött Szent Bernáttal, a franciskánusokkal, s ismét jelentkezik napjainkban. A másik az, hogy a mennyei Jeruzsálem népének ábrázolása, vagy az ábrázolásban utalás a mennyei Jeruzsálemre, nem ok arra, hogy a keresztény templomban akármelyik korban a mennyei Jeruzsálem képét keressük — mint azt napjainkban némelyek komolyabb kérdéshez illő buzgalommal teszik —, mintha nagy építészek valaha is arra törekedtek volna tervezésükben, hogy a mennyei Jeruzsálem képét építik meg. Még akkor sem szabad ezt feltételeznünk, ha korabeli írók a kész templomot a mennyei Jeruzsá-

lemhez hasonlítják. Ami költői gondolatnak szép, az még nem építészeti gondolat és éppen ezért semmit sem magyaráz, mert hisz ha a bazilika, a román dóm és a gótikus katedrális egyaránt a mennyei Jeruzsálemet ábrázolja, akkor mi adja meg e stílusok önálló és — a lényegében azonos feladat ellenére — annyira eltérő jellegét? Ezekben a kérdésekben nem költői képek és gondolatok, hanem egyedül csak a tiszta építészeti szempontok igazíthatnak el bennünket.

A keresztény templom tervezőjének elsősorban teret kell alkotnia az istentisztelet számára. E tér méreteinek arányát és világítását meghatározni, valamint e teret a külvilágtól elhatároló épülettest külsejét-belsejét kiképezni úgy, hogy ezek az elemek egyúttal az épület rendeltetését is kifejezésre juttassák, illetőleg az épület céljával összhangban legyenek, jelentette mindenkor azt a feladatot, amelynek megoldása próbája volt az egyes korok és ezen belül a kor szellemét kifejezni kívartott építőművészek alkotó erejének. Mint említettük, a bazilikák tervezői számára az épület külseje nem jelentett különösebb művészi feladatot. Az épülettest csak elhatárolta a teret a külvilágtól és hordozója volt egy oly szépségnek, mely a lélek életét egy földöntúli világra irányította. A templom belső tere a szélesség és magasság-méret nyugodt egyensúlyával, világításával s ragyogó díszével az ünnep lelki nyugalmanak volt szinte előkelően mértékét tartó zenei kísérete.

A keletről jött hatások ezt a nyugodt egyensúlyt megbontották. Nemcsak a kupolás központ körül kialakított tércsoportok jelentették a tér magasságának lépcsőzetes felfokozását, hanem mint a Szaloniki-i Hagios Dimitrios (az V. század végén indult meg építkezése, a VII. század első felében, majd 1917 u. án tűzvész miatt újjá kellett építeni) példája mutatja, a bazilika hagyományát folytató templom belső tere sem tartja meg tovább harmonikus egyensúlyát, hanem magasba lendül — a főhajó magassága másfélszerese a szélességnek — s e lendületet a földszint és emelet árkádjainak, valamint az ablaknyílásoknak csökkenő magasságmértelei is érzékeltetik. Az oszlopsorokba iktatott pillérek, melyeknek alkalmazását a magas falak biztonsága teszi szükségessé, az árkádok egyenletes ritmusába iktatnak erős nyomatékot, végül az apszisz zárófalát öt hatalmas, félkörívvel összekötött, az oszlopok között kitöltő ablak töri át teljesen úgy, hogy a szem itt sem talál a teret végleg lezáró nyugvópontot. Az egyensúly nyugalma tehát dinamikába vált át.

Az épület alkatelemeinek kölcsönös összefüggése természetesen sokkal bensőségesebb és szervezesebb, hogysem egyiket a másiktól függetlenül lehetne érvényesíteni. A tér magasbalendülése erősebbre méretezett falakat kíván, mennyezetül boltozat illik hozzá, különösen ha a tartóelemnek számító féloszlopok vagy féloszlopkötegek felfutnak a falon annak egész magasságában. Az erős épülettest viszont, vagy a bástyaszerű nagy felületekben, vagy megfelelő tagoltságban tudja kifejezésre juttatni erejét. Az építésznek választania kell: vagy engedi, hogy a fal belülről gazdag felületi dísz, mozaik- és freskó-hordozója legyen, vagy a saját művészetének érvényesülését akarja megmutatni az erők játékának megformálásával.

A román stílus indulásakor tartotta a bazilika hagyományát, s a templom falait úgyszólván teljesen elborították a mozaikokat helyettesítő freskók, végül azonban a kő a természetének megfelelő faragott formák szép játékának érvényesülését követelte, s a színek ünnepi pompája lassanként a falakról az ablakokra költözött. A plasztikus építészeti formák érvényesülésére a festői dísz hordozására szánt felületeken nagyon érdekes és tanulságos példával szolgálnak a byzanci mintára épült nagy fran-

cia templomok: Saint Front de Périgueux, Souillac, Angoulême és Saint-Ours de Loches. Az elsőnek falai, síma felületükkel, szinte várják a díszítő takarót, a másodikhoz is kitűnően illik mind a figurális, mind az arabeszk faldísz, ami különben az architektúrában is jelentkező arab hatással is összhangban van. Az angoulême-i székesegyház belsejének fenségét, már tiszta építészeti hatás biztosítja: a tér grandiózus ritmusát meghatározó hatalmas kupolák sorát ünneplő öntudattal emelik magasba az oldalfalak és a belőlük kiugró pillérek. Mind ezeken, mind a falakon, a tartóerőknek művészi kifejezői a falból kiemelkedő pillérek és oszlopok. Az őket összekötő félkörívekkel, festői dísz nélkül, tiszta építészeti formákkal biztosítják a templom terének ünnepi benyomását. A legutolsó pedig oly erős hangsúlyt ad az épülettest formáinak, hogy az már szinte kizárja minden festői dísz alkalmazását.

A templom belső terében, a magasságméret erőteljes megemlése, szuggesztív hatású jelképe annak a földöntúli világnak, amelyben a hívó lélek, a földhözköttöttség fölé emelkedve, istenközelségben érzi magát. Nem csoda, hogy a tér magasságának lélekemelő hatására nagy gondot fordítottak a templomépítő művészek úgyszólván a mai napig. Ennek a magas térnek megalkotása olyan építészeti feladat, amelynek megoldása, mint már utaltunk rá, az épülettest megszerkesztésében komoly s éppen ezért kívánatos erőfeszítést jelent az alkotó művész számára. Erősebb falak kellene hozzá, nagyobb lesz az épülettest tömege, s ez oly megformálást kíván, hogy az épület a tömeg súlya fölött uralkodni tudó erőt, Isten házához illő méltóságot és ünneplő szépséget sugározzon.

A belső térnek megfelelően a templom külsejének hatásában is jelentős szerepet kapott a magasságméret, még pedig nemcsak a magasság abszolút értékében, hanem az épülettest fokozatos felfelé fejlesztésében a mellékhajóktól egészen a toronyokig. Minél magasabbra került az épülettagozat, annál könnyebbre tervezték. Nőttek a falba vágott ablaknyílások méretei, és gyarapodott a számuk, úgyhogy bástyaszerű alapokból kiindulva s fokozatosan könnyedebb formákat öltve, a magasságban a felfelé törekvő lendülete is élt. Ám az építmény mindig megtartotta világosan elhatárolt és lezárt formáival tömbszerű jellegét, amelynek keretében kellett elhelyezkedniök a díszítő elemeknek is. A lezárt tömb jellegét megőrizték akkor is, ha a főhajó boltozatának oldalnyomását támasztó ívekkel fogták fel. Ily esetekben a támasztó íveket a mellékhajók tetőzete alatt képezték ki, tehát elrejtették a szem elől azt az épülettagozatot, amely annak tömbjellegét megbontotta, vagy legalább is csökkentette volna.

Az épület erejének kifejezését, ami számunkra is esztétikai érték és művészi élmény, különösen élvezhették és értékelhették annak a kornak emberei, amelyben az erős védőfalak jelentették a közbiztonságot. Az erő kifejezését biztosító és felfokozó formák megtalálásában nagyon leleményesek a román építészek. Nemcsak az ablaknyílásokat vágják ki, ha csak lehet, lőrészerűen, hogy a fal vastagságának érzékeltetésére szélesebb felületet mutathassanak, hanem a bejáratokat megvastagított falba építik lépcsőzetesen szűkítve, hogy a hívó, aki távolabbról már megcsodálta a templom hatalmas látványát, belépéskor közelről is átélje annak erejét és gazdag szépségét. A falfelületeket kidomborodó, leginkább félhenger bordákkal tagolják, az épülettest tagjait szigorú parkányok abroncsával fogják össze. Előfordul, mint a d'Agde-i katedrális példája mutatja, hogy a templomot oly várszerűen építik meg, hogy erődül szolgálhat szükség esetén.

Ma általában, ellentétben a XIX. századnak csak felületi díszértékelő látásával, a zömök tartókra nehezedő súlyos boltozatok, tagolatlan kőfal felületek és durván összerótt, le nem simított tömbök számítanak igazi román építészetnek, amint hogy a modern templomépítészet is ezt a jelleget igyekezett magára öltetni kialakulásának első szakaszában, nem egyszer régi román templomokról kölcsönzött motívumok másolásával. Az igazság az, hogy az ily emlékeken nyersen jelentkezik az az erő, ami sohasem hiányzik a román kor templomaiból. A fejlődés iránya viszont belső törvényszerűséggel, mint mindenütt, itt is a formák finomodása, gazdagodása és differenciálódása felé mutat. Ezt figyelhetjük meg a román építészet életritmusát vezető félkörív alkalmazásán is. A félkörív a teher alátámasztására szükséges erők harmonikus levezetésére születik. Hordja a terhet kezdetben nyomottan, majd egyre rugalmasabban és könnyedebben; játékként jelentkezik a törpe arkádokban, végül díszítmény lesz belőle, s apró hullámcsipkeként fut végig a tetőpárkány alatt. Ezek azok az uralkodó jellegzetességek, melyekben a román stílus — vagyis az antik világ művészetétől különválva önállósult európai építészet — megmutatkozik, s amelyek annak értelmezéséhez a kulcsot kezünkbe adják.

TAMÁS UJJAI

*Csupaszem ujjak
kopogtatják a hegyek vonalát,
tengerárkokba nyúlnak,
hol neon-szemű szörnyek hűledeznek,
s fönn kondenz-csikot húznak
Tamás kezének forró ujjai,
a föld mellébe szúrnak,
víz és olaj lövell a lándzsahegy nyomán,
magok magvába zúznak,
mint mandulába éhes vándorok,
könyvek halmába tűrnak,
vallatva tényeket és álmokat,
ős érmekre borulnak,
torz istenek zord vonásaira,
kék iszapjába fulnak,
kint ködlik a kék s ködként oszlik el,
gyermekszemre simulnak,
kútjának rezgő repkényét bagozzák,
antennaként fordulnak
rokon-szók halvány hulláma felé,
ős vágyként szántanak
az illó láthatóban:
nem iszonyulni
megbizonyulni,
megbizonyulni végre valóban, —
s hol elevenbe nyúlnak,
sebeknek lázas szakadécai nyílnak:
idegenség, szétszórtság, testi kín
és álmokör liktetnek ujjain,
az ötödik: az árvaság.
s behálózza mindet, mint száraz ág
És szól sebeink hordozója csendben:
„Ne féljetek. Engem tapinttok, engem.”*

Tóth Ferenc

EGY MONDATBAN

Írta Mezey Anna

Kiment és maga mögött jól bevágta az ajtót. A falon egy Paál László kép először jobbra billent, majd balra, mintha rosszalóan csóválná a fejét — utána méltóságteljesen, mereven elhelyezkedett megszokott helyén, hogy az őszi nagytakarításkor bekövetkező porolásig mozdulatlan, titokzatos némaságba burkolódzék. A polcon valahol összekoccant két üres üveg s a beállott lélegzetállító csendben vékony hang csilingelése tompán visszhangzott, mint párnával betakart gyermek síránkozó jajgatása.

Éppen húsz hónapos volt a gyerek, mikor hozták a hírt, hogy meghalt a férje. Nem akarta elhinni. Hogy meghalt... hiszen olyan egészséges, életvidám volt még reggel is, mikor elment otthonról, hogy egész egyszerűen nem lehetett elhinni. Mit... hogy... Nem, lehetetlen. Teljesen lehetetlen. Rossz tréfa csupán. Akkor ő vágta be az ajtót dühösen — de azért mégis kétségbeesetten — (mert hátha, hátha mégis) Kárász Laci után — azóta sem beszélt vele —, aki meghozta a hírt. Úgy bevágta, hogy — még ma is emlékszik rá — a képek megmozdultak a falon, a poharak összekoccantak a polcon, a gyerek pedig élesen, hisztériásan sikoltozva sírni kezdett. Bö...ö...ö... Hirtelen felkapott egy párnát és gépiesen, szinte öntudatlanul, a gyerek arcára dobta, hogy ne hallja olyan élesen a sírást, ami vágta-hasított a dobhártyáját, egészen mélyen a feje közepéig. Akkor még szép volt, fiatal, úgyszólván mézesheteit élte férjével. Régen volt, nagyon régen.

Azután teltek-múltak az évek, szemének élénk csillogó fénye lassan megfakult, hajának ragyogása megszürkült, megkopott, s lassan elefelejtette, hogy az életben egyéb örömök is vannak, mint a kötelesség. Sokszor de sivár is e szó, hogy *kötelesség*. Hogy a gyerekek most cipő, ruha kell, most levegőre kell vinni, mert sápadt, ha beteg, ápolni kell — pedig már elfogyott az évi szabadsága, mégis —, ha nehézsége van az iskolában, segíteni kell ésatöbbi, ésatöbbi.

Később el lehetett vele menni moziba, színházba, komolyabban lehetett vele beszélgetni is, de mire alaposabban körülnézett, mire újra feleszmélt, azon kapta magát, hogy... elvesztette lányos karcos alakját, nem kell önuralmat parancsolni magára, ha valaki emlékeztette őt hosszú özvegységére... észrevette, hogy fel kell nézni a fiára. — Jóságos egek, felnőtt fia van. Pedig, mintha csak tegnap lett volna, hogy meghozták a hírt s ő rádobta a párnát síró arcocskájára, hogy ne hallja a sírást.

Abban a sírásban a holnap torzonborz álarca ijesztgetett. Az a sírás rémes, kétségbeejtő felelősség felhívása volt, ami úgy tört rá, mint vérengző véreb, ha felingerlik. Vicsorított éles fogaival, morgott szörnyű dühével, s ő úgy érezte védtelen, erőtlén a rátörő gigászi erővel szemben. Fegyver kellett volna gyorsan, gyorsan fegyver, amivel leteríthetné a szörnyet, a sívár, kongóan üres holnapot. De persze nem volt fegyvere, felkapott hát egy párnát s azt dobta a síró szájra, hogy legalább eltompítsa, puhítsa a zajt. Van abban valami, hogy az ember jobban tud gondolkodni, ha csendben van. A némaság narkotikum, a zaj felnagyítja a zajt, elviselhetetlenné teszi a változhatatlant. Ilyenkor érzi úgy az ember, hogy még egy perc és megőrül, még egy perc és kiugrik az ötödik emeletről. És most... Milyen egyszerű is visszanézni és csak egy mondatban összesűriteni az életet, a múltat. Egy rövid kis mondatban. Hogy egyedül maradt, dolgozott és felnevelte egyszem fiát. Igen, egyedül, teljesen egyedül. Mindig egyedül. Pedig de sok kísértés, csábítás kísérte

végig ezen az úton s mégis ennyi lett az egész. Csak ennyi, hogy egyedül maradt, dolgozott és felnevelte fiát. Igen, ennyi. Meg annyi, hogy — bár tulajdonképpen ez is ebben az egy mondatban van.

Egy francia sláger jött divatba. Akkor mindenki, kicsi és nagy, ezt fűtyülte, dudolta:

„Olyan régóta várja a szép Pierre
Csókot is érdemel. Olé”

És az egészben talán az volt a legérdekesebb, az az „Olé”. A szövegét sem igen tudta a gyerek, csak a dallamát zümmögte — persze hamisan — reggeltől estig s a végén mindig felkiáltott, hogy „hollé”. Olyan édes volt ciripelő kis szopránja s a végén a határozott „Hollé”, hogy azt nem is lehet elmondani. Olyan jól állt neki. De azért egyszer — később, mikor már a könyöken kezdett kijönni a szép Pierre — megmagyarázta, hogy az nem Hollé, hanem Olé, mert a francia nyelv nem mond „h” betűt. Nagy csodálkozó szemekkel nézett akkor rá és sokáig, nagyon sokáig elgondolkozott a hallottakon — mint valami nagy. Nem, tényleg? Hogy milyen furcsa dolgok is vannak az életben. Végül aztán nagyon, de igen nagyon kíváncsian megkérdezte: „Tényleg a francia nyelvben nem mondanak hö betűt?” Ujra kellett bizonyítani, hogy nem, valóban nem, mire újabb elgondolkozás után lassan felcsillant a szeme — két ragyogó csillag volt ez, a legragyogóbb az egész horizonton — s felcsatant a hangja, mint aki világraszóló felfedezést tett.

— Tényleg? Akkor nagyon könnyű lehet a francia nyelv, igazán.

— Na, talán még sem?

— De igen. Mert csak úgy kell mondani, hogy például „át aztán”, és máris azt mondtam franciául, hogy „hát aztán”.

Igen, ennyi volt az egész. Végigvezetni őt azon az úton, amíg eljutott addig, hogy megtanulta, nem egy „h” betű kiejtésén, vagy elhagyásán múlik a francia nyelv elsajátítása. De megtanulta. Csak ... az volt ... hogy ... nem volt kinek mesélje, ... milyen édeseket mond ... a gyerek. Ennyi volt.

Meg aztán

Egyszer nem jött haza időben az iskolából. Elsős volt még és olyan játékos, mint egy kis mosómedve. Csupa naivitás, csupa nemtörődomség, felelőtlenség. Az ilyen gyereket könnyen érheti baj. Elűtheti a villamos, elcsalhatják cukorral, csábíthatják játékkal, szóval minden baj érheti. Egykor kellett volna jönnie s ő fél kettőkor idegesen, mint egy eszelős, berohant az iskolába keresni, de ott mondták, hogy már régen elment. Az apja csillagát, de hova mehetett? Talán egy másik úton ment haza s elkerülték egymást? Persze csak ez lehet, kicsit bámészkodott, azért nem látta. Gyorsan vissza haza, de ... nem volt otthon. Pedig mondták az iskolában, hogy hazament. De akkor viszont hol lehet? Talán kiment a térre hintázni? A kis haszontalan. Hányszor mondta neki, nem szabad egyedül kimennie, vagy legalábbis el kell kéreznednie, hogy tudja, hol van. Na gyereünk gyorsan a térre, hátha ott lesz. Biztos, hogy ott lesz. Máshol nem is lehet. Jaj, de talán sosem volt még ilyen messze a hinta. Úgy érezte, minden mérge, minden pofozkodási szándéka egy szemvilantás alatt elpárologna, ha meglátná, két parányi fekete lakkcipőbe bújtatott lábát kalimpálni a levegőben. De nem volt ott. A játszótér úgy kongott az ürességtől, mint hatalmas barlang, egy lakatlan sziget kellős közepén, szinte a szíve dobbanását hallotta, olyan tompa némaság fogadta. Pedig valójában nyüzsgött a tér a sok vidám, huncut gyerektől.

Ott például négy nagyobb csokor kislány „Utolsó pár előre fuss”-t játszott, a homokozóban pedig futball-csapatra való kis imposztor kiabált, hogy „Most én jövök” „Most én jövök”. Ő mégis nagy némaságot, kihalt ürességet érzékelt. Nincs itt, jaj hol lehet. És már két óra van. Ké...é...t...ó...r...a... Mennyi? Ké...é...t...ó...r...a...? Nem igaz, nem igaz. Úgy érezte, hangyák nyüzsögnek a cipője alatt. Undorodva nézett a földre, de semmit sem látott. Tovább akart menni s nem tudott, csak bámulta a hintákat, amint himbálództak előre-hátra, előre-hátra, mint az óra ingája jobbra-balra, jobbra-balra és már két óra van. K...é...t...ó...r...a... A hangyák kezdtek felmászni a cipőjén a lábára, lábszárára brrr, combjára fuj. Már úgy érezte, a fejében nyüzsögnek szsz szsz szsz.

Hátha felment a Kovácsékhoz — villant át agyán hirtelen —, biztos oda ment, máskor is megengedte neki, hogy felmenjen játszani. Hogy ez miért nem jutott eszébe előbb. De miért nem szólt a kis haszontalan, ügyis megengedte volna — mindent megenged neki. Hol is laknak a Kovácsék? Á... igen, igen, a negyvenötben. Ahogy letért a térről és rohant a járdán papucsban és otthoni ruhában — az emberek utána fordultak és furcsa szemekkel méregették — hát ezt meg mi lelte? —, lassan szűnni kezdett a zsibbadás a homloka mögött. A téren tarkóját sütötte a forró nap, most jól esett a hűvös, árnyékos utca. Biztos a Kovácséknál van. Miért is nem jutott eszébe előbb, csak ott lehet, világos, hogy ott van. Olyan hamar felért a második emeletre, mintha nem is lett volna lépcső ebben a házban — pedig volt — és olyan vidáman csengetett be a Kovácsékhoz, mint akinek remek viccet meséltek éppen most. Biztosra vette, hogy itt a gyerek. Érdekes és nem is volt mérges, nem is gondolt büntetésre; annyira örült, hogy egy gombnyomás, egy udvarias köszönés a mamának és az máris mondja: „Igen, itt van a Gyurika, remekül játszanak, tessék befáradni”. Ehelyett ezt mondta:

— Nem, nincs itt a Gyurika, nem is láttam.

Ne...e...m? — és nem mert a szemébe nézni, hanem a csuklójára meredt. Olyan mereven, olyan rémülten nézte a Kovácsné bal csuklóját, hogy az ijedten, ösztönszerűen félrehúzta, mintha ótvaros lenne. Pedig nem volt ótvaros, semmi sem volt rajta, csak... egy karóra, amelyiken a nagymutató a négyes számon állt, tehát negyed három múlt öt perccel. A Kovácsné vizet adott neki, mert nagyon ki volt száradva a torka s azután három óráig azt csinálta, hogy hazaszaladt a második emeletre, majd lefutott az iskola elé, újra haza, azután megint a térre s azután kezdte az egészet előről, ki tudja hányszor. A sarki óra már régen túlhaladt a három órán, mikor újra befordult a kapun s felvándorolt az emeletre és ekkor... ott állt a kis kópé... csapzottan, egy kicsit félénken az ajtónál és nyomta, nyomta a csengőt. — Hol lehet az anyu? Miért nem engedi be az anyu? Csak nem ment el itthonról az anyu? Sosem szokott elmenni az anyu.

Szóval a Bereczki Lacinál volt, mert meg kellett neki mutatni a leckét, mert beteg volt a Bereczki s mert a tanítónéni őt bízta meg, hogy mutassa meg neki a leckéjét — igazán megtiszteltetés, hogy pont őt bízta meg — s azért jött ilyen sokáig, mert a Bereczki anyukája megengedte, hogy játszanak a Laci villanyvasútjával és mert olyan édes, olyan gyönyörű játék — neki... még sosem volt ilyenje... hogy alig tudták abbagyni a vonatozást.

Oh hát ezért kellett így idegeskedni? Majd... korácsonyra vesz... neki is egy ilyen kis vonatot... Ha... élne az apja... már régen lenne neki is...

Szóval ennyi volt az élet. Egyedül maradt s felnevelte a fiát, de közben azért voltak apró izgalmak, örömek és bánatok. Ennyi volt az egész ...

Meg aztán annyi, hogy ...

Felírta kis gyermekbetűivel a naptárba, hogy „az anyu születésnapja”. Igazán aranyos volt ez a figyelmesség tőle, mert ... másnak úgysem jutott az eszébe ... — nem volt kinek eszébe jusson. De mikor eljött a nap, kiderült, hogy nincs pénze, nem tud virágot venni az anyunak. Jaj és hogy tudott sírni, milyen elkeseredetten, milyen szivettépően, hogy hát, hogy vegyen az anyunak virágot, mikor ő még kis gyerek, tulajdonképpen nem lehet neki pénze. Nagy problémák ezek, súlyos akadályok, ha ... lenne ... apja ... tőle kérhetne pénzt virágra. Hogy lehetne segíteni? No nézzék csak, milyen állott ez a víz, pedig olyan szomjas, olyan rettenetesen szomjas, úgy inna egy kis friss vizet. S míg a síró-rívó gyerek kiszaladt a konyhába egy kancsó friss vízért, ő addig becsempészett két forintot a kis pénztárcájába. Jaj, de jól esett ez a vízezske, igazán nagyon jól esett — pedig egy porcikája sem kívánta. — S ekkor jutott eszébe valami.

— Mondd, fiam, — mintha korszakalkotó ötlete támadt volna — a múlt héten vittél papírt a MÉH-be ugye? Úgy emlékszem, maradt abból pénzed, nem mindért vettél takarékbélyeget.

— De azt hiszem mindért ... — szipogta bizonytalanul, de azért megnézte a pénztárcáját.

— Sajnos, — mondta végül üde, csengő hangon, miután sokáig, nagyon sokáig mutatott a fiókjánál háttal az anyunak — sajnos nincs. — Hát ebből a gyerekből nem lesz nagy színész, az már egyszer biztos, mert mondjuk Páger Antal ha azt mondja „sajnos”, annak szomorú az arca, a hangja, a szeme, de még a mozdulata is. Az még háttal állva is rezignált. Nem így Gyuri — kis maflácska —, aki homlokegyenest más arcot mutatott, más hangon beszélt, mint amilyent a szituáció diktált s azon nyomban — egy pillanatnyi lélegzetvétel nélkül — bejelentette, hogy neki le kell mennie az utcára, de igazán csak egy percre. A mamák néha olyan kíváncsiak, hogy képesek csemetéjüktől megkérdezni — persze kelő szigorral —, hogy „hova mész?”, még akkor is, ha az történetesen ... csak ... kezdeti indul. Máskor, viszont, mint például akkor, amikor ez az eset is történt, teljesen közömbösek, még azért sem szólnak, ha az utcára akar lemenni, pedig egyébként dührohamot kapnak, ha csak eszébe is jut elmenni otthonról. Hát nem furcsa? De Gyurikának nem volt furcsa — nem is tűnt fel neki semmi —, és úgy futott a sarki virágárúshoz — az ablakból figyelte —, hogy talán a lába sem érte a földet. De, hogy micsoda sírással jött vissza, az valami rettenetes.

— Mi baj, elvesztetted a pénzed?

— Nem — sírta kétségbeesetten és persze nem tűnt fel neki, hogy az anyu honnan tudja, hogy van pénze, amit elveszthet, mikor pedig ő azt mondta, hogy nincs — csak nincs virág. Már hazament a virágárús néni, biztos eladta a virágot az összeset és hazament. Bö...ő.

— Na nem baj, majd holnap veszel.

— Hogyisne — bögte fortéban — ma van a születésnapod, nem vehetek holnap. Bö...ő...ő...

Ezek bizony igazán szívből jövő könnyek voltak. Valódi, meleg puha, cirógató könnyek, nem sók, nem keserűek.

— Tudod mit? — ha az ember nagyon akar segíteni valakin, mindig kitalál valami jót, valami nagyon nagyon okosat. — Tudod mit? Vigyél el a moziba, jó?

— Anyu, de két forintért ?

— Igen, te veszel nekem egy jegyet két forintért, én veszek neked egyet ugyanannyiért és így születésnapomon elmegyünk együtt a moziba, jó ?

Hát ezt jól kitalálta, rettenetesen jól. Az „Ötlábú birkát” adták és olyan jókat nevettek rajta, hogy majd legurultak a székről. Igaz, az első sor szélén ültek és a nyaka majd kitört olyan magasan volt a vászon, meg aztán olyan tojásalakú volt a Fernandel feje, mintha egy gnóm tyúk tojta volna, de azért jó volt. És amikor az anyu a legjobban nevetett, a kis csöppség felemelte rá ragyogó kis arcát és boldogságtól cincogó hangon, gurgulázó nevetéstől fuldokolva mondta:

— Látod anyu, milyen jó filmhez hoztalak el ?

Egyszóval ilyen volt az élet. Egy mondatba sűrítve a lényegét: Egyedül maradt és felnevelte a gyermekét. Volt sok, sok problémája és sok-sok kis öröme, de ez mind benne van abban a mondatban, hogy „felnevelte a gyereket”.

De... persze... komolyabb problémája is akadt. Őh ennél sokkal komolyabb... Később...

Rossz társaságba került. Különösen egy lány volt rá hatással. Igen, egy leány. Egy fiatal, modern, energikus lány.

Talán... még... sosem volt olyan szüksége valakire, akivel megbeszélhesse problémáját, mint most. Mit lehet ilyenkor tenni ? De hát... Napokig tépelődött magában, egyedül, őh de milyen egyedül, s meghányta-vetette a dolgot, ezerszer felidézte ragaszkodó, rajongó gyermeki szeretetét, kedveskedését, hízelgését, végül kisütötte, leghelyesebb lesz vele beszélni. Vele, a gyerekkel. Azzal a hosszúra nőtt, nyurga, elégedetlen nagy gyerekkel. Hiszen jó gyerek volt eddig, aranyos, kedves, hálás. Mindig mondogatta, hogy majd ha nagy lesz, viszi az anyut mindenhova, vesz neki sok szép ruhát, cipőt, virágot... Autót is vesz és azzal viszi, hogy ne fáradjon el nagyon... S lám, eljött ez az idő is, felnőtt lett... de nem az anyut vitte szórakozni, nem az anyunak vett csecse-becsét, virágot. Persze így lesz megint, majd ha megszabadul ettől a lánytól... tiszta hülylő... rossz érzés fogja el, ha csak ránéz... Majd beszél Gyurikával, elmondja neki, hogy nagyon fáj a viselkedése, hogy... „Gyurikám, nem veszed észre, hogy ez a lány nem neked való társaság ? Én nem hiszem, hogy egy ilyen lánnyal te jól érezheted magad. Nincs neked erre szükséged...”

Bizony jó lenne, ha ilyen egyszerűen meg lehetne súlyos problémákat oldani. Ha rábeszéléssel eredményt lehetne elérni, mint akkor, mikor még le kellett hozzá hajolni, ha magyarázott neki, vagy az ölébe kellett venni. Most azonban már Gyuri hajolt le hozzá és úgy dobta oda a szavakat, mint mikor undok férget taposunk el a földön. „Vedd végre tudomásul, hogy már kinőttem a laktópánkából — sziszegte —, kinőttem a kantáros nadrágból !” Jaj, hát ez a fizetség ? — „Nem kell, hogy megválogasd a barátaimat, ki tudom magamnak is választani.” — Talán csak álmodik, nem, nem a Gyurika mondja ezt, valaki más...

De rájött, hogy mégis ő mondta, mert nagy dühösen kiment és úgy bevágta maga mögött az ajtót, hogy a falon Paál László képe először jobbra billent, majd balra — mintha rosszalan csóválná a fejét és két-unkok porszemet lerázott magáról megszokott kényelmes helyéről — a hálátlan. A polcon valahol két üres üveg összekocánt s csilingelése olyan élesen hasított fülébe, hogy hirtelen felkapott egy párnát és teljes erejéből a fejére szorította.

Amióta a magyar zsinati atyák kíséretének tagjaként Rómából visszaérkeztem, sokan megkérdezték már tőlem, hogy a pontosan két hónap alatt mit végzett valójában a zsinat? S amit legjobb megítélésem szerint felelni tudok, mindig ugyanaz: látványos konkrétumokban talán keveset, de ami XXIII. János pápa meghirdetett célkitűzéseit és a világ katolikusainak jogos várakozásait illeti, megnyugtatóan sokat. A dolog természetéből folyik azonban, hogy amilyen könnyű a felmutatható konkrétumokat megjelölni, annyira körülményes a válasz második felét meggyőzően igazolni. Erre még többször is vissza kell majd térnem.

Ha a kézzelfogható tényeket akarjuk rögzíteni, akkor mindenesetre azzal kell kezdenem, hogy legelőbbre jutott a zsinat a *liturgikus* skémával, amelynek bevezetését és első fejezetét 2000 szavazatot meghaladó többséggel, tehát morális egyhangúsággal az utolsó napokban el is fogadta. Általában ezt mondják az első ülészak első nagy eredményének. Magával a skémával behatóan foglalkozott Radó Polikárp folyóiratunk előző, decemberi számában. Közbevetőleg megjegyezve, a „skéma” görög szó általában alakot, mintát, vázlatot jelent, itt pedig mindazokat a szövegeket, amelyeket valamely témacsoportról a bizottságok a zsinati tárgyalások számára kidolgoztak. Azoknak a rendelkezéseknek sorában, amelyeket immár zsinati határozatoknak tekinthetünk, legfontosabb nyilvánvalóan az, hogy a jövőben a vonatkozó területek jogszerűen megalkult püspöki konferenciái teljes hatalommal intézkednek a liturgia kérdéseiben. Döntéseiket a Szentszék köteles megerősíteni. Kimondta a zsinat, hogy a népnyelvnek ezután nagyobb teret kell engedni a szentmisében, a szentségek kiszolgáltatásánál és más liturgikus cselekményekben, de hogy milyen mértékben, azt az előbbiekből következően a püspöki konferenciák állapítják meg. A liturgikus cselekményeknél a latin szövegeknek csak olyan fordítása használható, amelyet az illetékes püspöki konferencia jóváhagyott.

Kevesbé volt sikeres a második

skéma, amely a *kinyilatkoztatás forrásairól*, vagyis a szentírásról és a szenthagyományról szólt. A körülötte támadt vitáknak a pápa azzal vetett véget, hogy a skémát egy általa újonnan felállított bizottsághoz tette át, amely figyelembe véve a többség részéről elhangzott kifogásokat, az egész skémát át fogja dolgozni. A bizottságnak „vegyes” jellege van, mert abban mind a konzervatív, mind a progresszív irányzat képviselői helyet kaptak. A kompromisszumra való törekvést jellemzi, hogy a bizottságnak két elnöke van, egyfelől *Ottaviani*, másfelől *Bea* bíborosok. Remélik, hogy ilyen módon ezt az ökuménikus szempontból annyira jelentős témát nem kell majd levenni a napirendről s az új skéma számára megszerezhetik a jövő ősszel a zsinati atyák egyhangú helyeslését.

A harmadik skéma, amely a *tömegekkel való érintkezés modern eszközeinek* — sajtó, film, rádió, televízió — lelkipásztori vonatkozásait taglalta, nem keltett különösebb élénkséget a zsinati atyák körében. Kivülállók — főleg világi katolikusok — sajnálkoztak is rajta, mert már ezzel a skémával kapcsolatban alkalom adódott volna a „korszellem” és a vele összehangzatos egyházi kívánalmak és teendők megvilágítására. Szóba kerülhetett volna az a probléma is, amelyet élen járó teológusok az utóbbi években oly sűrűn vetettek fel: a közvélemény szerepe az egyházban. Akkor pedig esetleg maga a zsinat is szentelt volna némi időt azoknak a panaszoknak megvizsgálására, amelyek a hivatalos tájékoztatás hiányosságai miatt éppen ezidőtájt merültek fel a sajtó részéről. Magánbeszélgetésekből amugyis kitudt, hogy amíg egyes zsinati atyák úgy vélték, hogy az abszolút titoktartás elősegíti a viták szabadságát, addig más zsinati atyák meg voltak győződve arról, hogy a tanácskozások viszonylagos nyilvánossága hasznosabb lett volna. Az újságírók ugyanis, akiket korántsem elégitettek ki a zsinati sajtóiroda sovány kommunikéi, minden igyekezetükkel azon voltak, hogy minél részletesebb, főleg pedig minél érdekesebb információkhoz jussanak,

ami azután olykor a hitelesség rovására ment. Azt azonban utóbb a zsinati atyák is kénytelenek voltak elismerni, hogy az újságírók általában igen jól voltak tájékozódva még olyan mozzanatok felől is, amelyek tulajdonképpen a hallgatási kötelezettség alá estek. Ezekben a napokban történt, hogy olyan tekintélyes hírügynökség, mint a katolikus *Herder-Korrespondenz*, sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy nem egy neves publicista, aki becsületesen felkészült a zsinatra, „hátlannak és csüggesztőnek” találta munkáját, ami — úgy mond — könnyen azzal a következménnyel járhat, hogy a második ülésszakra jóval kevesebb újságíró foglalkozik Rómába küldeni. Ezekben a kezdeti nehézségeken és aggodalmakon azonban hamar túltesse magát az élet valósága. A szóbanforgó szkémát egyébként a zsinati atyák azzal adták vissza az illetékes bizottságnak, hogy fogja rövidebbre és majd zsinati konstitúcióként terjessze elő a második ülésszakon, a kimaradó, de értékes anyagból pedig külön pasztorális instrukciót készítsen.

November már végefelé járt, amikor ennek a harmadik szkémának csendes hullámverését újból feszültség váltotta fel. A második vatikáni zsinat egyik legfontosabb témája, a *keresztények egysége* került tárgyalásra. Eleinte még a római lapok is szórványosan említették meg ezt az „*Ut unum sint*” szkémát, s akkor is igen röviden kommentálták a zsinat idevágó tanácskozásait. A zsinati sajtóiroda is meglehetősen keveset hozott róla. Amint azonban a vita magasabbra csapott, egyszerűen felfigyelt a sajtó és a kiadós értesülések sem maradtak el. Nyilvánosságra került, hogy a szkémát egyre élesebben és elutasítóbban bírálják a zsinaton. Ellene vetették, hogy hiányzik belőle az igazi ökumenikus szellem, mert nem hangsúlyozza eléggé a latin egyház mulasztását és hibáját is a nagy szakadásban. S fölöttebb jellemző az idők változására, hogy amikor száz évvel előbb az első vatikáni zsinaton *Strossmayer* zágrábi érsek hasonló gondolatokat pendített meg, őt még a többség viharos jeleket között hurrogtat le, most viszont a püspökök többsége az akkori kisebbség álláspontjára helyezkedett. Tud-

nunk kell mindenestre, hogy a szóbanforgó szkéma nem általában a keresztény egység kérdésével foglalkozott, hanem a gyakorlati viszonyt tárgyalta a keleti egyházakkal. A közös alapok rögzítésén kívül változatlanul a kiengesztelődés és kiegyezés eszközeit és föltételeit is. A zsinati atyák többsége azonban arra a felfogásra jutott, hogy a szkéma mindezt nem a legyszerencsébb módon és nem a kellő messzetekintéssel cselekszi. Végül is az a nézet kerekedett fölül, hogy a szkémát egybe kell dolgozni a keresztény egységre vonatkozó más előterjesztésekkel, mindenekelőtt azzal a szkémával, amelyet az ökumen titkárság állított össze. *Bea* bíboros maga is rámutatott arra, hogy ennek a titkárságnak, amelyet ő irányít, két tagozata van: egyik a protestáns, másik az ortodox ügyek számára. A zsinati atyák éppen ezért akként döntöttek, hogy a keleti egyházak szkémáját a *Bea*-féle titkárság tervezetével kell egyesíteni, figyelemmel azokra a javaslatokra is, amelyeket a keresztény egységre vonatkozóan a teológiai bizottság készített elő. Csupán *Cicognani* bíboros és 36 zsinati atya szavazott az óriási többséggel elfogadott határozat ellen. Mint utána nagyon is hangadó személyiségek kiemelték, a zsinat ezzel az állásfoglalásával nemcsak ökumenikus érzületét tanúsította, de kinyilvánította abszolút uralmát is a bizottságok fölött. Úgy mellékesen az is bebizonyosodott — ezt *Montini* bíboros állapította meg a milánói egyházmegyéhez intézett heti beszámolóinak egyikében —, hogy az előkészítő bizottságok munkája rendkívül extenzív volt és sokkal nagyobb koncentrációra lett volna szükség. Voltak bőven témakörök, amelyeket az előkészítés során egyidejűen több szkémába is belevettek, magára a zsinatra hárítva így a terhes feladatot, hogy az ebből eredő párhuzamosságokat és kereszteződéseket tisztázza.

A több mint 2000 szavazatot számoló többség, amely a keresztény egység szkémáinak, illetve szkéma-részeinek egybedolgozását rendelte el, hiri szerint annyira lehangolta *Ottaviani* bíborost, hogy amikor utána az ötödik szkémát, az *egyházról* szóló — „*De ecclesia*” — szkémát vitte a zsinat elé, azzal kezdte, hogy ez az ő szkémája alighanem „halva született”. Előre

látja ugyanis, hogy a zsinati atyák el fogják utasítani, fölösleges tehát, hogy hosszabb fejtegetésekbe bocsátkozzék róla. Úgy mondják, hogy ezzel a rezignált humorral sikerült is Ottavianinak még a kapuzárás előtt enyhítenie azt a feszültséget, amely a sűrű összecsapások után közte, a konzervatív szárny fő erőssége, és a túlnyomóan progresszív püspökök között fejlődött ki. Nem titok ugyanis, hogy még néhány nappal előtte is heves mérkőzés folyt a napirend körül. Ottaviani azt javasolta, hogy a *Szűz Mária*-ról szóló hatodik szkémát vegyék előbb tárgyalás alá és hagyják későbbre az egyházzal szóló ötödiket, mert a hatodik szkéma összehasonlíthatatlanul rövidebb és így december 8-ig végezhetnének vele. Világos azonban, hogy ebben az esetben lehetetlenné vált volna a mariológia egybehangolása az egész egyház egyetemes szemléletével, s mint több zsinati atya nyíltan hangoztatta, az istenanyaságnak ilyen önálló és elszigetelt kezelése aligha szolgálná az ökuménikus érdeket. A zsinati elnökség, kétségkívül a többség helyeslésével, el is vetette Ottaviani bíboros javaslatát. Ugyanakkor azonban diszkrét „indiszkreciók” nyomán az is bizonyossá vált, hogy a protestáns aggodalmaknak — új Mária-dogma vagy egyes mariánus iskolák túl messze menő formulázásai — nincs semmi alapjuk; így például a „közvetítő”, a „mediatrix” szó még az eredeti szkémában sem fordul elő.

A zsinat tehát az egyházzal szóló szkémát tűzte napirendre és a decemberi napokban erről tanácskozott. Az atyák tekintete természetesen az első vatikáni zsinat felé fordult, amely a hit kérdése mellett éppen ezt az anyagot tárgyalta, de nem juttatta befejezéshez, mert az egységes Olaszország megalakulása és Róma elfoglalása miatt szét kellett oszlania és csupán a pápai primátussal tudott végezni. A „kiszivárgott” értesülések szerint sok szónok hiányolta, hogy a szkéma szerkesztői túl kevésbé vették figyelembe, hogy ennek a mostani zsinatnak az első vatikáni zsinatot kell kiegészítenie. Egyesek még olyan véleményt is hangoztattak, hogy az *Ottaviani*-szkémának a püspöki jogállásra vonatkozó része „az első vatikáni zsinat kiinduló pontjainak is mögöttes marad”. Köve-

telték, hogy a püspökök társ-voltát a pápához való viszonyban világosabban és erőteljesebben fejték ki. Kifogásolták, hogy a jogászai szemlélet még mindig túlzottan érvényesül az egyház lényegének kifejtésében. Sürgették a „Mystici corporis” körlevél irányvonalainak kiadósabb hasznosítását. Nem csoda így, hogy a zsinat utolsó érdemi ténykedéseként az atyák a szkéma teljes átdolgozása mellett foglaltak állást.

*

Az első ülészak eredményeiről és tanulságairól elmélkedve a zsinat egyik krónikása *Dosztojevszkij* nagyinkvizitort idézte elénk és velős rövidséggel intézte el: „A nagyinkvizitor halott!” A zseniális orosz író, mint tudjuk, a *Karamazov testvérek*-ben Krisztust a nagyinkvizitor elé állítja, aki ezt mondja az Úrnak: „Te mindent átadtál a pápának s így most minden, de minden a pápától függ. Ne gyere hát egyáltalán vissza s miniket se zavarj többé!” De mintha *Dosztojevszkij* is érezte volna, hogy ez a megrázó költői kép valójában eltorzítja a pápai csatározhatatlanság dogmáját, mert hozzáfűzte: így vélik legalábbis a jezsuiták. Most pedig az történt, hogy a zsinat előestéjén a jezsuita *Bea* bíboros, mint a progresszív irányzat egyik fő képviselője, tette szavá azt az aggodalmat, vajon a zsinat nem egyszerűen a pápai hatalom eszközének fog-e bizonyulni? És cáfolatul mindjárt rámutatott a püspökök, a hittudományi karok és a katolikus egyetemek javaslatainak óriási anyagára, amit a pápa kért be az előkészítő bizottságok számára. Joggal állapíthatta meg *Bea*, hogy az egyház kétezre éves multjában sohasem állt még zsinat ilyen széles tömegbázison. *XXIII. János* pápa így már indulóban is bizonyosságát nyújtotta annak, hogy mennyire társainak tekinti a püspököket, és a saját hatalmi teljességét mennyire nem az uralkodás lehetőségének, hanem — mint lennie is kell — szolgálatnak, „diakonátusnak” fogja föl.

Amit *Bea* ekként előrevetített, azt a pápa magatartása és ténykedései a zsinat folyamán ismételtlen megerősítették. Nagyvonalú tartózkodással teljesen szabad véleménynyilvánítást engedett a világegyház püspökeinek. Ak-

kor sem tért el ettől, amikor a többség a kúriai bíborosok, különösen pedig *Ottaviani* ellen fordult, jóllehet *Ottaviani* a legmagasabb tisztséget viseli a Szent Officiumban, a legmagasabb kúriai hatóságban. Ha a pápa beavatkozott a zsinat menetébe, mindig a zsinat kérésére és mindig a közvetítő szerepében. Mindig mint olyasvalaki, aki komolyan veszi „Isten gyermekeinek szent szabadságát”. S nem vitás, ennek köszönhető, hogy a zsinat hajója — mint maga a Szentatya jelentette ki záróbeszédében — már ebben az első periódusban abba a jó irányba került, amelyet ő, a pápa kívánt neki. Jelképül mindjárt idézte a pápa Sirák fiának szavait a főpapról: „Ott állt az oltárnál, körülötte a testvérek koszorúja.”

•

A Szent Péter bazilikában december 8-án lefolyt ünnepség a zsinatnak csupán első ülészakát rekesztette be, maga a zsinat azonban korántsem szakadt meg vele. Tovább tart Rómában a bizottságokban és abban az állandó kapcsolatban, amelyet a zsinat elnöksége létesít a hazatért püspökökkel. A most következő hónapokban a zsinati munkálatokat az az új központi bizottság irányítja, amelynek *Cicognani* bíboros-államtitkár az elnöke. Ez a bizottság — mint a Szentatya a záróünnepségen külön hangsúlyozta — a katolikus egyház egyetemes képviselésének számít. Az államtitkáron kívül hat bíboros foglal helyet benne, és pedig *Urbani* velencei patriarcha, *Liénart* lillei püspök, *Spellman* newyorki, *Doepfner* müncheni, *Suenens* malines-brüsszeli érsekek, és *Confalonieri*, a konzisztoriális kongregáció titkára. Hivatalból tagjai még a bizottságnak a zsinat főtitkára, *Felice* érsek, és a zsinat titkárai, névszerint *Krol* philadelphiai és *Morcillo* saragossai érsekek, *Villot* lyoni koadjutor-érsek és *Kempf* limburgi püspök. Ennek a szervnek feladata, hogy állandó érintkezésben az egyes zsinati bizottságok elnökeivel megteremtse az egész zsinat sikeres kimenetelének biztos alapjait. Éppen ezért az új központi bizottságnak külön kifejezett teendője az egyes zsinati bizottságok munkáinak olyan irányú összehangolása, hogy a székémák megfeleljenek azoknak a céloknak,

amelyek kedvéért a pápa a zsinatot összehívta.

Okulva az első ülészak nehézségeiből, a pápa elrendelte, hogy az átdolgozandó székémák csak olyan problémákat tárgyaljanak, amelyek az egyház egyetemét érintik, s ezeket is csak alapvonalaikban és általános elveikben. Mellőzni kell a partikuláris kérdéseket és el kell kerülni az ismétléseket. Mindezek figyelembevételével a székémák számát az eddigi 70-ről 20-ra kell csökkenteni. Ha a munkálatok során felvetődnének különleges problémák, akkor ezeket külön bizottságok elé utalhatják. A székémákat úgy, amint elkészültek, a pápa elé kell terjeszteni jóváhagyás végett és csak ennekutána küldhetik szét az egyes püspököknek.

Általános megítélés szerint csak előnyök származhatnak abból, ha olyan nehéz témákkal, mint az egyház mi-volta, a püspöki tisztség, a püspökök viszonya a pápához és a kúriához, a szentírás és a szenthagyomány kapcsolatai — a bizottsági tagok a maguk kis testületében, a hazájukba visszatért püspökök pedig dolgozószobájuk csendjében foglalkoznak. Az igazság ugyanis az, hogy miként maga a Szentatya állapította meg, „óriási erőfeszítést kívánó munka áll még a zsinat előtt”. Hadd említsem meg, hogy amikor a kinyilatkoztatás forrásairól szóló székéma az első ülészakában napirendre került, *Montini* bíboros, milánói érsek ezt a nyilatkozatot tette: „Csak azok a katolikusok és nem-katolikusok, akik figyelemmel kísérték a teológia fejlődését, a szentírás-tudomány haladását és mindezekről a kérdésekről a viták hevesességét, csak azok mérhetik fel helyesen az aggodalmakat és reményeket, sőt félelmeket is, amelyeket ez a téma a zsinati atyák körében keltett. Vele a zsinat nagyon kényes és nagyon érdekes fázisba lépett”.

Úgy hiszem, ugyanezt mondhatjuk el a küszöbön álló bizottsági munkálatokról is, elsősorban talán ami az egyházzal szóló székémát illeti. Ezt az alapvető fontosságú székémát ugyanis — mint teológus szakemberek írják — egészen újszerűen kell majd megfogalmazni. Mert ne feledjük, hogy az utolsó 150 év teológiájában, amely meglehetősen elszakadt a szellemi élet más területeitől, minden átszövegezés és adaptálás nélkül használták a ha-

gyományos, a mai embernek semmit vagy keveset mondó formulákat. Pedig ha ma XXIII. János pápa és a püspökök nagy többsége az egyház és az egyházi élet megújódásáról beszél, ezen mindenekelőtt annak az állapotnak megváltoztatását értik, amely a XIX. századtól kezdve az egyház abszolút védekező elzárkózásában jutott kifejezésre a világi társadalom szellemi nagykorúságával szemben. Holott ma már lehetetlen észre nem venni, hogy a régi formák jégtakarója alatt új és eleven áramlatok fakadtak és erősödtek meg az egyház életében és a katolikus gondolkodásban, éppen azok az áramlatok, amelyek most a zsinaton törtek felszínre.

A zsinat első ülészakánának nagy meglepetése volt, hogy a püspökök túlnyomó többsége úgy, amint a pápa is kívánja, a megújódás útján akar haladni. Megnyilatkozott ez negatív módon is: a két súlyos, de kellően át nem gondolt skémának, a kinyilatkoztatás forrásairól és az egyházzal szülő skémák elutasításában. S XXIII. János pápa bölcsességét dicsérti, hogy engedte olyan bizottságok megalakulását, élükön az új központi bizottsággal, amelyeknek összetétele lehetőséget ad az annyira szükséges szellemi küzdelemre, és reményt e küzdelem szerencsés kimenetelére. Méltán várható tehát, hogy a zsinat az új esztendőben be is tudja fejezni munkáját s ekként teljesíteni küldetését. Az első ülészak berekesztésekor szószerint ezeket mondta a Szentatya: „A második ülészaknak, amely a jövő év szeptemberében kezdődik, biztos, folyamatos és gyorsabb üteme lesz, amit megkönnyítenek az 1962. évi két hónap tapasztalatai. Remélhetjük így, hogy a zsinat befejezése a karácsony örömében, a tridentin zsinat centenáris évében meg fog valósulni”.

A tridentin zsinat tudvalevően 1563 december 4-én ért véget.

•

XXIII. Jánost, mint ő maga tréfálkozott róla a loretoi zárandokúton, „átmeneti pápának”, „papa di passaggio”-

nak, úgyszólván zavarában választotta meg a konklávé. S lám, mekkora fordulat következett vele az egyház életében, a katolikus érületben és gondolkodásban! Bárki legyen utódja, nem gáncsolhatná el immár az egyháznak azt a belső fejlődését, amelyet János pápa indított meg abban az irányban, hogy a katolikus egyház ismét azzá a „szeretet-szövetséggé” váljék, aminek 1700 évvel ezelőtt neveztek. Mint az első periódus utolsó ülésén hangoztatta a Szentatya, amikor egyenesen „új pünkösdről” beszélt, az egyháznak meg kell mutatnia, hogy szerető anyja az összes hívőknek, az elszakadt testvéreknek is, és megértő, szeretetteljes támogatója az egész emberiség összes nemes törekvéseinek. Eppen ezért az egyház — ezt legutóbbi születésnapján mondta a pápa — figyelmét és tekintetét korántsem annyira a múltra, mint sokkal inkább a jövőre fordítja. A pápának ezekbe a szavaiba kapcsolta bele Wyszyński bíboros, lengyel prímás azt a szentbeszédét, amelyet december 8-án római titulás titulusán tartott. „Az emberiség — úgy mond — két nagy probléma előtt áll napjainkban. Az egyik a világbéke, a másik a szociális igazságosság olyan kiterjesztése, hogy a föld javai minden embernek azonos módon álljanak rendelkezésére”.

„Nem tudom, megérem-e legközelebbi születésnapomat” — jegyezte meg páratlanul forró ünneplésén a 81 éves pápa, aki betegsége és az orvosi intelmek ellenére oly törhetetlen akarattal és lelki erővel dolgozik az önmaga elé tűzött hatalmas programon. Mi is valamennyien azért könyörgünk, amit *Maximos* patriarcha a Rómával egyesült keleti egyházfők nevében kívánt: „Bárha János még sokáig élne, hiszen annyira nyílt és nyitott!” Mert valóban alkalmazható reá a második advent-vasárnap szentmiséjének imája, azé a vasárnapé, amely a zsinat első ülészakának berekesztését követte: „ad praeparandas Unigeniti tui vias” — arra hivatott ő, hogy előkészítse és kicövekelye Krisztus új útjait ebben a mai világban.

A KIS ÚT

A Szentatya több beszédében említette, hogy más világnézetű és más elvi felfogású emberek között is meg kell lennie az egyetértő szeretetnek, vagyis: ne azt keressük, ami elvált, hanem azt, ami összeköt. Ezzel szemben sokan azt állítják, hogy ez megalkuvásra, kétszínűségekre és elvtelenségekre vezet. Az igazság nem tűr megalkuvást, a „békesség kedvéért” meggyőződésünkben nem engedhetünk. Önmagában ez az okoskodás igaznak látszik, de összefüggéseiben mégis kaput nyit a szeretetlenségnek. Olvastam, hogy a meteorológiában is megkülönböztetnek „makroklimát” és „mikroklimát” s valahogy úgy gondolom, hogy a békés egymás mellett élésben is van „makro” és „mikro” s ez utóbbi nem kevésbé fontos, mert a mindennapi élet követeli meg. Kérem, írjanak arról, hogy a más elvű emberek — hiszen a legszűkebb családi körön belül is vannak ilyenek — hogyan tudnak megmaradni a szeretetben, anélkül, hogy meggyőződésüket feladnák?

Kérdése örök emberi kérdés. Nem csak a mai korban, évezredek óta probléma. S mivel mindég felmerült, sokan foglalkoztak is vele. Azt hiszem, hogy a legjobb válasz néhány mély gondolkodó ide vonatkozó sora.

Foerster: *Élet és jellem* című művében így ír: „E nagy jelentőségű társadalmi formák közé tartozik az a művészet, is, hogy a társaságokban ne mindég mi vigyünk a szót, hanem másokat is szóhoz segítsünk, másokat is meghallgassunk, és indítékaikat, érveiket, megjegyzéseiket tiszteletben tartsuk akkor is, ha teljesen ellentétes véleményen volnának. Cicero beszéli a barátságról írt munkájában, hogy a nagy Scipio baráti körben sohasem nehezedett rá szellemi felsőbbségével a többiekre, hanem arra törekedett, hogy háttérben maradjon és a legegyszerűbbet is szóhoz engedje...”

Bizonyos, hogy nagy művészet mások meghallgatásának képessége. Erdemes lelkiismeretvizsgálatot tartanunk, nem tartozunk-e azok közé, akiknek szeme is elárulja, hogy figyelmetlenek és egykedvűek, amikor mások a saját gondolataikat fejtegetik.

Foerster így folytatja: „Milyen kevesen vannak, akik az ellentétes véleményeket úgyszólván vendégzeretettel meg tudnák hallgatni és finom izléssel tudnának rájuk felelni. Itt még hijjával vagyunk a legegyszerűbb társadalmi udvariassági formuláknak. Mintha ezen a téren az évszázados kölcsönös gyilkolás, üldözés, kárhözátás terheltségét hordoznánk szívünkben. Ez okból nálunk a vitatkozás még rendkívül alacsony színvonalon van

barátok és ismerősök között is, hát még ellenfelek között. Általában ritkán fejlődik ki igazi eszmecsere, hanem rendesen versengés támad a kölcsönös sértegetésben, mintha a vitatkozók már csak azért törnék magukat, hogy az ellenfelet megsértse és kompromittálják.”

Egyáltalában nem arról van szó, hogy a vélemények különbözőségében meggyőződésünket áruba bocsássuk, hanem arról, hogy tudjunk tárgyilagosak lenni. S mi a tárgyilagosság lényege? Nem más, mint az a jóakarat, hogy bele tudjuk élni magunkat más helyzetébe s ne csak magunkat élvezzük és érezzük.

Ismét Foerster hozza fel Lincoln elnök példáját. Szerinte páratlan hatását annak köszönhetette, hogy mint Platon a dialógusokban ellenfelei nézeteit minden torzítással és gyanúsítással szemben védelembe vette, érveiket kidomborította és csak azután fogott hozzá megcáfolásukhoz. Elveit nem adta fel, de lovagias volt s ellenfeleit nem a rágalmozás fegyverével alkarta nevetségessé vagy lehetetlenné tenni.

A vélemények harcai, a világnézeti küzdelmek el nem kerülhetők. Mint a püspöki kar legutóbbi körlevelében olvastuk: „elveinkből egy jottányit sem engedünk”, mégis lehet, sőt kell keresni a békés egymásmellettélést. Új, sokaknak talán még szokatlan életstílus ez, de hogy nem elfeledás, arra a pápa szava a garancia: „A gazdasági, társadalmi tevékenységet végző katolikusok gyakran kerülnek kapcsolatba másokkal, akiknek nem ugyanaz az életszemléletük. E kapcsolatnál fiaink legyenek éberek, hogy

mindég hűek maradjanak önmagukhoz, ne kerüljenek kényes helyzetbe vallási és erkölcsi tekintetben, de ugyanakkor a megértés és az önzetlenség szellemét kell tanúsítaniuk, hajlandóknak kell mutatkoznok arra, hogy becsületesen együttműködjenek minden természeténél fogva jó vagy legalább jóra vezető dolog végrehajtásában.”

Persze ez már a „makroklima” kérdése, amely külön tárgyalást igényel s nem is e rovatba tartozik, de ami nagyban igaz, kicsinyben is az. A lelkiekre törekvő ember nem térhet ki a mindennapi élet követelménye elől: össze kell egyeztetnie elveit a más kép gondolkozók és más akarók kezelésében nyilvánuló finom kultúrával. Alaposan meg kell értenünk, micsoda kiáltó ellentmondás az, ha szenvedélyesen küzdünk a humanitás, az igazlelkűség és igazságosság eszméjéért, de nyomban igaztalanságra, embertelenségre — sőt nem egyszer hazugságra is hajlandók vagyunk, mihelyt olyanokkal akad dolgunk, akik ugyanezt a célt más eszközökkel akarják megvalósítani. „Meglehet — írja mély tanulmányában *Foerster* —, hogy ezek az emberek tévednek; ám küzdjünk nézeteink védelmében, de mihelyt a kulturát kulturátlansággal, a jogot jogtalansággal, a szeretetet gyűlölettel akarjuk megvédeni és előmozdítani, abban a pillanatban összes működésünk hazugsággá és gúnnyá válik.”

A levélíró problémájának lényege, hogyan tudnak a vitatkozók „megmaradni a szeretetben, anélkül, hogy meggyőződésüket feladnák?” Az eddigieken kívül még csak azt kell átgondolnia, hogy az igazmondás egyáltalán nem jelent kíméletlenséget. Bizonyos, hogy vannak olyan emberek, akik szemében az igazmondás jelképe, a pokróc. Pedig ennek éppen az ellenkezője a helyes. Az értékek összefüggének, ahol igazság van, ott szeretetnek is kell lennie. S minél igazabb valaki, legyen annál szeretetteljesebb. Persze a szeretetnek nem az a rendeltetése, hogy gyengítse az igazságot, hanem az, hogy erősítse az embert, olyan lelkiállapotba hozza, hogy el tudja viselni az igazságot.

Korántsem akarnám azonban a véleményeltéréseket kizárólag világnézeti síkra vetíteni. Azt hiszem, erre a levélíró sem gondolt, vagy elsősorban nem is erre gondolt. Az egymás mellett élő emberek — akár családtagok, akár társbélőkről vagy munkatársakról van szó — legnagyobb problémái rendszerint a legkisebbekből adódnak. A békességet kis árnyalatok bontják meg. Ezek ellen hogyan védekezünk?

Fabernak — *Newman* térítette meg, — minden szempontból ajánlható mély könyve a *Spiritual Conferences*. Így ír: „A kikkel csak érintkezésbe jutunk — s a legvisszavonultabbnak is igen nagy a köre —, olyanok, mint a le-tartóztatottak, kik bírói székünk előtt állanak. S mi lehetünk igazságtalan, tudatlan, szeszélyes bírák, de azt az egyet meg kell adni, hogy fáradhatatlanok vagyunk... Minthogy viszont a másokról való ítélkezést megszüntetni lehetetlen, a szeretetlen ítélkezést pedig bűn lenne folytatni, a közbeeső álmomásnál kell kikötnünk: a jóakaró értelmezésnél. S nem mondja-e tulajdon tapasztalásunk, hogy jóakaró értelmezéseink mindég közelebb járnak a valósághoz, mint szeretetlen ítéleteink? Ha balfogásokat követünk el, nem a szeretetlenség volt-e az ok? Persze úgy látszott, hogy a kérdés napnál világosabb, nem is lehet másképp gondolni... átengedjük magunkat 'jogos' felháborodásunknak. S íme, egyszerre a dolog más magyarázatot nyer, még pedig olyan egyszerűt, hogy azon csodálkozunk, hogy magunktól miért nem jöttünk rá. Vigyázat a nagyon is világos esetekkel!” — mondta egy jogász, s igaza volt.”

Így ír *Faber*, de vége-hossza nélkül idézhetnénk más írókat is, hasonló — és mindég hasonló — szelleműeket. A békés egymás mellett élés kicsiben is örök emberi probléma. Krisztus Urunk és a szentek példája mindenestire azt mutatja, hogy a lelkiekre törekvő emberben kell annyi alázatnak és türellemnek lennie, hogy nem az erőszak csábítóan rövidnek látszó útját, hanem a szeretet megértését keresi bármilyen más véleménnyel találkozók is.

Egls István

NAPLÓ

BÉKÉS, BOLDOG ÚJ ESZTENDŐT! Régi szokás újévkor egymásnak boldog új esztendőt kívánni. De ha az elmúlt évre visszatekintünk, akkor újévi jókívánatainkat ezidén úgy kell megfogalmaznunk: Békés, boldog új esztendő! kívánunk! Már az elmúlt évben is a legtöbbet szereplő probléma a béke és a békés együttélés kérdése volt. Utat tört mindenütt és hódított az a felismerés, hogy ha el akarjuk kerülni az újabb katasztrófát, akkor a békés együttélés útjára kell lépni. Amennyire csak erőnkéből tellett, mi is igyekeztünk népszerűsíteni, közös emberi igénnyé fokozni és közfelfogássá érlelni a békés együttélés gondolatát. Azt a gondolatot, amelyet *Hruscsov* szovjet miniszterelnök a legutóbb ekként fogalmazott meg: „Korunkban az emberiségnek egyfajta választási lehetősége van: a békés együttélés vagy a pusztító háború. De háborús katasztrófára egyetlen állam népének sincs szüksége. Az új háború — ha megengedik, hogy kirobbanjon — milliókat pusztítana el, függetlenül nemzeti hovatartozásuktól, vagyoni helyzetüktől. Egyetlen lehetőség marad: a békés együttélés.”

Tényleg, a földkerekség minden embere, kibén az emberies érzés, a *humanum* eszméje a szenvedélyek, a bosszú és gyűlölködés fölé emelkedett, mind ezt kívánta. Maga a háború végső célkitűzése is ezt sürgeti: félretéve a fegyvereket, éljünk végre is békében, és ne háborúskodjunk tovább! Apák, anyák, gyermekek békés családi életet akarnak élni, s ez az igénye a népek nagy családjának is: a békés együttélés!

Ezért volt **XXIII. János** pápa szavának is oly nagy visszhangja, nemcsak a hívő katolikusok és keresztények körében, de szinte az egész világon, amikor ismételten a békés együttélést sürgette, különösen a most folyó II. vatikáni zsinat kezdetén, amikor a béke ügye oly eminens veszélybe került. A Szentatya, aki vasárnap és ünnepnaponként délből dolgozószobájába ablakából el szokta imádkozni az Angelus-t s meg szokta áldani a Szent Péter téren ilyenkor összesereglett híveket, ezt az alkalmat is gyakran felhasználta arra, hogy buzdító szavakat intézzon hozzájuk. S mindannyiszor visszatérő gondolata volt: imádkozzunk kitartóan a békéért, a szeretetnek békés együttélésben való megvalósulásáért!

Nem is lehet a most következő új esztendőnek szebb és jobb kívánsága, vágya, mint a békés együttélés az egész világon, az egész nagy emberi társadalomban. Ennél korszerűbb és fontosabb kérdés nincsen. A kultúra, az igazi művelődés csakis így valósulhat meg és fejlődhet. A békés együttélés az emberek közös jólétének és boldogulásának feltétele; országok, népek s az emberi közösség felvirágzásának egyetlen lehetősége ebben gyökerezik. A szellemi, tudományos, művészeti, sőt az erkölcsös és vallásos életnek kibontakozása is az emberiség békés együttélésén múlik.

A békés együttélés azonban bármennyire is a legaktuálisabb igénye a mai embernek, mégsem ma született gondolat! Megvan ennek a régi, történelmi múltja. Hellasz apró kis városai, államai már az ókorban hamar rájöttek arra, hogy szellemi, gazdasági és politikai boldogulásuk attól függ, ha nem egymás ellen küzdenek, hanem megtalálják az egymással való békés együttélés lehetőségeit. A primitív néptörzsek egybetömörülése, majd az államok kialakulása és egymás közötti viszonyának rendezése szinte lépést tartott a fejlődés és jólét emelkedésével, s mintegy történelmi szükségszerűséggel nevelte rá a népeket a békés együttélésre. De a vallásos élet nagy harcai is, a világnézeti különbségek összeütközése is a történelem folyamán arra tanította az embereket, hogy egy alapon mégis találkozhatnak s kell is, hogy találkozzanak egymással, ez pedig az, hogy együttesen és békében dolgoznak a közös érdekek munkálásában és mindannyiuk életfeltételeinek javításában. Társadalmi, politikai, világnézeti és vallási küzdelmek végső kibontakozása mindig erre az egyedül járható útra mutatott: egymással a kölcsönös megbecsülés és megértés légkörében érintkezni s összefogni a szebb és boldogabb jövő megteremtése okából.

Mi, katolikus gondolkodók azonban nemcsak a történelem gyakorlati tanítását értékeljük a békés együttélés követelményében. Mi elméleti megfontolások nyomán is szorgalmazzuk és állunk ki mellette. Mert, hogy ilyen háttérrel is rendelkezünk, meggyőzően tárja elénk nagy katolikus bölcselelnk, Jacques Maritain, abban a művében, amely *On the use of Philosophy* címmel nemrégiben került ki a sajtó alól, a „Princeton University Press” kiadásában. Maritain itt voltaképpen a bölcselet gyakorlati jelentőségéről szól három esszében: mi a filozófia szerepe a társadalomban, a bölcseletben és a vallásban. Am éppen mert a filozófia gyakorlati kihatását akarja vizsgálni, szükségszerűen foglalkozik a békés együttélés elvével is.

Mint kifejti, a békés együttélést megalapozó türelmesség forrása nem a közömbösség, vagy szkepszis mindenféle igazsággal és világnézeti felfogással szemben. Hanem az a magatartás, amikor az ember szilárdan vallja a maga megismert igazságának helyességét, ugyanakkor azonban tiszteletben tartja más emberek személyes meggyőződését is, mert megbecsüli azokban az emberi természetet és személyes értelmiségük méltóságát. S ebből következik, hogy békés együttélés a társadalomban és az államban csak akkor lehetséges, ha elismerjük és megbecsüljük az embert; nemcsak értelmi képességét, hanem a gondolkodási szabadságát és jogát is tiszteletben tartjuk. Békés együttélésnek tehát csakis ott van talaja, ahol az ember ilyen módon valóban a legnagyobb érték. Ez az igazi humanizmus, amely elméletben is, gyakorlatban is ránevel a békés együttélésre embertársainkkal, minden gazdasági, világnézeti, vagy vallási különbségre való tekintet nélkül.

Maritain nem titkolja, hogy a kölcsönös türelmesség elvének különös nehézsége van a világnézeti, közelebbről a bölcseleti vonalon. Mert lehetséges-e békés együttélés ott, ahol egyik filozófus homlokegyenesen ellenkező elméletet vall, mint a másik? Ha ugyanis a bölcselet nem az igazság kutatása, akkor nem filozófia; viszont a filozófusok — úgy látszik — nem élhetnek egymás mellett békességben anélkül, hogy fel ne áldozzák a maguk filozófiáját. Maritain a megoldást annak felismerésében látja, hogy az egyik bölcseleti rendszer híve a másikat áttanulmányozva sok új szempontot, vagy megoldást meríthet abból a saját rendszere számára is. Nincsen szó tehát kompromisszumról, mert hiszen az igazság nem tűr megalkuvást. Am az igazság kutatása és szolgálata minden filozófusnak közös célja, egymás eredményeinek mérlegelése és felhasználása mindannyiunk számára hasznos. Végére is minden bölcseleti irányzatnak megvan a maga helye és történelmi szerepe a gondolkodás fejlődésének menetében. S Maritain szerint nyilvánvaló, hogy nemcsak a filozófusok, hanem a különféle világnézetek hívei is megtalálhatják békés együttélésük és együttműködésük lehetőségét, ha a tőlük eltérő felfogást belső összefüggésük és történelmi jelentőségük szempontjából kellőképpen értékelik.

Végeredményben nem az a követelmény — szögezi le Maritain —, hogy egymás eltérő bölcseleti tanítását összeegyeztessük, hanem az, hogy egymással mint valójában létező önálló személyek érintkezzünk és kölcsönösen tiszteletben tartsuk egymás felfogását és világnézetét. Példát is említ: ha az égő házból kimentjük szerencsétlen embertársunkat, nem azt nézzük, hogy más felfogású-e, vagy egyfomra világnézetű, hanem a bajba került embertársat akarjuk megmenteni az életnek. Ateista és keresztény ember is békésen együttműködhet az élet bármely vonalán, ha egymásra vannak utalva, mint például a beteg és orvosa, az ügyvéd és kliense.

Külön foglalkozik Maritain az istenhívó, de különböző hitvallású emberek békés együttélésével. Ez az együttélés, sőt együttműködés nem azt jelenti, hogy akár az egyik, akár a másik kételkedjék a saját vallási felfogásának, hitének igazságában. Nem a vallási indifferentizmus az alapja az igazi békés együttélésnek, hanem a megértés és emberi jóakarat. Miként az ember akármilyen nyelven beszéljen is, megismerheti az idegent, ha megtanulja nyelvét, úgy a hívó lélek is képes megismerni a másikat hitét, sőt tud is vele békésen elbeszélgetni róla, anélkül, hogy a magáét megtagadná, vagy elvetné. A vallásos békés együttélésnek alapja tehát nem a vallás tanításának tartalma, hanem annak hordozó alanya, az ember, akinek személyiségét, szabadságát, sőt egzisztenciáját is, mint tényt kell elfogadni és elismerni. De a természetes emberi

vonatkozóan kívül és felett lehetséges még egy más alap is a vallásos élet terén való békés együttélésre, s ez az Istenben és Istenért való szeretet, mely minden ember, minden felebarátunk felé kitárul. Ez a szeretet teszi lehetővé, hogy ne azért szeressük más világnézetű, vagy más vallású embertársainkat, mert az a hátsó gondolatunk, hogy hátha sikerül őt a magunk nézetére, saját vallásos hitünkre áttéríteni, hanem azért, mert őszinte és önzetlen szeretet él bennünk iránta és megértő jósággal tiszteletben tartjuk személyét, hitét, világnézetét, vallásosságát anélkül, hogy bármiképpen is megzavarni akarnánk őt a maga jóhiszemű vallásosságában, világnézetében, vagy a maga lelki békéjében.

Csodálatosan egybehangzó Maritain elmélete azzal, amit XXIII. János pápa hirdetett a II. vatikáni zsinat előkészítésénél és megnyitásánál, amikor a zsinat célját nem annyira a doktrinális dogmatikai kérdésekben, mint inkább a morális, vagyis az életkérdések megvizsgálásában jelölte meg. Az emberiségnek szeretetben való közelhozása a feladat és nem azoknak a szétválasztó mozzanatoknak kiélezése, melyek elválasztják az embereket egymástól. A zsinat alatt is állandóan hangzottatta a pápa a más nézetűek iránt való megértő szeretetét, s erre maga is példát adott, amikor a más keresztény felekezetek megfigyelőit is meghívta a zsinat tárgyalásaira. Azzal, hogy mindenkit szeretetében fogadott és az egységet a keresztény felekezetek között elsősorban azzal akarta előkészíteni, hogy a szeretet kiárasztását, kitágítását sürgette, gyakorlatilag is az igazi békés együttélés és együttműködés alapjait teremtette meg.

*

A békés együttélés és együttműködés nagy elvét akár társadalompolitikai, akár bölcséleti vagy vallásos és világnézeti szempontból vegyük, akkor tudjuk megvalósítani, ha nem azt tartjuk szem előtt, ami elválaszt bennünket embertársainktól, hanem azt keressük, ami összeköt, ami közös alap és közös életérték. Ez pedig nem más, mint az emberiség, a humánus a legáltalánosabb értelemben. Mindannyian egy közös emberiség tagjai vagyunk, személyiségünk és szabad akaratunk befelé is, kifelé is elkötelez bennünket, hogy kölcsönösen tiszteletben tartsuk egymást. Az ember társas lény, a közös irányítja földi életét, s ez alá kell rendelnie kinek-kinek a maga egyéni érdekét. Ez a közösségi gondolat sugallja, hogy tiszteletben tartsuk és szeressük embertársainkat, tiszteletben tartsuk mások felfogását, bölcséleti, világnézeti, vagy vallásos meggyőződését anélkül, hogy a magunkét akár feladnók, akár a másokra ráerőszakolni akarnók.

Éljünk együtt (koegzisztencia), sőt működjünk együtt (kooperáció) mindabban, ami közös érdek, ami közös cél, ami mindegyikünknek közös javunk. Ez a békés együttélés és együttműködés tartalma, ami ebben az egy fogalomban foglalható össze: Béke! Mikor tehát az új év küszöbén a jövőbe vetjük fűrkésző tekintetünket, forró vágyból, őszinte szívből fakadjon ez a jókívánság minden embertársunk felé, Kelet és Nyugat politikusai, filozófusai, vallásos életének vezetői és minden jóakarató embertársunk felé: Békés, boldog új esztendőt! (Erdély Ferenc)

ANGOL VALLOMÁS KATOLIKUS LELKIISMERETTEL. Igazuk van a kritikuskoknak. *Graham Greene* regényei mindenütt „Greenland”-ben történnek. Az író nevéből alkotott s általa teremtett látomás-országban, amely gvr. de erős vonásaival úgyszólván paródiája egy-egy valóságos földrajzi tájnak. A *Hatalom és dicsőség* Mexikójának csak annyi a köze az igazi Mexikóhoz, amennyi egy látszólag hiteles háttérként szükséges ahhoz, hogy elhíhetővé tudja tenni a két főhőst: a gyöngé, tétova, üldözött, idegbajos papot, s az ellentétével kiegészítőjét, a fekete glóriában utána ügető rendőrtisztet. A *csendes amerikai*-ban is csak annyi van meg „egy” délkeletázsiai országból, amennyi természetessé teszi egy bepnyszülött lány bőrét, titokzatos, finom, ősi kultúráját, és sötét, hajlékony, forró baját. A *Merénylet*-et olvasva akárki ellenőrizheti, hogy szereplői nem valóságos angol kisvárosban élnek, hanem egy arról való rémálomban. A *Havannai emberünk* lapjain Kuba víziója bukkán fel, megintcsak egy trópusi Akárhhol-ország kellékeivel. Itt az szükséges, hogy egy

gazdasági gyarmatosítás fáradó gépezetében — leginkább a Battista-diktatúrával azonosítható háttérrel — „legyen adva” egy gondoktól szorongatott angol porszívóügynök, aki sivár, krajcáros inségeiben „beugrik” a maga silány kém-szerépébe s végigjárja annak minden kacagató és hajmeresztő kalandját. A fejtetőre állított helyzetek mélyén az van, hogy a főszereplő ugyan protestáns, de hajdani felesége katolikus volt, s ő maga öntudatlanul egy janzenista katolikus lelkiismeretével nézi a világot. „Nézi?” A kifejezés talán pontatlan. A világ eseményei és a saját tettei villannak fel előtte a janzenista lelkiismeret tükrében. Ebben a varázstükörben sodródik végig párolgó, mocskos északakón. Az angol Titkos Szolgálatot még Cromwell alapította; a szervezet ma már áthálózta az egész angol társadalmat s minden területet, ahol politikai vagy gazdasági s angol érdekeltségek vannak, és olyan belső előírásokat alakított ki, amelyek emlékeztetnek egy manicheus-szekta rendszabályainak karrikatúrájára. Graham Greene ezt is leleplezi gyilkos iróniával. De nemcsak ezt. Sokan kételkednek Greene katolikus-író voltában. Dehát lehet-e más, mint katolikus író az, aki pusztán stílusával, mint valami ríktó neofénnyel képes egy *lelkiismeretet* felidézni. Egy a protestáns világ közömbös szféráiban megnyilvánuló janzenista-katolikus lelkiismeretet!

De most nem a *Havannai emberünk*-ről van szó, hanem Greene-nek arról a regényéről, amely *Ungvári Tamás* — bocsássuk ezt előre — kitűnő fordításában *A kezdet és a vég* címmel jelent meg, holott eredeti címe, a *The Hearth of the Matter*, ezt jelenti, *A dolgok lényege*. Valami olyan címmel kellett volna megjelennie, amely ebből indul el.

Időrendben a *Halalom és dicsőség* s a *Csendes amerikai* közt íródott, a negyvenes évek közepén, s Greenland-je egy angol gyarmat „Valahol Nyugat-afrikában”, a második világháború éveiben; színhelye a főváros és kikötője, a tengeralttjárók háborújának óvatos hajókaravánjaival. Estefelé, amikor a hűvösség első gyenge fuvallata utat tör a tenger felől a néger kunyhókra át s az európai betonkocka-házak öntöttvas és hullámbádog-tetőiről nehézkesen emelkednek levegőbe a keselyűk: talán öt percre gyönyörűséges a látvány. A nappal csúnya, súlyosan agyagszínű mellékutcák a virágok rózsaszínébe öltöznek. De napközben nedves lángként ég a páras hőség. A kormányzóság és a rendőrség fehér hivatalnokait — a gyarmati alkormányzót, mezőgazdasági főtanácsosokat, a közmunkák és adóhivatalok pecsétőreit — sárgán, idegesen hazaküldik, tizennyolc hónap múlva, és mások foglalják el helyüket, új turnus, új szállítmány. Egyedül Scobie, a rendőrfelügyelő, figyeli tizenöt év óta érkezésüket és lázgörbőjüket, az első indokolatlan dührohamtól a mértéktelen ivásig, az első esztendő végén a rezignációtól a merev szokások kialakításáig, az autamatizálódással való védekezéséig a hőség és téboly ellen. Nem nekik való az éghajlat és csak a négerék bírják. A fekete hivatalnokok, fásultan, olyan magatartást és szokásokat vesznek fel, mint egy idegszanatórium ápolói: derűsen, tisztelettudóan, közönyösen tűnnek el bármilyen sértést, hisz „a betegnek mindig igaza van”.

A bíróságok és rendőrség hatalmas kőépületében, amely a gyengéknek — a fehéreknek — nagyhangú hencsége, a szűk és sötét folyosón, a vizsgálati szobákban és cellákban, az emberi aljasság és igazságtalanság szaga, egy állatkert bűze árad, a fűreszporé, az amoniáké, a bezártagságé; s beette magát a foglyok, a rendőrök ruháiba, mint a cigarettafüst. Scobie egyedül bírta ki itt a tizenöt évet, mert gépies, igénytelen, egyszerű test és lélek. Megfelelt neki a környezet s talán szeret is itt lenni. Míg az összes fehérek hamarosan eljutottak a néger ágyasokig, ő nem, de már rányílt a szeme a valamikor egyformáknak látott néger lányok szépségére. Még makacsul hú a feleségéhez, aki egyetlen gyermekét, a kilencéves korában az első áldozás után, meghalt kislányt adta neki, s a háború előtt hol itt, hol Angliában élt, de 1939 óta ideköltözött hozzá, s most már a tengeralttjárók veszedelme a bilincsek erejével köti a gyarmathoz. Fiatal korában kialakulatlan arca, ártatlan, szelíd és nyugodt arckifejezése azóta megváltozott a sorstól és az éghajlattól; elefántcsontsárga lett a malária gyógyszereitől, öntött-méz haja lucskos a verejtéktől. Scobie valósággal a csúnyságért szereti őt. Szinte a szenvedély hőfokát éri el benne, a szánalom és felelősség érzése; felelősnek érzi magát még azért is, mert az asszony-

ra törő tapasztalatokat ő rostálta meg; ő formálta arcát is. Az asszony egyébként a betegségében, barátkozásaiban éli ki magát, s a becsvágy szenvedésében, hogy férje tizenöt éve van itt és semmire sem vitte. S kissé talán gépies, kissé talán öntelt vallásosságában, amihez hozzászoktatja álmos és tunya férjét is. Scobie éppoly unott kötelességtudással megy havonta gyónni és áldozni, hallgat vasárnaponként szentmisét, mint ahogy nappali vagy éjszakai felügyelő-őrjárataira indul az ócska autón a kikötőbe.

A ládákban rakott gúllák sarkain viharlámpa ég, a csendes, fekete vízen éppen, hogy kivehető egy anyahajó; s egy kimustrált óceánjáróról az a legenda, hogy üres viskis-palackok zátonyain áll. Az elszórt apró, vörös irányfényekből mintha utca húzódná a vízen, amely paskolja a mólót. Valahol a sötétben két patkány viaskodik; ezek akkorára nőnek, mint a nyúl. Tizenhat év körüli kamaszok, borotvával vagy üvegcserepekkel felfegyverkezve donganak a rak-tárak körül, körülvesznek egy-egy részeg matrózt, ledőfnek egy magányos rendőrt, éppen most kettesével cirkálnak fekete, álmos éjszakában. Zsúfolt, görbe, hepehupás utcán sovány, fekete testek, mint a kaszáspókok imbolyognak az elsőfőtített reflektor fényében. A rendőrség közelében a lányok szorosan ülnek a járda szélén és fulladozva levegőznek az éjszakában. Holnap idegen tengerjáró jó, jelentés van róla, hogy gyémántot csempész. „Itt csaknem úgy szerethet az emberi teremtményt, ahogy Isten szereti, tudván róla a legrosszabbat is: nem egy pózt, nem egy csinos ruhát, s egy mesterkéltén felöltött érzést szerethet benne” — gondolja Scobie.

Másnap átpásztazza az érkező gőzöst. A kövér, hájasarcú kapitány kabinját is, akiről megtudja, hogy katolikus. Scobie előtt remegni kezd a párás hő-ségen át a tiszta látomás, hogy hány közös dolog fűzi őket össze: karddal átszúrt vérző szívek... a suttozás, a gyóntatószék függőnye mögött... a miseruhák és a vérré váló bor..., Igen, talán ez a „dolog lényege”. A gondol-at még tiszta, de abban, aki átgondolja, már szétszívargásában van valami anyagtalan fáradtság. Mi tette ezt vajon? A forró pára, amelynek nedvességét naponta kell minden bútorról letörölni? Louise, a kicsit kékharisnya-fele-ség, affektált és finom vallásosságával? Az esős évszak alacsony, sűrű felhőiből óránként lerobbanó, gőzölgő eső? Nehéz és sikertelen szolgálat, amely a vé-gén márcsak gépies, unalmas, érdektelen? Az örültséghez hasonló magány? A közelgő klimax, amely egyre többször harap önérzetébe kudarcával? Az iz-zás, füst, ital? Az utcák és szobák, nappalok és éjszakák melegázi párája? Hogy közönyössé vált minden iránt, akár egy üres pálinkásüveg?

Feleségére a legrosszabbkor sujt le egy afféle idegösszeroppanás. A fok-városi tengerpart egyik üdülőjébe kell mennie. S ő csak egy gengszter üzlet-embertől, akire valójában ügyelnie kell, tud pénzt szerezni. Egyedül marad, kiszolgáltatva az unalom és undor, vágy és magány, önvád és szánakozás kí-sértéseinek. Egy megtorpedozott hajóról megmenekültek csontvázzá aszott kí-sértetei vonulnak el előtte, közöttük egy gyerektestű francia fiatalasszony, aki-nek férje elveszett a katasztrófánál. Olyan győnge és olyan szánandó ez a Helén, mégcsak nem is szép, mindössze két sovány kar az egész, ő nyúl velük Scobie felé, a szerelme epekeserű méz, és Scobie úgy roskad össze, mint egy telitalálattól ért kuglibábú. Fáradt és csüggedt, nem is védekezik a fölébe ki-ömlő sötétség ellen. Nem a kegyelem hagyja el őt, ő hagyja el azt, ő maga oltja el annak utolsó fényeit. Maga sem tudja, mi benne ez az érzés. Nem, nem az érzékiség sűrű, hogy szinte gennyből való mustja, nem is a sajnálat, hogy csillapítsa Helén állati, sötét szenvedéseit, amihez az is járul, hogy Helénből éppúgy hiányzik a bűntudat, mint az állatból. Nem is egy örült pillanat pisz-kos varázsa. Magát az absztrakt, metafizikai bűnt kívánja benne, az elvont rosszat, hazug, démoni delutánjaikon és éjszakáikon, az asszony piszkos, ál-mos karjaiban — míg a Helénnek kiutalt cement-barakk tetejére zuhognak az esős évszak karvastagságú vízsugara. Azt persze nem tudja, hogy feleségének — barátnői — megírták a dolgot, s az habozás nélkül visszajön — már inkább asszonyi és katolikus kötelességtudásból, mint a férje iránti szeretetből. Inkább a néma szemrehányás, a tárgyi megbocsátás, a jó út felé való terelés hideg fehérsége lengi őt körül, szürke, hűvös légkörével. A férje sajnálja és megérti.

és lelkiismeretben is sokkal költöttebb, semhogy elhagyná. De nem tud és nem akar szabadulni a másik asszony éjjeli mosolyától. — „Téged jobban szeretlek, mint az Istent” — írja neki a kétségbeesés és már-már a kárhozat komor, mocskos szelében. Közben felrémlik, hogy a feleségét egy másik férfi, akivel az jobban járna, szereti, s hogy Louiset szabaddá kellene tenni, a másik asszonyt pedig megszabadítani a bűntől.

Az elhatározást, amire jut, képtelenség józan ésszel elgondolni: az öngyilkosságot, saját kárhozatát ajánlja fel Istennek értük! Ennek tudatában és szándékával járul szentségtörő áldozáshoz. Ekkor már — túl saját magán és meglehetősen korlátozott képességein — egy kétségbeesett misztikus nagy látomásai rémlenek fel előtte. „Pax, pacis, pacem... a 'béke' szó valamennyi nyelvtani esetben végigdobolt fülén a mise során. „En elvesztettem a békesség reményét mindörökre, — gondolta —, nincs többé visszatérés... Megérdemled az epébe mártott szivacsot... Te tettél azzá, aki vagyok, fogadd a lándzsadöfést... Már csak a csoda menthet meg engem, de Isten sohasem folyamodott a csodához, hogy megmentse önmagát... En vagyok a kereszt és megfeszítlek... s ajka szétnyílt az ostyá előtt és az Ítélet papírizét érezte sápadt ajkán!”

A vég — az örült tudatossággal eltervelt öngyilkosságot, hogy látszata se lehessen annak s a felesége megkaphassa életbiztosítását — irtózató sebességgel közeledik. Már csak zsák téglaként cipeli önmagát. Nem kell neki a végre elért előléptetés sem, pedig már ő lenne a rendőrfőnök. Hazug naplót ír, hogy még hitelesebbé tegye a véletlen halált s azt az angina gyilkos görcsének tűntesse fel. A kegyelem jelentkezik benne, s mivel nem lehet akarata felett kényszer, Isten megrendítő szavakkal könyörög hozzá. „Azt mondd, szeretsz engem és mégis ezt teszed velem... Örökre megfosztasz magadtól! Szeretettel szerettelek... elsírtam könnyeidet, és többmindentől megóvtalak, mint amit sejtessz... Nincsenek nagybetűk, amelyek elválasztanak bennünket, ha társalgunk egymással. En nem vagyok neked a *Te Urad Istened*, csak közönségesen *te*, ha megszólítasz... Éppoly alázas vagyok, mint minden koldus... Nem tudnál megbízni bennem, mint megbíznál egy hűséges kutyaiban? En hűséges vagyok hozzád immár kétezer esztendeje. Mindössze be kellene lépned a fülkébe és elmondanod bűneidet... A bűnbánat már benned van, szívedben feszül. Nem a bűnbánat hiányzik, csak néhány egyszerű cselekedet, hogy felmenj hozzá a barakkba és búcsúzz el tőle... Vagy ha azt kell tenned, dobj el engem továbbra is, és akkor menj haza, búcsúzz el a feleségedtől és élj a szeretőddel. Ha életben maradsz, előbb vagy utóbb, visszatálatatsz hozzám!”

Ezt mondja neki egy hang, de ő már odahajolt a fekete mélység örvénye fölé. Már nem tud az életbe beletörödni. Háta fordít az oltárnak és kimegy, és látja autója tükrében, hogy a szemét kicsípték a könnyek. Azon az estén a felesége, a szenvedélyes versolvasó, egy Rilke-verset olvas fel neki:

*Lehullunk még. Ez a kéz is lehull —
bennünk e kor, lehullni, s nem ereszt.
Mégis van egy Kéz, s az egyetemes
hullásban nem hull rajta semmi túl...*

Ez a kegyelem újabb könyörgése hozzá. Ezt is eltaszítja. De amikor beveszi az erős altató tízszeres adagját, s a kín görcsbe szorítja, megpróbál imádkozni, de az Üdvözlégy szavai kiesnek emlékezetéből. Szívverését úgy hallja, mint az óraütéseket. Megpróbálja felindítani magában a tökéletes bánatot, de amikor ehhez ér, „*Teljes szívemből számom és bánom*”, egy felhő támadt az ajtónál, mint a sötét füst gomolygott szét a szobában; valahonnét messze úgy tűnt fel, a fájdalom kiáltását hallotta. — Vihar, kiáltotta hangosan, vihar lesz. — Lábraállt, a szíve kalapácsként vert, az ütések zúgtak a fülében, valaki kérte, valaki kiáltott, valakinek szüksége volt rá. Végtelen messzeségből szedte össze öntudatát, hogy válaszolhasson. Hangosan felkiáltott: — Édes Istenem, én szeret... — De már nem érezte testét, amikor az a földre zuhant.

Az epilógus néhány beszélgetés. A versenytársa sejtí meg, s nem mondja meg másnak, csak a feleségének, hogy öngyilkos lett, az pedig a gyóntatóatyá-

nak, panaszolva, hogy akkor férje biztosan elkárhozott. — Nem ismertem igazában — mondja az ingerülten — az emberek eljönnek és csak a lényegtelen dolgokat mondják magukról, már mint a bűneiket, az igazi valójukat nem tárják fel. Maga haragszik rá? — Nem — feleli megtörtén a feleség, nincs bennem semmi harag. — Ekkor a pap ezt kérdezi: — Nos, azt hiszi, hogy Isten adásabb, mint egy asszony? — s nyitva marad a kérdés, vajon elkárhozott-e Scobie?

Egy nyugati katolikus folyóirat — azt hisszük egész fölőselegesen — külön számot szentelt, ankétszerűen, a problémának: „Elkárhozott-e Scobie?” Mi azt valljuk, hogy nem állhatunk az isteni irgalom, az igazságosság és szeretet szerepébe, sem egy való, sem egy költött esetben. De hiszen az író maga sem akart így tenni. Az, amit Scobie utoljára a vihar és fájdalom dörgésén túl, kiált az „Édes Istenem, én szeret...”: az angolul is, grammatikailag is, nyitva hagyja a kérdést, hogy vajjon a bűnbánatot jelenti-e még teljes öntudattal, így, „Édes Istenem, én szeretlek”. Vagy az utolsó pillanatban is kétségbeesett odafordulást a két teremtményhez, akiknek egyikéről sem tudott lemondani. Így hát Scobie sorsa — feltételezve valóságát — az utolsó ítéletig megmarad Isten félelmetes titkának, mert Isten végtelen igazságossága is, Isten végtelen szeretete is egyformán félelmetesek.

Mi csak a regény egyéb vonatkozásait tehetjük az értékelés mérlegére. Kétségtelenül mindenekelőtt magát Scobiet, aki a lelke mélyén valójában: eltévedt, tanácstalan, makacs és halgatag kamasz. Azt hisszük, hogy magának az írónak egyik, noha eltorzított önarcképe; azt a Greene-t mutatja, aki az *Elrejtett revolver* című önéletrajzi vázlatában elmondja a bátyja fegyverével való ifjúkori öngyilkossági kísérletének jelenetét. — „A piztoly csövet jobb fülemhez szorítottam és meghúztam a ravaszt. Hirtelen kattanás s ahogy a tölténytárat megnéztem, a lövedék a csőbe csúszott.” — Ezt az abbanmaradt kamaszt fejlesztette Scobievé, helyezte „valahol Afrikában”, egy költött gyarmatra, ahová azután összezsufolta a gyarmat összes lényeges vonásait. Mindenekelőtt az abba való fásult belefáradást, különösen annak Scobie környezetében felmerült vonásait.

A társadalom, az intézmények és magánemberek egyaránt, beleuntak és nem kell nekik többé a gyarmat. Egy közösségi erő szűnt meg áthatni az egyedeket akarátának villámlökéseivel. Greene egyszerűen leírja ennek szimptomáit Scobieben és környezetében. Nem veszi kritika alá, dehogyis: hiszen — anélkül, hogy leírna ilyen szavakat, mint „imperializmus”, „válság”, stb. — egyetlen a folyamattal. Tükröt tart az angol önismerés elé, kegyetlent és tárgyilagosat: „Íme, az lettél, ilyen vagy; kiábrándultál; menj és keres magadnak emberibb feladatokat, mert ezen az úton a katolicizmus sem ment meg téged a teljes lelki széteséstől.” — Ezért fogadta Green regényét az angol kritikában a legnagyobb műveknek kijáró elismerés és ezért nagy angol regény ez. Igen, az angol regény — és általában irodalom — legmélyebb szántású hagyományait folytatja, a nemzeti közlélek és önismerés kritikai szolgálatát. Mint *katolikus* regény: ezáltal marad — a legmélyebb lélektani és társadalmi megfigyelésekkel felruházott — szervesen *nemzeti* regény. (Noha egyetlen egyszer sem ír le ilyen szavakat, mint mélylélektan, társadalom, nemzet.) Klasszikus iskolapéldája az egész világ katolikus irodalma számára, hogy a katolikus alkotás *nem* a nemzetből való kiválást jelenti, hanem a nemzeti problémák talaján való maradást.

Pár szót még Ungvári Tamás fordításáról és utószaváról. Ez a fordítás többet tételez föl, mint angol nyelvtudást. Ungvári „Greene-ül” tud, tökéletesen belehelyezkedett a regény sokrészű és bonyolult világába s amint az utószó mutatja, Greene egész világa felől közelítve. Azt írja a *Hatalom és dicsőség*-ről, hogy Greene egy példabeszéd elmondására választotta e regénye színhelyét a félig-meddig képzeletalkotta „kommunista” Mexikót. — „A könyv — írja tovább — nem a kommunizmus és vallás antagonizmusáról szól, inkább a gyűlölet, elszántság és szenvedés párviadalát ábrázolja... Két szélsőséget mutat — az erőszakét és szeretetét. Rokonszenve az utóbbi. De ritka elfogulatlansággal, objektivitásra való törekvéssel ábrázolja a másikat is. Polgári író nemigen mutatott még hasonló elfogulatlanságot eszmei ellenféllel szem-

ben." A Greene felé címzett szép és igaz bókot tárgyilagosan viszonzoznunk kell: dialektikus-materialista esztétikus ritkán ment el ennyire a teljes megértésig egy — mégiscsak — katolikus íróval szemben! (És jól esett még valami. Isten nagybetűvel írt neve, mint személyé. Amikor Greene számára Istent az egész művön és az ő egész világán át valóságos személy, akkor nemcsak stílustalanság, hanem torzítás is lett volna a kisbetű.) (*Ijjas Antal*)

SZENT ISTVÁN KIRÁLYI JOGÁLLÁSA ÉS A MAGYAR KORONÁK.

Szent István királynak Hartvik-féle Legendája szerint István, atyja halála után a negyedik évben, Rómába küldi Ascricus kalocsai püspököt apostoli áldásért, a megkezdett magyar egyházszervezés jóváhagyásáért és királyi koronáért. A névszerint nem említett pápa teljesíti is a kéréseket, és azt a koronát küldi Istvánnak, amelyet eredetileg Misca lengyel fejedelem számára készítettett. *Hartvik* alighanem jó nyomon jár, amikor előadja, hogy a Szent-szék a lengyeleknek megtagadta, amit a magyaroknak megadott. De téved, esetleg célszótan ír hamisat, amikor a pápa magatartását koronakészítéssel és küldéssel hozza kapcsolatba. Szent István — a magyhirű clunyi bencés főmonostor példája szerint — Szent Péter védnöksége alá kívánta helyezni országát csakúgy, mint előzőleg, XV. János pápa idejében, *Miesko* lengyel fejedelem († 992) próbálta a magáét, hogy ne váljék német hűbéressé. A német függelék kikapcsolása régi problémája volt Pannónia és környéke népeinek; megkísérelte már *Rasztiszláv* morva fejedelem is kb. másfél évszázaddal korábban.

A lengyel kívánságnak eleinte nem lehetett fogamatja a német politikai érdekek miatt. A magyar kérés teljesülése azonban már nem ütközött akadályba, mert az időközben hatalomra jutott *III. Ottó* nem annyira német királynak érezte magát, mint inkább keresztény római császárnak, és így szívesen látta a maga oldala mellett a kisebb keresztény uralkodókat.

A koronát Istvánnak nem *II. Szilveszter* pápa küldte a császár háta mögött, hanem a császár és a pápa a legteljesebb egyetértésben. Sőt, éppen a császár volt az, aki rábeszélte Istvánt, hogy a többi keresztény uralkodó módjára királlyá szenteltesse magát (a királyavatást akkoriban a szentségek közé számították). Az egyetlen egykorú és megbízható kútfő, *Merseburgi Thietmar* feljegyzése szerint: „Imperatoris autem predicti gratia et hortatu... Waic... coronam et benedictionem accepit” („az említett császár kegyelméből és ösztönzésére... Vajk... koronát és áldást kapott”). *Hartvik* ettől eltérő tudósítása nem érdemel hitelt; különben sem egykorú kútfő, hanem jó évszázaddal az esemény után íródott. A *Hartvik*-legenda újabb kritikájában *Tóth Zoltán* vizsgálódásainak tartozik hálával a magyar tudomány. A „*Szent István év*” küszöbén, 1937. október 18-án olvasta fel erről szóló értekezését a Magyar Tudományos Akadémián. A hagyományos nézettől eltérő merészsége akkor sokak szemében ünneprontásnak tűnt.

A Rómából küldött korona nem volt más, mint *III. Ottó* egyik saját koronája, egy négyszög alakú nyílt abroncskorona (a legendák szerint is: „*diamema*”). Ilyennel látjuk Ottót miniatúra ábrázolásban, valamint okleveleinek viaszpecsétjein, és ugyanily koronával fejen látjuk Szent Istvánt is a *Gizella* királyné felügyeletével hűzött magyar „koronázó paláston” (eredetileg votiv miseruhán). Szent István Nagyobb Legendája szerint — amely még nem tud a pápáküldötté koronáról, noha ősibb a *Hartvik*-legendánál — István a koronázáskor az „*imperialis excellentiae signum*”-ot kapta („a császári méltóság jelvényét”). Tudjuk továbbá, hogy *III. Ottó* — *Gnieszón*ban — szintén a saját fejről levett koronával koronázta meg *Boleszló* lengyel herceget, és hűbéres alattvalóból királlyá tette a németek nem csekély megütközésére. Ugyanakkor megajándékozta Szent Móríc lándzsájával is, mint a hatalom jelvényével (Kra-kóban máig megvan). Szent István szintén kapott egy hasonló királylándzsát; ezt tartja kezében a koronázó palást képen. *Hartvik* az „*imperialis*” jelzőt „*regalis*”-nak írja át, vagyis a „királyi” méltóság jelvényéről beszél, mert már nem tudja, — vagy nem akarja tudni, — hogy valójában mi történt.

III. Ottó hűtlenné vált a német politikai érdekhez az általa rajongva ked-

velt szentbirodalmi eszme kedvéért. Szent Istvánnak följobbvalója lett, de nem hűbérura. A császár ugyanis a kereszténység minden uralkodójának donyije; vezetőjük a keresztény nemzetek közös vállalkozásaiban. Európa keresztény királyai mint barátok és segítőtársak állanak mellette, hűbéri függés nélkül. Így történhetett később, hogy a szentbirodalmi eszme másik nagy képviselője, *Barbarossa Frigyes* császár kereszties hadat vezetett, amelyben résztvett mellette az angol király és a francia király.

A szentbirodalmi eszme napja III. Ottó halálával egyelőre leáldozott. Elérkezett tehát az idő a magyar és lengyel királyság jogállásának ártérteklésére. A lengyel király *II. Henrik* császár idejében újra német hűbérés fejedelemmé lett. *II. Henrik* mint Szent István sógora Magyarországot még nem háborította; *II. Konrád* azonban már igen, csakhogy Szent István fegyveres ellenállása miatt sikertelenül. *III. Henrik* viszont sikerrel járt hazánkban. Péter királyunkat hűbéresévé tette, a magyar koronát és a magyar királylándzsát pedig visszaküldte Rómába a pápához (erről *VII. Gergely* pápa egy levelében tanúskodik). Hogy a koronával később mi lett, arról sejtelmünk sincs; *Bonizo* († 1090) táján) a lándzsát még látta Rómában.

Királyaink ettől fogva — két ízben is — a Bizáncban uralkodó „római” császároktól szereztek koronát: *Kónsztantinosz Monomachosz*tól (1042—1055) és *Michaél Dúkásztól* (1071—1078). A koronakerés vagy koronaelfogadás természetesen némi elkötelezettséget is jelentett, de ez csak elméletben állott fenn, és nem volt hűbéri természetű. A Nyitraivánkán 1860-ban a szántóföldből előkerült Monomachosz-korona minden bizonnyal *I. Endre* és *Salamon* koronája lehetett. Vajon Salamon maga ássa a mogyoródi csatavesztése után (illetve nyitrai számkivetése idején), vagy pedig Géza és László hívei próbálták megsemmisíteni és eltüntetni, feljegyzések híján örök titok marad. A nyitraivánkai lelet, azaz 7 zománcképes bizánci aranylemez és még néhány kisebb darab, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum kincsei között látható. Egy nyolcadik lemez, állítólag szintén az egykori korona tartozéka, Magyarországról a londoni Victoria and Albert Museum birtokába került. A magyar lemezekkel együtt volt kiállítva Párizsban az 1931. évi byzantinológiai kiállításon.

Miután a középkori pápaság politikai tekintélye megerősödött, *VII. Gergely* és utódai a maguk módján próbálták ártérteklézni Magyarország és a Szent-szék viszonyát. Szintén hűbéri kapcsolatra magyarázták, de természetesen a pápaság, nem a német királyság irányában.

A magyar nemzet sokáig a Michaél Dúkász-féle nyílt abroncs-koronát tekintette „szent koronának”. Még anjou királyaink is nyílt koronával vannak ábrázolva. Később, — talán *Mátyástól* fogva — a XVIII. század végéig a mostani teljes, sisakszerűen betetözött abroncskoronát ismertük Szent István koronájaként. Elsőnek a piarista *Horányi Elek* vette észre, hogy a magyar korona két külön darab összeforrasztásából jött létre. Az első rész a rajta lévő görög feliratok kétségtelen tanúsága szerint a Dúkász-küldötte korona: *I. Géza* királyunk koronája. A felső, latinfeliratos rész — *Polner Ede* kutatásai szerint — eredetileg nem is korona volt, hanem Szent István székesfehérvári koponyareklye-tartójának egy része, amelyet onnét leválasztottak (talán ekkor csonttátták meg 4 apostolkép elhagyásával). A leválasztás célja az volt, hogy *I. Ulászlót* megkoronázhassák vele, minthogy a „szent koronát” *V. László* királyunk anyja ellopatta, és Bécsben letétbe helyezte. Szent László aranyozott ezüst győri fejeklye-tartóján (a herma belsejében) máig látható a magyar korona felső részéhez igen hasonló szerkezeti elem, közepén szintén a trónoló Krisztus alakjával, a keresztalakban lehajló abroncsszárakon pedig a négy evangélista jelképeivel.

I. Ulászló idejében tehát határozottan különbséget tett a nemzet a hagyományos királykoronázó „sacra corona” és az erekllyetartóról leszerelt „corona Sancti Stephani” között. Eziránt nem lehet kétsége annak, aki elolvasta a csaknem egykorú és igen jó helyszíni értesülésekre támaszkodó humanista *Callimachus-Buonaccorsi Fülöp* († 1496) beszámolóját *I. Ulászló* koronázásáról. A hazakerült „sacra coroná”-t a „szent király koronájával” valószínűleg Hunyadi Mátyás forrasztatta össze, amikor az előbbi sikerült Bécsből vissza-

szereznie. Így nyerte a korona azt a végleges formát, amely az 1453-ban megszűnt bizánci császárság felül zárt koronájára, a sztemárra hasonlít. A koronát a II. világháború végén külföldre vitték és 1945-ben a győztesek birtokába került, akik — tudomásunk szerint — a pápához küldték ugyanúgy, mint egykor III. Henrik császár Szent István eredeti koronáját. (*Medvigy Mihály*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Hogyan jellemzi magát Garai Gábor* az „éjféli s hajnal közötti” eszmélet számvetésében?

*Én a józan dél és a szelid éjszaka
fia vagyok, beérem járható
tájakkal és valódi fákkal, feltörhető díóval,
nem hálók együtt a vesztett gyönyörrel
s végső óráim előtt nem vállalom
halálom retteneteit.*

Nem egyetlen ilyen értelmű vallomás a kötetben. Melléje kívánczik, kiegészítésül, a *Megszállottak* bevezető négy sora:

*Nekünk többnyire józan alázattal
vállalt hivatás, hogy költenünk adatott,
s ha nem íránk verset, hát reszelnénk vasat,
operálnánk sérvet vagy vezetnénk vonatot.*

Ha ez program: mindenesetre a költészet erkölcsi hivatásának programja. Szembefordulás, tudatosan, mindenféle kultuszával mindenféle homálynak; célja, hogy legyen, és hite, hogy lehet „világosabb egy szavunktól a világ”. Semmi sem áll távolabb tőle, mint „a költészet vallása”, s az a fölfogás, mely szerint „a lehetséges földi üdvözülések — közül a költészet az egyetlen”. Garai Gábor értékrendjében előbb van a valóság, s utána következik a valóságból teremtő és valóságot szolgáló költészet:

*Mi a szerelmet szeretjük, anyánkat, gyermekünket,
a tiszta bort, a jó szót, mint bárki más;
nekik szerelem helyett szerelem a vers, ital helyett ital,
futás, cél, hit, áruulás, bűn, feloldozás.*

És: „ami szolgál nekünk, nekik az istenük, uruk, — kancsal álmaik szélhámos-kísértete.”

Régóta ismerjük az egyéni üdvösség-keresés útjait a költészetben. Garai Gábor nem ezt az utat választotta magának, hanem a közösség szolgálatában való önmagára találást, „üdvösséget”, ha tetszik. De nem azért, mintha nem merne vagy tudna magába nézni s nem ismerné azokat a belső poklokat, melyekbe „a születő szükséges szóért” kell alászállni; ellenkezőleg: éppen mert ismeri őket, létünk belső meredélyeit, kísértő kudarcait, és mert ezzel szemben, és csalárd „holdvilág-fogódzkodók” helyett, kapaszkodik meg a valóságban, nem is mint adottságban, hanem inkább mint föladatban, erkölcsi parancsban, és mozgásban, épülésben, dinamizmusban, ami szükségszerűen részvételt, együtt-mozgást, együtt-épülést és építést követel. Innét közéleti költészetének hitele.

A közéleti költészet legfőbb veszedelme az, hogy könnyen elvész belőle a költészet, s nem marad, csak sorokba tördelt vezércikk. Garai Gábornál az a meglepő, hogy egyik-másik témája mégcsak nem is különösebben ünnepélyes vezércikk-téma, s a belőle formált vers mégis hiteles, igaz, erős líra. Vegyük példának a *Tiszta szigorúságot* című verset. Arról szól, hogy ma is vannak, akik meg-meglopják a társadalmi tulajdont. Látszatra vajmi kevéssé költői téma. De ahogy Garai Gábor megfogja: egyszerre megtelik a költészet áramával. Honnét? Miből? Úgy gondolom, kettős forrásból. Az egyik: Garai Gábor az emberi erkölcs felől közelíti meg a kérdést, az emberi erkölcs és erkölcsi közösség nevében emel szót, annak sérelmét kéri számon, annak indulata fűti, annak magasából beszél. Olvassuk el a verset: nyomról-nyomra követhetjük

* Garai Gábor: *Mediterrán 6sz.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962.

benne az erkölcsi fogalmak belépését, crescendóját, egészen a végső fokozásig és ellentétig, a tolvajokat illető büntetésig, hogy „záruljanak mind szorosabb magányuk gyűrűibe”, s ezzel szemben „a szabad rablásnál embernek valóbb társas szabadságig”. Ez az erkölcsi indulat fűti aztán a fogalmazás indulatát — ami a másik forrás —, ez sugallja ódai ünnepélyességét, ez készíti a nagy dolgokhoz illő magas hangnemben való beszédre és költői fogalmazásra, pátozásban is pontosságra, világosságra, stílusban is az erkölcsben-társadalomban kívánt „tisztá szigorúságra”.

Lássunk egy másik példát, a kötet következő versét: *Az abaújkéri kastélyban*. Indítása majdnem próza; a jambikus lejtés csak alig-alig emeli valamivel magasabbra:

*A gyermekek, kik itt élnek, a népnyelv
szerint afféle „félkótyák”, „hibásak”,
vízfejűek s agyhártyagyulladás
áldozatai s akad egynéhány
mongoloid törpe is köztük...*

A prózaiság és szakszerűség szándékos, a fogalmazás már-már orvosian tárgyilagos, s a „mongoloid törpe” szakkifejezésére még zárójelben további meghatározás is következik: „ők aligha élnek túl a serdülőkort”. S folyik tovább a vers, a közlés kopár tárgyilagosságával: régen az ilyenekre kutyát uszítottak, és „Hitlerék persze megoldották ezt a — kérdést is, egy halál-injekcióval”; majd utána pár sor leírás: „Ma itt kastélyban nevelkednek ők, — fehér szobákban, csupa fény a háló”; — s ez a fény szinte kínálkozik valamennyi képzetársítási és hangulati lehetőségével, hogy átsiklassa a verset valaminő metaforikus lelkességbe. De nem: Garai Gábor szigorúan kitér a kísértés elől, s folytatja a leltározást: „a falán Glatz Oszkár és Szinyei — lenyomatok”...

Próza, mondhatjuk. Tudatos prózaiság, igen; a költő, mire idáig értünk, pontosan, a legkevesebb eszközzel, de a legszemléletesebben fölépítette bennünk azt, amit látnunk kell. Ekkor, ebből a valóságból, s mintegy a valóság erejével, belőle kibontakozva a vers egy lépéssel följebb lép, a hang egy fokkal erősödik; belép az erkölcsi fogalom: „Nem olcsó kegyelet, — nem jótékonykodás ez: *felelős mű*”. Mit kapnak a kis nyomorultak? — ágyat, takarót, meleg ételt, fűtött szobát, az értelem és szépség fénye mellett szeretetre is telik számunkra; — s most ismét egy lépéssel följebb hágunk, ismét egy fokkal magasabb erkölcsiségbe: az emberformálás szolgálatának magas morálitására: telik szeretetre.

*sőt hívó szenvedélyre:
emberekre, kik kis ember-romokból
— ostromolván a majdnem-lehetetlent —
megpróbálnak ép felnőttest faragni
csüggedetlen; s e lélek-alkotás
mester-munkáját nem adnák oda
semennyi pénzért, hírért, semmiért!*

S. mindez miért? „Mert emberek” ezek a nyomorékok is, tehát joguk van embermódra élni; — s most ismét följebb lépünk, Abaújkér „egyedi” esetéből az általánosba, a természet Véletlene fölé emelkedő Törvény szférájába: joguk van az embermód való élethez

*e Véletlen hínárából kimentett
sebzetteknek a Törvény tenyerén...*

Garai Gábor az egyszerűből, mindennapiból bontja ki az ünnepit, a konkrét tényyszerűből az általános érvényest; mert a mindennapit, egyszerűt ünnepi érzéssel éli: azzal a tudattal, hogy létünk minden mozzanata az egyetemes emberi és közösségi erkölcs körébe esik, és nincs közömbös cselekedet: minden tettünk erkölcsi tett, mert minden tettünk vagy épít, vagy rombol. Mintegy „magánéleti” síkon igazolja ezt, és szolgál Garai Gábor közéleti költészetének személyes hitelesítéséül az *Új otthon* című vers. Az újonnan nyert lakás egyben erkölcsi kérdés is a költő számára:

*Ünnep és próza ez: réved csupán
s műhelyed lesz-e majd e környezet —
vagy bálványod, mely vért s velőt kíván,
s világgá úz, ha meg nem veszteget?*

Ünnep, mondja a vers. Egy másik, *Ünnep* címmel, akár ars poeticának is beillik. „Az igaz mámorát méltó csak ünnepelnem” — mondja; és: „Im a felnőtt való, magunkkal szembeítve!” Nem a „vágyak képei” után kap: „e hűsvér kép különöb, mert gyarlóbb, ám valódi”. Kiegészítésül az *Őszi meditáció* sorait idézhetjük: „Férfikorom szikár törvényét hadd fogadjam — olyan termő derűvel, mint őszét az idő”... és: „Nem a hullás: az érés évszakát akarom — látni a tájon és szívemben”. S itt mindkét szó fontos: a „táj” is, a világ, s a „szív” is, a költő.

A címadó *Mediterrán ősz* ciklus, egy itáliai utazás két hónapjának tizenkilenc verse ennek a „termő derűnek” a gyümölcse? Szép, érett férfiversek; legsúlyosabb köztük alighanem a *Várbörtön*. Búcsúzzunk a költőtől saját szavaival, hogy „a meredek csak most következik”?

Az az igazi költő, aki minden fennsíkját csak pihenőnek tekinti, s mindegyikről azzal indul tovább, hogy „a meredek csak most következik”.

Mintegy másfél éve jelent meg Bor Ambrus első novellaskötete. Vegyes érzelmeket keltett az olvasóban; hibáival és erényeivel egyaránt bizonytalanságban hagyta, s inkább keltette benne a középszerű szürkeség, mint a várakozó izgalom élményét. Senki sem tagadhatta, hogy ez a novellista megtanulta — ha még nem is tudja rutinos biztossággal — az írás szabályait; de félő volt, nem az a jótanuló-e, aki, ha fölhívják, mindig tisztességgel elmondja jóra a leckét, de még az elégségesek is érdekesebben felelnek.

Nos, *A nagykorúság órája* elbeszéléseit egy év múlva Bor Ambrus első regénye követte,* és öröndetesen rácsáfolt azokra, akik nem túlzottan nagy bizalommal olvasták első írásait. A *Világfutók* igen jó regény. Írója alighanem tanult egyet-mást Bóltól (sőt talán Birkás Endrétől is); mindenesetre jó iskolába iratkozott, s úgy látszik, jócskán túl jutott azon a szinten, ahol a tanítványok meg szoktak rekedni. Alakokat, jeleneteket erősen láttat, jól ábrázol, mostmár kevés szóval, s inkább hangsúlyokkal, mozdulatokkal, rebbenésekkel (mint a regény rokonszenves kis Karinját); emberi kapcsolatokat hitelesen, szügesztíva érzékeltet; általában fegyelmezetten mértéktartó, tud eszköztele nélkül a lényegesre rámutatni, és tudja, hol kell a látszólag mellékesről beszélni úgy, hogy a lényegeset domborítsa ki. Egyszóval: jó regényt írt, igényes, és sokat ígérő munkát. A nagy bombatámadás, Karin és a hős vonzalma, a kösslingi magyar társaság biztos kézzel, túlzás, karikírozás nélkül megrajzolt alakjaival, a facipős deportáltak kísértet-menete, a gépkocsivezető Zsiga: megannyi írói találat. Amellett Bor Ambrus valami történelmileg fontos dolgot is kimond nemcsak nemzedékéről, hanem egyáltalán arról a „sodródó, lézengő” magyarságról is, melynek legfőbb baja, vétke vagy tragédiája nem is az volt, hogy tett valamit, hanem az, hogy *nem tett semmit*, csak sodródott; csak hagyta, hogy sodorják, és „még ösztönösen se tudott cselekedni”. Mindezt természetesen ott mondja ki a legjobban, ahol ábrázolva mondja ki.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Két darabot mutatott be az ősz folyamán a Madách Színház Kamara Színháza. Agatha Christie világsikert aratott detektívdrámája, „Az egérfogó” az egyik és Erich Maria Remarque háborús története „Az utolsó állomás” a másik. Ha a témát és az írói szándékot nézzük, a két mű voltaképpen nagyon távol esik egymástól. Ugyanakkor sok közös vonásuk van, főleg, ha a színműírói mesterség felől közelítünk hozzájuk. Mindkettőnél az idegfelesztő, izgalmas cselekményen van a hangsúly, amellyel szemben háttérbe szorul a jellemek és összeütközéseik irodalmi igényű ábrázolása. A maga

* Bor Ambrus: *Világfutók*. Magvető, 1962.

nemében mind a kettő hiánytalanul eleget is tesz az ilyen jellegű darabokkal szemben támasztható igényeknek. A színház is mindent megtett mindkét darab esetében a siker érdekében, kitűnő színészgárdával, hibátlan rendezésben hozta színre őket. Elvileg tehát egyformán siker kellene, hogy legyen mindkét darab, hiszen azonos igényű közönséghez szólnak. Mégis azt kell látnunk, hogy amíg az „Egérfogó” eddig az évad legnagyobb sikere, (hetekkel előre kifüggesztett táblával megy), addig Remarque darabja, (amely pedig vitathatatlanul színvonalasabb is, mint az előbbi) csak mérsékelt érdeklődést váltott ki a közönség körében.

Voltaképpen ez az egyetlen említésreméltó, mert elgondolkoztató jelenség a két darabban kapcsolatban.

Agatha Christie „Egérfogó”-ja szabványos bűnügyi történet. Gyilkosság történt, amelyet a darab során újabb követ, s a tettesnek azok között kell lennie, akiket egy kis vidéki panzióban hófűvés zárt el a világtól. Megfelelő izgalmak után, a darab végén oldódik meg a rejtély. Agatha Christie a műfaj jelesebb művelői közé számít. Meseszövéseinek ötletessége és eleganciája mellett a megírás terén mutatkozó vitathatatlan írói igényesség emeli a nagy átlag fölé. Amellett jó megfigyelő, kitűnő érzékkel lát meg jellegzetes figurákat és ábrázolni is tudja őket.

Erich Maria Remarque az első világháború után tett szert világhírré „Nyugaton a helyzet változatlan” című regényes élménybeszámolójával. A könyv címe a hadijelentések egyik sztereotip mondata volt és Remarque döbbenetes hitelességgel (és nyers naturalizmussal) mondotta el: mennyi szörnyűséget, mennyi emberi szenvedést takart ez a semmitmondó megállapítás. A világsikeren felbuzdulva Remarque később megírta regényének folytatását is, az előbbinél már lényegesen kisebb sikerrel. Magyarul is megjelent regénye „A diadalív árnyékában” Párizs német megszállásának idejéből meríti témáját. „Az utolsó állomás” című drámája a második világháború utolsó napjaiban játszódik a körülzárt és felerészben már elfoglalt Berlinben. Mindenki tudja már, hogy kilátástalan és céltalan minden további ellenállás, de az SS járőrök még mindig halálra keresik a katonaszökevényeket. Ilyen körülmények között toppan be az asszony lakására egy koncentrációs táborból menekült fogoly. Ezt a címet adták meg neki és menedéket kér. Az asszony férje egyenruháját adja oda neki s ez meg is menti őt, mikor valóban megérkezik a járőr. Aztán felhozzák a lakásba öreg fogolytársát is, akivel együtt szöktek és akit a ház kapujában fogtak el. Vallatják az öreget, mit tud a másiktól (aki közben egyenruhába öltözve ott áll a szoba sarkának támaszkodva), de a meggyötört ember nem árulja el, inkább egy óvatlan pillanatban (a rádió Hitler halálát mondja be éppen) felkapaszkodik az ablakpárkányra és a mélységbe veti magát. Ennél a tizenötperces vallatási jelenetnél szinte irodalmi színvonalra emelkedik a darab. Másnap már civil ruhában tér vissza az SS járőr parancsnoka, most ő szeretné itt átvészelni a megszállás első napjait. S amikor megjelenik az első szovjet kötelék, kis hizza, hogy az egyenruhás volt foglyot lövik agyon és futni hagyják a kitűnő ellenállási papirokkal rendelkező SS tisztet.

Amint látjuk, ez a darab is bővelkedik az izgalmakban. A színpadon egy pillanatig sem csökken a feszültség. Az emberek mégis kedvetlenül gondolnak vissza rá és nem érzik szükségét, hogy hozzátartozóikat, barátait, ismerőseiket a darab megtekintésére biztassák (ami pedig a siker legfőbb záloga).

A jelenség mélyebb okait kutatva könnyű lenne pálcát törni a közönség fölött. Hogy csak a felszínes szórakozást keresi és rossz néven veszi, ha még mindig a háború szörnyűségeire emlékeztetik. Az kétségtelen, hogy a detektív történetnek, korunk e jellegzetes narkotikumának meg van az a sajátossága, hogy valóban csak figyelem elterelő. Tudatunknak csupán felületi kergét foglalkoztatja. Szereplőit nem érezzük valóságos, magunkhoz hasonló embereknek, akikkel személyes kapcsolatot tudunk teremteni. A gyilkosság itt nem az élet tragikus befejeződése az áldozat, és nem a bűn örvénylő szakadéka a tettes szempontjából, csupán motívum az izgalom fokozására. Ezért is fordul szembe az ilyenfajta irodalommal a „magasabb igényű” esztetika. Hiába, osto-

rozza azonban. És hiába reméli; hogy jó irodalommal pótolhatja. Nemcsak azért, mert az igazán jó irodalom nem szapora növény, hanem azért is, mert nem irodalomra, művészetre irányuló igény az, amire a detektív történet felel. Viszont, hogy mint narkotikum mennyivel jogosultabb, vagy mennyivel kevésbé jogosult, mint az egyéb narkotikumok, amelyekkel a modern ember él, annak taglalása már messzire vezetne. A Remarque darab sorsa azonban mandenesetre azt látszik bizonyítani, hogy az olyan mű, amely a bűnügyi történet külsőséges eszközeivel akar igényes mondanivalót közölni, nem állja meg a versenyt az igazi (és máfajának adottságait és korlátait őszintén vállaló) detektív történettel szemben.

Kétségtelen, hogy bizonyos fáradtság is mutatkozik már a háborús témákkal szemben, és ez nem írható feltétlenül csak a léhaság rovására. A Remarque-darab főhibája azonban nem a téma, hanem az, hogy csak riport-dráma. Agatha Christie háborzongató rémtörténeténél az első perctől fogva tudjuk, hogy irreális és valószínűtlen. Azok az események viszont, amelyek „Az utolsó állomás”-ban peregnék le szemünk előtt, túlságosan közeliak, semhogy ne tudnánk, hogy megtörténtek vagy megtörténhettek. (Bár ott tartanánk már, hogy éppoly valószínűtlenek, mint az „Egérfogó” meséje.) Ugyanakkor túlságosan távol vannak már ahhoz, hogy külsőséges felidézésük kielégítene. Ma már az emberek és a jellemek érdekelnék minket, a lélektani rugók, hogy miért viselkedtek úgy azokban a vészterhes napokban. Az események ilyen kibontásához képest, ma már szinte diminuílásnak hat, ahogy Remarque a cselekményt lepergetti előttünk. A súlyos valóságok és súlyos mondanivalók, súlyos irodalmat követelnek. Az irodalmi színvonalú bűnügyi történet fából vaskarika.

G. B. Shaw: „Genf 1938” című komédiáját mutatta be karácsony előtt a Jókai Színház. A nagy ír szatirikus egy évvel a második világháború kitörése előtt írta ezt a darabját, 82 éves korában. A darabot annak idején mérsékelt sikerrel mutatták be. Aktualitásain túlmentek az események, megírásának pedig már csak halvány visszfénye az egykori színporkázó Shaw komédiáinak.

Pedig a téma hálásnak látszik és különösen az volt a mű bemutatásának idején. Shaw a diktátorokat, Hitlert, Mussolinit és Francót teszi a gúny céltáblájává, de csipkelődéseiből jócskán kijut az eseményekkel szemben tehetetlen Népszövetségnek, a komolytalan nemzetközi szervezeteknek és természetesen az angol politikának is. Mindebben azonban már csak a rutin segíti és ahol új jelenséggel kerül szembe, a diktátorok sajátos lélektanával, azzal nem tud mit kezdeni. Jellemzése úgyszólván kizárólag a hírlapi karikatúrák külsőségeire szorítkozik. Az alapötlet és az annak nyomán kialakuló színpadi szituáció még hamisítatlanul shawi. Magánfeljelentések nyomán a hágai nemzetközi bíróság egyik bírója (aki különben magának az írónak szószólója), maga elé idézi a diktátorokat, hogy feleljenek az ellenük emelt vádakra. Az idézetek minden várakozás ellenére meg is jelennek, a bíró-Shaw szellemes aperszúje szerint azért, mert ők mindenhova elmennek, ahol rivaldafény áll rendelkezésükre. Hiába vonulnak azonban fel, egyik a másik után, és hiába ül ott tanuként az angol külügyminiszter és a népszövetségi szovjet küldött is (Shaw őket is megszurkálja), a sokat ígérő tárgyalás terjengős unalomba fullad. A darabnak ez a második része jóval gyengébb, mint az első, amelyben a főszereplőket még csak emlegették.

A diktátoroknak nemcsak humorérzéke nincs rendszerint, de nem nagyon alkalmasak arra sem, hogy a humor alanyai legyenek. Kifigurázni csak azt lehet, akinek fogyatékoasságaiban, ellenszenves vonásaiban is van valami humánus. Akin jóízűen nevetünk, annak hibáit, félszégeit félig meddig már elnézzük, vagy legalábbis tudomásul vesszük. A gyűlölködő, ressentiment-al eltelt hatalmaskodónak azonban még nevetséges gesztusaiban is van valami nyugtalanító, feszélyező, ami ajkunkra fagyasztja a mosolyt. Erre nem gondolt az élete alkonyához elértezett Shaw. De hogyan is gondolt volna? Tőle, bármennyi dörögött tört is a hatalmon levők orra alá, mindig távol volt a gyűlölet és ressentiment. És bármilyen élesen pellengérezte is ki a visszasságokat, amelyeket meglátott, azt mindig biztosan érezhette, hogy azért egy nyelvet beszél

azokkal, akiket kigúnyol. Az újkor machiavellistáinak nyelve azonban idegen volt a számára.

Ezt pontosan érezzük, amikor a hágai bíró emberieségről és demokráciáról vitatkozik a diktátorokkal. Feszült, leleplező dialógus helyett lapos, terjedelmes mondatfüzéreket, hírlapi közhelyeket hallunk. Shaw fáradhatatlan szeleme mégis csak elvesztette egykori rugalmasságát. Nincs már ereje, hogy elmélyedjen, hogy a mélyére hatoljon a világ közéletének porondján megjelendő, számára idegen és érthetetlen hatalmi erőknél. Csak ösztöneiben érezte irritatót veszélyességüket. Kétségbeesett próbálkozása, hogy a maga, régen oly kitűnően bevált eszközeivel szálljon szembe velük, tragikus és megható, de neki magának is mindössze csak egy évet kellett várnia, hogy belássa, mennyire kilátástalan. Tankok ellen nem lehet sörétes puskával védekezni.

Van a Shaw nevében beszélő hágai bírónak egy mondata, amellyel a szerrinte immár céltalannak bizonyult vitát berekeszti. Azt mondja: uraim (és ez az összes jelenlévőkre vonatkozik), a vitájukból azt látom, hogy valójában önök mind csak uralkodni akarnak! Reménytelen felsőhájtása az agy humanistának, aki ezután (kissé naíval) még azt is felsorolja, mennyi egyéb tennivaló lenne a hatalmi harcok kívül, kinek kinek saját országában.

Talán ezért a néhány, naivságában is igaz és emberi mondatért érdemes volt bemutatni ezt a nálunk eddig teljesen ismeretlen Shaw darabot. Mert egyébként inkább csak irodalomtörténeti adalékként érdekes. A rendezés is láthatóan nem tudott mit kezdeni vele. Így aztán a kínálókozó legkényelmesebb és egyben legrövidebb megoldást választotta. A diktátorokat, akiket Shaw nem nevez néven (országaiak sem), csak torzított névvel utal rájuk, mint *Battler* (angolul azt jelenti: inas), *Signor Bombardone* stb., eredeti történelmi alakjukban jelenítette meg, felhasználva a filmhíradókból ismert összes külsőségeket, ami által még jobban kiütöközt írói jellemzésük vérszegénysége.

(Dorombay Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Az új *Gauguin*-könyvről. Hatvan esztendővel ezelőtt halt meg a Csendes-óceán egyik kis szigetén Paul *Gauguin* (1848—1903), akiről a közelmúltban gazdagon illusztrált, magyar nyelvű könyv látott napvilágot. (Paul *Gauguin* akvarelljei, pasztelljei és színes rajzai, Kampis Antal bevezető írásával és képmagyarázataival, Képzőművészeti Alap kiadója, Bp., 1962.)

Gauguin a századforduló nagy posztimpresszionista triumvirátusának — *Cézanne* és *Van Gogh* mellett — harmadik tagja volt. A triászokban azonban rendszerint szokott lenni valaki, aki a másik kettőnél kisebb jelentőségű; ez esetben Gauguin ez. *Cézanne* jelentősége művészettörténeti szempontból sokkal hatalmasabb, („Kezdetben vala *Cézanne*”, — írta *Kállai Ernő* a modern művészet genezisést tárgyaló könyvében) — a „pauvre Vincent” a meggyötört ember panaszait: a testi-lelki nyomorúságot, az egyedüllétet, a szeretetlenséget megrázóbb őszinteséggel tudta képein elmondani, — mindazonáltal Gauguin nevét nem méltatlanul emlegetik az övék mellett, s nem ok nélkül tartozik a legnépszerűbb mesterek közé.

Az autodidakta Gauguin — aki már meglelt korban fordult a festészet felé — sokoldalú művész volt. Festményein kívül ismerjük kerámiáit, sokszorosított grafikáit, színes fafaragásait, sőt irodalmi működését is kifejtett. (Noa-noá-jának legjobb magyar fordítása *Rónay Györgytől* való, — ezenkívül egyéb írói munkái is ismeretesek.) Köztudott a művész mozgalmas és hányatott életútja, szakítása a polgári életformával és a családi kötelezésekkel, s megérzése a polinéz szigetekre. W. S. *Maugham* híres kulcsregénye (*Az ördög sarkantyúja*) nagyjából hűségesen rajzolta meg ezt a nem mindennapi jellemet.

A század elejének legkiválóbb magyarjait is megragadta Gauguin, az ember és a művész. *Rippl-Rónai Emlékezései*-ben leírja látogatását a Rue Vercingetorix-on levő Gauguin-lakásban, ahol különönb emberek, egy bezzsünlött táncosnő és egy ugrándozó majom társaságában találta a művészt, aki éppen az ágy lába segítségével fametszeteket nyomtatott. *Ady* — egy-két év-

vel a művész halála után — a *Budapesti Naplóban* tárcát írt Gauguinről. e cikknél — írta *Bölni* — „kifejezőbb megítélése alig volt akkoriban Gauguinnek.” (Érdekes, hogy Ady elmulasztotta megnézni a Salon d'Automne nagy Gauguin-emlékkiállítását. Bölni pótolta ezt valamelyest, — beszélt neki Gauguinről, ki volt, hogy élt, mit festett a művész... Így írta meg Ady a cikket. „Ki képes ilyenre, ha nem a zseni?” — fűzi hozzá Bölni.) *Juhász Gyulának Gulácsy* Lajoshoz írott szép versében e lágyan bongó sorok közvetítik kongeniálisan Gauguin műveinek, „lázálmainak” mákonyos hangulatát: „A sárga fényben a kövér banánok / S a sárga tájon barna emberek, / Az elveszett Éden, mely fájva-fájón / Bennünk zokog, újjong, ragyog, remeg”.

Mi az mégis, amiért azt véljük: Gauguin egy kicsinnyel kevesebb, mint Cézanne vagy Van Gogh? A művei poézisébe, ragyogó színeinek szimfóniájába olykor-olykor beférkőző kimódoltság, csináltság. Vonzóak, igézetesek a Tahiti-i képek, a viruló szépségű színesbőrű fiatal nőkkel, — de Gauguin új „hazájának” mégis csak külső szemlélője maradt, Polinézia mégsem volt számára pittoreszk témánál több. Bár szerette a bennszülött népet s kihasználása, kapzsi kifosztása ellen nemegyszer felemelte a szavát, ellentétbe kerülve a gyarmati hatóságokkal, — mégis megmaradt európainak, akinek az volt a célja, „hogy Párizs számára közvetítse Océánia virágainak, gyümölcseinek buja színességét, embereinek sugárzó meztelenségét” (Kampis A.). Félreértés ne essék: mindezt Gauguin nem olcsó módon tette, nem úgy, ahogy a jó *Glaz* Oszkár a csinos, cifra népviseletbe öltöztetett buzsáki menyecskéket festette... Az egykori bankember a művészet formaproblémáiban is elmélyedt, — így például igen nagy jelentőségű a primitív és keleti művészet világa felé való fordulás. A japán fametszetek, a Kolumbusz előtti amerikai népi művészet, Egyiptom és Jáva képzőművészete hatott is Gauguin piktúrájára.

„Gauguin nem volt vallásos ember, s főként nem volt vallásos festő”, — írja Kampis. Hasonló álláspontot képvisel *Horváth Tibor* is, kis Gauguin-monográfiájában (Budapest, 1960). Valóban, egyes források Gauguin ateista kijelentéseiről beszélnek. A művész a metafizikai kérdések iránt mégsem volt érzéketlen, ezt bizonyítja a bostoni múzeumban őrzött, méretre is hatalmas kompozíció: *Honnan jövőnk? Mik vagyunk? Hová megyünk?* S itt van négy másik Gauguin-mű, — mindegyik a chef-d'oeuvre-ök közé tartozik: a *Sárga Krisztus*, a *Breton Kálvária*, a *Jákob harca az anyaggal* és az *Üdvözlégy Mária* (vagy *Ia Orana Maria*). Szépen írja ezekről *Csabi István*, a második világháborúban fiatalon elpusztult kiváló művészettörténész: „Primitív, de a szív dobogásától dadogó nyelven akar Gauguin Jézus szenvedéseiről beszélni... Naïv bretagnei parasztok szemével nézi a Keresztrefeszítettet...” (Csabai: *Az impresszionizmus kora*, Bp., 1942). Gauguin esetéhez hasonló bizonyos mértékig *Ferenczy Károlyé*. A századforduló szkeptikus-szcientista eszméi hatására *Ferenczy* sem vallotta magát hívő kereszténynek, — ugyanakkor megfestette a nemcsak téma szempontjából, de szellemben is keresztény művek sorozatát: *Ábrahám áldozata*, *Három királyok*, *Józsefet eladják testvérei*, a *Hegyi beszéd* (kétszer is!), *Krisztus sirbatétele*. Felvetődik itt a kérdés: mi a döntőbb egy festőnél? A kávéházban vagy egyebütt elejtett szó e, vagy az a terület, amelyen a művész elsődlegesen fejezi ki magát: a kép?!...

Mindent egybevetve azonban elmondhatjuk Gauguin-ről: ha Cézanne művészete keményebb anyagból is való s ha Van Gogh művészete jobban fel is kavarr bennünket, mint Gauguin „neoromantikája”, „neodekorativizmusa” (*Ferenczy* Béni jellemzi így Gauguin piktúráját), — mégis olyan művész s zemei zárultak le 60 esztendővel ezelőtt, akiről *Strindberg* (aki pedig képeit nem szerette) kénytelen volt elismerni: „...Őn új földet és új eget teremtett...”

* * *

Kassák Lajos, a képzőművész. Az 1962-es esztendőben kettős *Kassák-jubileum* volt: az író születésének 75-ik és írói működésének 50-ik évfordulója. Az írószövetség novembri ünnepségén *Gyergyai Albert*, *Lengyel József* s más íróársak köszöntötték ebből az alkalomból *Kassák Lajost*, képzőművészeti munkásságáról pedig *Makrisz Agamemnon* szobrászművész emlékezett meg.

Kassák — mint képzőművész — az elmúlt esztendőekben is nagy aktivitást fejtett ki. Az írószövetségi jubiláris összejövetelel a falakon Kassák új, nagyméretű olajfestményei függöttek, a *Szerelem Szerelem* verseskötet és a pécsi *Jelenkor* című folyóirat Kassák rajzaiból közölt egy-egy szép sorozatot, a budakeszi tudószanatériumban kamarakiállítást rendeztek Kassák képeiből, s Párizsban retrospektív Kassák-tárlat van előkészületben.

Kassák maga nemrégiben így emlékezett meg képzőművészeti munkálkodásáról: „Ritka jelenség a magyar művészeti életben, hogy valaki két művészeti ágban alkosson. Ma 75 éves vagyok, s 18 éves korom óta van kezembem felváltva a toll és az ecset, — életutamon így születtek meg hol festészeti, hol irodalmi művek. Első fellépésem ideje a festészetben összeesik a modern művészet első nemzedékének jelentkezésével. Legközelebbi rokonaimnak érzem Malevicset, Mondriant, általában a konstruktív irányzatok képviselőit”. Jean Cassou, a francia regényíró és esztéta, a párizsi Musée National d'Art Moderne főigazgatója így jellemzi a festő Kassákot: „Kassák az elvont művészet megszületésének tűnt fel, az úttörők korszakában... Ő kimunkálta a saját útját, amely szigorú, következetes és tiszta. Író és festő, keményakarátú és érzékenyen reagáló, aki kutat, vitázik és dönt. És kialakul a maga tökéletessége, hajlíthatatlansága és kristálytisztasága”.

A művész és a tekintélyes francia esztétikus szavaihoz mi csak azt fűz-nénk még hozzá, hogy Kassák művészi törekvéseinek hitelét az élet igazolta. Hány, egykor ünnepektől hullott el az elmúlt negyven évben, hány alkotása a 10-es, 20-as éveknek lett menthetetlenül „démódé”, de Kassák ekkori munkáiból nemrég mappát állítottak össze és adtak ki Párizsban... Művészete ma is „aktuális”, eleven, hiszen az egyszerűség, a szűkszavúság, a szerkezeti szigor és a szárnyaló lendület — amelyek képzőművészeti alkotásainak fő vonásai — a modern művészet gyámpillérei. Míg jópár kortársánál a szellemi fáradtság és elbágyadás következett be az idők folyamán, — gondoljunk Pátzay vagy Bernáth mai produkciójára, amely messze alatta van az ő egykori szintjének, — addig Kassák „bírt a iramot”, s mindig feljebb tudott törni, mint képzőművész is. Napjainkban, a korszerű építészeti korszakában, amikor már senkisémit vitatja el Wright, Gropius, Le Corbusier, Nervi, Niemeyer épületeinek szépségét s igazságát, a társalmi művészetek: a festészet s a szobrászat is meg kell hogy újuljanak. Kassák s társainak törekvései ilyen irányba mutatnak, s ezért munkásságuk tanulmányozása és értékesítése csak javára válhat a fiatalabb művésznemzedéknek.

„Építs csak, énekelj tovább, bátor formaművész!... Te vagy ma is a példamutató...” — írta egy Kassákot köszöntő régebbi versében Berda József. Igen, a jubiláló Kassák bátor, példamutató formaművész és tanítómester festőként, rajzolóművészként is.

* * *

Két vélemény Rouault-ról. A *Művészet* című folyóirat egyik, 1962-es számában Pogány Ö. Gábor cikkében e mondattal találkozunk: „Kárbaveszett fáradság Rouault neofita pietizmusa után sóhajtozni”. Hogy pietizmuson mit ért a cikkíró, azt nem tudjuk, hiszen van e szónak egy szűkebb, egyháztörténeti s egy általánosabb értelme, — de se így, se úgy nem illik Rouault-ra e kifejezés. Még kevésbé a neofitaság, hiszen a 87 évét megért nagy katolikus festő (1871—1958) egész életét s művészi munkásságát — töretlenül s vargabetűk nélkül — ugyanazok az eszmények irányították... Ugyane folyóiratban azután hamarosan egy másik cikkel találkoztunk. Szerzője — Somos Miklós festőművész — Rouault életműve előtt tisztelig, rámutatva a nagy mester alkotásaiban megnyilvánuló erkölcsi rendíthetetlenségre, humanizmusra, szerénységre, expresszív erőre, amelyek miatt a fiatal magyar művész a műtörténet egyik óriásának s maga egyik példaképének tekintti Rouault-t. — Azt hisszük, az utóbbi írás a méltányosabb és tárgyilagosabb. Hiszen — hogy Aragon emlékeztet *A rózsák és a rezeda* című versét idézzük — a katolikus Rouault, „ki hittet hisz egekbe”, s a kommunista Picasso, „kiben nem él e hit”, — egyaránt az egész emberiség értékei közé tartoznak. (*Dévényi Iván*)

ZENEI JEGYZETEK. (A 80 éves Kodály Zoltán ünneplése.)
 „Eljött a mű, hogy köszöntse Mesterét” — mondotta ünnepi köszöntőjében Szabolcsi Bence, s valóban, mindnyájan úgy éreztük, hogy nem csak a szereplő 20 kitűnő kórus köszöntötte Kodály Zoltánt, hanem az egész éneklő Magyarország, melyet éppen ő tanított meg énekelni. S az európai zenének is ünnepi pillanata volt ez, hiszen kevesen munkálkodtak nagyobb buzgalommal magyarság és európaiság szintézisen, mint a jubiláns mester. „Egyik kezünket keleti testvéreink fogják, a másikat Bach és Palestrina” — írta egyik tanulmányában. S az ezután következő kérdésre (ti. hogy teljesíteni tudjuk-e a kettő között összekötő híd szerepét) már a maga életművével felelt, amely valóban híd módjára fogja össze a két partot: Európa és Ázsia kultúráját. Kodály életműve azonban egyszersmind egy nagy nemzedék művelődésszerményének betetőzése, és egyben olyan alapvetés is, amelyre mindig emlékezni fogunk, mert lehetetlen nem emlékeznünk. A költő, Berda József így fejezte ki ezt a gondolatot az Élet és Irodalomban közölt versében:

Egyre fiatalabb s még egetverőbb lendületű
 leszel századi zenénk irányt mutató katedráján
 legemberibb s legmagyarabb megszólaltatónk!
 A haza holtig hú fia maradsz te mindig; oly erős
 mint az ég és a föld! Harcukban bölcs
 s előrelátó fiatalok forradalmának
 vigaszaként jöttél e világra nyolcvan
 évvel ezelőtt...

Am az egyoldalúság hibájába esnénk, ha minduntalan a kodályi életmű internacionalizmusát hangsúlyoznánk s nem dicsekednénk magyar nemzeti voltával, amely a regös-énekek ködbevesző folklórjából is, de Ady néma magányából is táplálkozik. S különösen akkor mulasztanánk, ha elhallgatnánk az egész életmű vallásos alaphangját, a Psalmus Hungaricustól egészen a Missa brevisig. S ezzel alighanem nemzeti kultúránknak szinte valamennyi összetevőjét felsorakoztattuk. Ez is mutatja, hogy Kodály műve egyben egy nép lélegzetvétele, mondhatni kollektív alkotása.

Amikor az Erkel Színház tomboló közönsége újra és újra a diszpáholy felé fordult, akkor állt fel Kodály egy pillanatra, de aztán rögtön eltűnt, visszahúzódott az ünneplés elől. Nem tudom, ki mit érzett abban a múlt pillanatban, de sokan gondolhattuk egyszerre: Ime, ott áll a ma élő legnagyobb magyar... És nagyon sokan irigyeltük azt a kis úttörőt, aki akkor kezét foghatott Vele.

Aztán vége volt a hangversenynek, elvonult az éneklő Magyarország kis küldöttsége, de mindnyájan éreztük, hogy ez az ünnep most már folytonosan tart és tartani is fog mindaddig, amíg csak magyar nyelven énekelnek. „A nemzet — hogy Szabolcsi Bence bevezetőjét idézzük — eljött és rámondta az igent Kodály Zoltán életművére.” Tette mindezt abban a reményben, hogy ez az életmű még mindig nincs befejezve, jóllehet az örökkévalóság már rátette kézjegyét. Tette azzal a lelkiülettel, melyet Berda József versének befejező sorai érzékeltetnek a legplasztikusabban:

..... Légy öröme hát mindnyájunknak
 hosszú időkgig még műveiddel, egyre élőbb
 életeddel s a nép, a nemzet
 nem marad soha magára!

Befejezésül szólunk kell a hangverseny nagyszabású külsőségeiről is. A rendező úgy mozgatta a kórusokat, hogy az egyik még el sem tűnt, a dobogó tetején máris megjelent a másik s így objektív alapja is volt a folytonosság élményének. Az egyesített, hatalmas hangerejű, kitűnően felkészült kórusok Kodály vokális műveinek legjavát szólaltatták meg. Külön is kiemeljük a Hegyi éjszakák I. ragyogó tolmácsolását (vezényelt Andor Ilona) és a Jézus és a kufárok félelmetes kórustömbjeit (vezényelt Vásárhelyi Zoltán). Szünet előtt Csenki Imrével az élen 16 kórus négy szólamban szólaltatta meg a Magyarokhoz, amely így egészen páratlan élményt nyújtott. Szünet után a Budapesti Kórus, a Fővárosi Énekkar és a Pécsi Liszt Ferenc kórus összevontan szólal-

tatta meg a Psalmus Hungaricus. A beteg Szenkár Jenő helyett Lukács Miklós vezényelte a kórusokat és a Filharmóniai Társaság Zenekarát, amelyről ezúttal örömmel mondhatjuk el, hogy egészen magasszínvonalúan szerepelt. (A szólót Illosfalvy Róbert énekelte a tőle megszokott szép tónussal és átéléssel.)

(A M. Á. V. Szimfónikusok ünnepe.) Szándékosan neveztük ünnepinek azt a pillanatot, amikor a M. Á. V. Szimfónikus Zenekar fennállása óta először frakkban jelent meg lelkes közönsége előtt. Eddig a hivatalos formaruha is éreztette velünk, hogy a rokonszenves zenekar még nem egészen „felnőtt”. Am egyre növekedett, egyre igényesebb feladatokat oldott meg hibátlanul s olyan missziót vállalt, mint egy zenekarunk sem: a legeldugottabb országrészekben is közkinccsé tette a zenei műveltséget. Manapság, amikor a kultúra területén is forradalmi átalakulás korát éljük, éppen ezt a missziót nem lehet eléggé értékelni. Értethető tehát, ha évről-évre lelkes közönség sorakozott fel a zenekar mögé és éppen ez az újfajta, megújult igényű, friss élményekre éhes közönség kényszerítette ki a zenekar „nagykorúsítását”.

Az ünnepi koncerten a zenekar vezető karmestere, Lukács Miklós vezényelte Sárjai János vitéz szvitjét és Brahms I. szimfóniáját, Olga Parhomenko pedig Mozart G-dúr hegedűversenyét adta elő. Jóllehet a szólista kétségkívül igen tehetséges, nagyraihivatott művész; ezt a műsorszámot éreztük a legkevésbé megoldottnak: Mozart derűje helyett inkább vaskosságot, villódzó szellemessége helyett pedig nehézkességet kaptunk. Néhol a zenekar és szólista különállása is zavart.

Annál nagyobb örömet szerzett Brahms heroikus szimfóniája, amely nem csak a romantikus érzésvilágot tolmácsolta hitelesen, hanem tudatos mintaképéből, a klasszicizmusból is izelítőt adott. Lukács Miklós legnagyobb dicsérete, hogy értelmezése semmivel sem maradt a nemrég hallott Nino Sanzognoé mögött, sőt... Sárjai szvitje érdekes, néhol igen szellemes mű, véleményünk szerint azonban meglehetősen eklektikus is; szerzője láthatóan szívesebben vonzódik a romantikához, mint a modern irányhoz. Persze ez jogos, ám nem véletlen, hogy a szvitnek éppen a legmodernebb tétele, az Óriások között aratta a legnagyobb sikert. — A zenekar mindvégig igen lelkesen, szépen játszott, kivált a rézfúvósok. (Rónay László)

FILM A DAYTONI MAJOMPERRŐL. Megvallom őszintén, kevés film elé tekintettem akkora várakozással, mint éppen az Aki szelet vet című amerikai alkotás elé. Fiatalabb koromban természettudományi pályára készültem, biokémikus szerettem volna lenni, ismerem tehát a nagy darwini művet, A fajok eredetét. Többször is elolvastam, de soha, soha nem lestem benne olyasmit, ami hitemet megzavarta volna, amit ne tudtam volna összeegyeztetni a szentírással. Csodálkoztam is mindig, hogy miként volt lehetséges egy „majomper” a XX. század elején és éppen Amerikában, a modernség, a technikai fejlettség hazájában?

1925 júliusában az USA Tennessee államának Dayton városában perbe fogtak egy J. T. Scopes nevű biológia-tanárt azért, mert az ember származását Darwin tanai alapján tanította. Jogi alapul egy elavult, helyi törvény szolgált, amely kimondja, hogy Tennessee állam területén csupán a szorosan vett bibliai alapon szabad erről tanítani. A vádat nem kisebb tekintély, mint W. J. Bryan, az Egyesült Államok volt külügyminisztere képviselte. A bíróság hosszas huzavona után végül is pénzbüntetésre ítélte a tanárt. A vádlott a legfelsőbb bírósághoz fellebbezett, amely felmentette.

Ismertem, mint már említettem, Darwin művét, de nem — Amerikát! Nos, akadt egy ismerősöm, aki éveket töltött odakint, faggattam, vallattam az ottani állapotok felől s ő meg is adott minden lehető felvilágosítást. Beszámolt arról, hogy sehol a világon nincs akkora különbség metropolis és vidéki kisváros között, mint éppen ebben a hatalmas, kontinensnyi államban. Nagyvárosai modern bábelek, míg a vidék a puritán protestantizmus fellegvára. Mesélt nekem az ottani egyházak életéről, a vasárnapi-iskoláról és sok más egyéb, előttem nagyjából érthetetlen összefüggésről, úgy, hogy most, amikor a moziba léptem, szinte Amerika-szakértőnek képzeltem magam...

A film azonban alaposan rácăfolt erre a hiedelemre. Nem, Amerikát nem lehet elmesélésből megismerni, ahhoz sokkal inkább hozzásegített ez a mozararab. Fellibbentette a fátylat, megmutatott valamit arcából, mely ha idegen is a számunkra, mégis emberi arcot tár elénk. Emberi arcot, a maga gyarlóságával, tökéletlenségével...

A film voltaképpen azt az esetet dolgozza fel, ami „daytoni majomper” néven szerepel a legújabbkori amerikai krónikában. Teszi ezt a lehető legteljesebb történeti háttérrel s csupán annyi adalékot vegyít hozzá, ami elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy egy immáron történelemmé vált esetről kerekded dráma váljék. Ezek az adalékok oly szerencsésen vegyülnek a tények közé, olyannyira árnyalttá teszik, motiválják azt, hogy a néző végül maga is benne él a cselekményben, oda kerül a kisváros lakói közé és akaratlanul is állást foglalni kényszerül.

Ahogy a kockák peregne, úgy bontakozik ki előttünk a cselekmény. A miért, a történések rugója nyomban megmutatkozik. Adva van egy protestáns lelkész, aki ellentétbe kerül egy fiatal tanárral, s ez a tanár ráadásul eljegyzi a pap egyetlen leányát. A sértett atyai szívben fellángol a bosszú. Nem vitás, hogy ez az indulat merőben ellentétes a keresztényi erkölccsel, de hát ez a pap is csak ember és egyben apa is. Mindezekhez járul még, hogy a tanár egyre népszerűbb az ifjúság körében. Újabb indulat születik a háborgó lélekben: az irigység. Most már csak eszközt kell keresni a bosszúhoz s ezt könnyű megtalálni a már aposztrofált törvényben. És ha egyszer a törvényes alap megvan, mi sem könnyebb, mint abból pert csinálni, kihasználni a tömegek mély vallásosságát, bemészlni nekik, hogy az ősi hit forog veszedelemben, hogy az ifjúságot meg akarják rontani...

A körülmények azután úgy hozzák, hogy a vád képviselője, a neves és sikeres politikus szembe kerül a tárgyalóteremben egy híres, de kevésbé sikeres jogással. Régi barátok és régi ellenfelek, akik ugyanazt az asszonyt szeretik. Csoda-e hát, ha mindketten győzni akarnak, ha a per végül is csak ürügy ahhoz, hogy erejüket összemérjék? Gigászi birkózás indul meg a tárgyalóteremben s a szimpátia, mind a szereplőké, mind pedig a nézőké, lassan, szinte centiméterenként csúszik a védő felé.

A vád bukása elkerülhetetlen, hiszen erkölcsileg, minden ellene fordul, holott pozicionálisan eleinte minden az ügyészt szolgálja. A bíróság elfogult, az esküdtek előtt óriási tekintélyt képvisel a lelkipásztor s a politikus egyaránt és mégis... Az emberek lelkébe oltott ősi igazságérzet mind hangosabbá válik, a vádlók minduntalan olyan eszközökhöz nyúlnak, olyan lelkiismereti terrort alkalmaznak, ami azután a leglustább, legelfogultabb agyvelőket is gondolkodásra készíti... Végül még a politikai szélirány is megfordul: a kormányzó a világszerte növekvő felháborodásra, na meg a közelgő választásokra való tekintettel „megsúgja” a bíróságnak, hogy jó lesz az ügyel csinján bánni. Az ügyész önnön végzetébe rohan minden szavával, minden cselekedetével. Hiúsága hatalmas csorbákat szenved s végül, miután beszédére már senki sem kíváncsi, fizikailag is megsemmisül, felindultsága végez vele, halva marad a porondon.

Tragédia, mélységesen emberi tragédia rejlik bukásában s a néző mégsem sajnálja, mert már réges-régen állást foglalt — a fiatal tanár igaztalan meghurcoltatása ellen. A katolikus néző is? Igen, az is. Mert a filmben világosan érződik, hogy a Szentírás és a fejlődéstörténet ilyen szembeállításával nem elvi síkon történik — bármilyen elvi síkon folyék is róluk a vita —, hanem nagyonis egyéni, politikai és hiúsági célokat szolgál.

Kétségtelen, hogy a választott téma rendkívül kényes és egyes nézőket tévútra is vezethet, mert a vallásos hit és a tudomány összeütközését olyan konkrét esetben tárgyalja, amelyből semmiképp sem lehet általános érvényű következtetéseket levonni. Manapság a természettudományos ismerettel rendelkező embernek tudnia kell, hogy a Biblia nem természettudományos szakkönyv, hanem az isteni kinyilatkoztatásnak sokszor költői képekkel illusztrált közlése. Metaforái nem mindig értendők szószertint. Naívság lenne azt hinni, hogy Isten, a Mindenható, amikor az embert teremtette, manuális munkára

kényszerült s mint valami falusi gölöncsér, az anyaföld sarából önkezűleg gyúrta ki Ádám testét. Aki mindenható, annak nincsen szüksége ilyesmire. Megteheti ugyanezt — közvetve is! És éppen ebben rejlik minden teremtettség igazi szépsége: minél bonyolultabb, minél inkább „rendszer” képvisel, annál inkább megkívánja azt a hatalmas Gondolkozót, aki ezt elképzelte és megalkotta... S ha Néki úgy tetszett, akkor azon a módon is alkothatta, ahogy Darwin elmélete tanítja!

Ha mindezeket figyelembe vesszük, megmosolyogtató abderitizmussal kell vádolnunk a jó daytoni kispolgárokat. Igenám! Csakhogy ők nem azért szegültek szembe az említett tanokkal, hogy képtelen módon az Istent védelmezzék a teremtmény ellenében, hanem, hogy az ifjúság lelkét óvják minden olyasmitől, ami kellő ismeretek hiányában lelküket megzavarhatná. A film ezt nem is leplezi, hiszen maga a tanár sem istentagadó, csupán nem eléggé tapasztalt, körültekintő, megfontolt pedagógus.

A legnagyobb botlást azonban maga a tiszteletes követi el. Pap létére nagyonis emberi indulatok hatalmába kerül, sőt egy alkalommal súlyos „bibliai” átkokat szór saját leányára csupán azért, mert eljegyezte magát az ellenféllel s ezáltal hitének „árulója” lett, holott... Krisztus alaptörvénye, a megbocsájto szeretet olyan távol áll ettől a paptól, mintha ez a törvény csupán egy idegen csillagzaton volna érvényes. Izzó gyűlöletében nagyon messzire megy — híveit fanatizált tömeggé alacsonyítja, majdnem lincselésre uszítja. Így akarva nem akarva ő a darab legnegatívabb figurája, alakjában a kereszténység torzképe testesül meg.

És a legpozitívabb? Az ügyvéd. Alakja mindinkább túlnő a védő keretein, szimbolummá válik, a józan emberi értelem jelképévé. Ő a film feledhetetlen végjelenetének a főszereplője... Üres a tárgyalóterem, a nagy küzdelem immár eldőlt, nem marad a bírói pulpituson más, csupán a két vitatott könyv: a *Szentírás* és *A fajok eredete*. Az ügyvéd felemeli a két kötetet, melyeket egymás ellen akart felhasználni az emberi gyarlóság; tenyerére fekteti őket, jól érthető mozdulattal mérlegel, latolgat, azután egy végtelenül finom mosoly kíséretében egymás mellé helyezi a két vaskos könyvet, összefogja őket s úgy viszi magával...

Egymás mellé s nem egymás fölé. Ebben látom én a film legnagyobb, legmélyebb mondanivalóját. Egymás mellé, mint ahogy a mi katolikus meggyőződésünk szerint is egymás mellett párhuzamban állanak az emberiség életútja mentén a hit és a tudomány, a szakkönyv és a biblia, az evilági és a transzcendens ismeretek tárházai. (*Bittei Lajos*)

A LUTHER-PROBLÉMA KORUNK KATOLIKUS KUTATÓINAK MEGVILÁGÍTÁSÁBAN. „Amióta legfőbb egyházi megbízásból, mint pápai kiküldött, módomban állt összehasonlítani a lengyelországi katolikusok és németországi protestánsok vallási életét, meggyőződésemmé vált, hogy a protestánsok elszakadása azért következett be, mivel a németek lelki szükséglete volt a jámbor, vallásos élet. Ezért mi sem természetesebb, mint elkönyvelni, hogy a reformáció nem eretnekek és filozófusok, hanem oly emberek által terjedt, akik szívük mélyén őszinte vallásosság után vágyódtak”. *Hofbauer Szent Kelemen* ajkáról hangzottak el e valóságérzékről és éleslátásról tanuskodó szavak. Mindannak pedig, aki napjainkban akár a protestantizmus elterjedésével, akár egyik vezéralakjával, Lutherrel kíván a tudományos igényeknek megfelelő kijelentéseket tenni, fölültebb megszívlelendő tanítást tartalmaznak.

Történeti tény és ma már fájoan ható igazság, hogy a múlt század elején, midőn Hofbauer Szent Kelemen az imént idézett szavakat elmondotta, véleményével szinte egyedül állott. Az ő korában még a „hivatalos” katolikus Luther-képet szinte kizárólagos módon a Cochläus-féle kommentár meglehetősen vad színekkel festett vonásai alakították ki. (*Commentarius de actio et scriptis Martini Lutheri, Moguntiae 1549*). E képnek már keletkezése idején is torz s azóta még inkább torzítóan ható vonásait a legújabb kori Luther-kutatások mindinkább korrigálják. Katolikus és protestáns tudósok (*Balling, Sartory, Asmussen, Bornkamm, Zeoden*) egybehangzó véleményére hivatkozva

tesz közzé rendkívül értékes és érdekes közleményt a legújabb Luther-kutatásokról a *Theologie der Gegenwart*. A szemleírónak, Wolf Dieter Theurer-nek tolla nyomán tanulságos és újszerűen ható ismereteknek jutunk birtokába. Az ma már vitán felül áll, hogy a Cochläus-féle beállításban Luther arculata a kortársnak szenvedélyektől fűtött s a XVI. század hitvitázó stílusának módorában durva szökepekkel tüzdelt, eltorzított módján bontakozik ki. Annak idején, a hitújítás viharos századában, a „kocsmái hitviták” korában e jelenség egyáltalán nem hatott rendkívüli módon. Cochläus beszéd- és írásmódorát hamarosan számos kortársa is átvette s műveinek későbbi kiadásai még vaskos hozzáadásokkal is bővültek. Akadtak természetesen már a XVI. században is a békéltető hangú irénizmusnak szószólói. Ezek között elsősorban *Schatzgeyert* és *Pirstingert* kell kiemelnünk. Egyesek, mint *Contarini* és *Seripande* már azt is kezdték keresni és hangoztatni, ami „összefűz” s a szakadás helyett az összetartozás gondolatát sarkítják ki, rámutatva a többek között Luther erős krisztocentrizmusára. Tán leginkább figyelemre méltó az a tény, hogy a tridentin zsinat Luther nevét egyetlen esetben sem említi. *Jedñ*, az ismert egyháztörténész úgy kommentálja ezt a körülményt, hogy a zsinat nem akarta „a tárgyalásokhoz vezető ajtót bezárni”. Mégis — a későbbi események tanúsága szerint — a zsinat e nemesen elegáns diszkrécioja nem volt képes megakadályozni, hogy az elkövetkező évszázadokban a Cochläus-iratok nagyomisan erősen polemikus hangja uralja a katolikus Luther-értékelést.

Mindezeket a történeti előzményeket figyelembevéve, az interkonfesszionális légkör javulását nem csekély mértékben szolgálta Adolf Herte-nek 1943-ban megjelent munkája (*Das katholische Lutherbild im Bann der Luther kommentare des Cochläus*, 1—3. Münster 1943). Herte alapos kutatások után, nagy történeti felkészültséggel mutatta ki, hogy Cochläus kommentárja közel négy évszázad Luther-kritikájának volt ősnemzője a katolikus szakirodalomban. E megállapításával egyszersmind döntő lépést is tett az objektív értékelés felé vezető úton. Mindazonáltal komoly nehézségek akadtak továbbra is az ugyancsak Cochläus által áthagyományozott ún. „tényanyag” valódiságának megállapítását illetően. E téren H. Denifle végzett igen lelkiismeretes és nagy munkát (*Luther und Luthertum in der ersten Entwicklung*, Mainz 1904—9), az újabb kutatások és eredmények azonban már az ő munkásságát és módszerét is helyesbítették. S. Merkle például Denifle-vel szemben egyenesen kijelenti: „A katolikus tudományosság szegénységi bizonyítványa lenne, ha vele (Lutherral) szemben a méltatlan személyeskedő gyanúsítások szintjére szállna le”. — Hartmann Grisar-nak, a nagynevű Luther-kutatónak 1911-ben megjelent műve Lutherban már nem a gátlástalan reneszánsz-embert, hanem inkább az együttérzést keltő neurotikust érzékelteti. Mindazonáltal — bár ez a szemléletmód magyarázatot adhat bizonyos vonatkozásokban — Luther életének értelmezésében a teljes képhez még egyéb fontos körülmény is hozzátartozik. „Aki ugyanis — írja Th. Sartory 1961-ben megjelent nagy tanulmányában — életében oly valóságként ismerte fel Istent, mint Luther, annál nem csodálkozhatunk, hogy gyarló emberi testének edényén repedéseket és szakadásokat is el kellett szenvednie”.

E megállapítás egyszersmind elvezet a „Luther-fenomén” döntő tényezőjének vizsgálatához: a vallásos és teológiai nézősmódhoz. Ezen az úton jut el Th. Balling a megállapításhoz: „A reformáció bölcsőjénél nem egy rossz, nem is egy beteg, hanem egy vallásos ember állt” (*Verständigung über Luther*, München 1949). E tényit tudományos apparátussal a *Hochland* hasábjain elsőként már Franz Xaver Kiefl bizonyította (1917—18, 6—28), majd Josef Lortz fejtette ki átfogó alapossággal (*Die Reformation in Deutschland*, 1—2. 1939—40). Olyannyira előtérbe került újabban ez a értékelés, hogy Sartory már szemléltető párhuzamot von Luther és Newman között abban a vonatkozásban, hogy mennyire a dogmatikai motívumok vezették mindkettőt s hogy mennyire könnyen válnak mindkettőjüké a legelvontabbnak látszó teológiai ismeretek is szellemi és vallásos átáléssé. E körülmény teszi világossá Peter Meinholdnak, az evangélikus teológiai professzornak kijelentését, aki szerint „Luther nem csak a protestantizmus számára tárt fel hatalmas erőforrásokat, hanem ugyan-

ezeket — épp az ellentétek következtében — a katolikus egyházban is fel-
élesztette”. — „Vajon — írja J. Hessen (*Luther in katholischer Sicht*, Bonn
1947) — ugyanezek az erőforrások nem lesznek-e egykor arra hivatottak, hogy
az ellentéteket a vallásos magatartáshoz illően tudják majd leküzdöni és meg-
szüntetni?”

Befejezőként az imént idézett *Meinhold* professzor véleményével foglal-
hatjuk össze a napjaink szakemberei által képviselt Luther-értékelést: „Azon-
fáradozunk, hogy Luthert a maga korában, mint a katolikus egyház kebelében
is fellángoló reformvágy megisméjlesztőjét ismerjük fel, akinek működésé-
ben azonban kétségtelenül végigvonul a nagy tragédia, hogy ő maga oly ka-
tolicizmus ellen küzdött, mely valójában már nem is volt katolicizmus, vagy
pontosabban szólva, az egyház által is reformálni kívánt katolicizmus volt”.

(Szennay András)

JEGYZETLAPOK. (Realizmus a költészetben.) Van a német Martin Opitz-
nak egy *Elégia* című verse. Huszonnyolc sor; ebből huszonhét mesterien kezelt
köz hely. A nap leszállt, mondja a költő, a világ nyugodni tér; én azonban nem
alhatom, napról napra virrasztok s emésztetem magamat szorongó szerelmemben;
sírok, miközben kedvesem békén pihen. Úgy vagyok, mint Pán, ha látja az
édesen szunnyadó nimfákat: míg azok mit sem sejtve szenderegnek, ő „jár-
kel, sóhajtozik, kiált jajongva, fájón”, hegyet-völgyet fölver panaszával, de
szavára csak a visszhang válaszol. „Így alszol, életem, míg én esengek árván”,
mondja a költő; te pihensz, én virrasztok, míg csak el nem jön és le nem csap
rám a halál. Így a huszonhét sor, nagyon szépen, behízelt szomorúsággal,
valami holdfény-ragyogással; a maga nemében így is remekmű. Annak a köz-
helyekből építő versírásnak a remeke, amelyet voltaképp az igazi művészetnek
tartottak, míg a romantika a művészség mértékévé az egyéniséget nem tette.

Mondom, így a huszonhét sor. A huszonnyolcadikban váratlanul történt
valami. A Múza ott állt Opitz mellett, puha kézzel simogatta homlokát. S
most, hirtelenül és váratlanul, belemarkolt a szívébe, kifreccsentett egy csepp
vért a papírosra. A gyönyörű, márványsimáságú köz helyek után egy csepp
valóságot. Egy sikolyt, amire váratlanul fölvi szhangzik a megelőző huszonhét
sor. Egy helyhatározót, amely ezt a pallérozott fájdalmat, ezt az Astaria iránt
való könnyes epekedést odaszögezi egy küszöbre. Rögzíti a világban. Lerántja
a verset a valóságba, és fölemeli vele az örökkévalóságba.

Míg csak le nem csap rám a halál, írja a költő, illendően és szabályosan,
ahogy a szerelmes költőnek, meghallgatást nem nyerő Pánnak a halálért epe-
kednie kell. S akkor odaveti utána, verset záró sornak, egy mellékmondattal:
„Auf den ich sehnlich wart allhier bei deiner Tür”. Nem akárhol, nem Pán
hegyei-völgyei közt, nem holmi nimfát-látott forrásnál. Nem. Itt. Ezen a szent
helyen. A küszöbön. Az ajtó előtt. Igen: „Melyért úgy epedek itt az ajtó
előtt”.

Most már mindent elhiszek. Pánt is. A jajongást is. A virrasztást is. A
könnyeket is. Itt, az ajtó előtt.

Ez a realizmus a költészetben.

Felölös kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

Mária. — Melyik az Ószövetség legérdekesebb, „legolvasmányosabb” része? Ez kinek-kinek az egyéni ízlésétől, érdeklődésétől, hajlamától, nem utolsósorban érettsége fokától függ. Másképp nézi az ember az Ószövetséget fiatalabb éveiben, mást keres és lát benne érettebb és idősebb korban. Levele alapján úgy érezzük, az ön számára az volna a legjobb, ha Tóbiás könyvével kezdené az Ószövetség olvasását. Nem okoz problémát Judit és Eszter könyve sem. Azt hisszük, utána érdeklődéssel forgatja majd az összes történeti részeket: Mózes, József, a Bírák, a Királyok, a Krónikák és a Makkabeusok könyveit is. Közülük legnehezebbek, mert legfárasztóbbak: Mózes harmadik, negyedik és ötödik könyvének ama fejezetei, amelyekben a szent író a választott nép törvényeit sorolja fel. Ezeket az első olvasás — amint ön mondja, a „szentírással való ismerkedés” — alkalmával elég átlapozni. Az úgynevezett költői könyvek: Jób, a Zsoltárok, a Példebeszédek és a Predikátor könyve, az Énekek éneke, a Bölcsesség, Jézus Sirák fia könyve mondanivalójával bánjon úgy, mint drága, de rendkívül tömény fűszerrel. Egyszerre soha se markoljon sokat, de minden nap vegyen belőlük egy csipetnyit. Aki egyvégtében, rövid idő alatt akarja felhabzsolni — hogy példát említsünk — a százötven zsoltárt, belekábúl, nemcsak élvezni, de felfogni sem tudja e magasztos énekek szépségeit és igazságait. Ugyanezt lehet mondani a próféták könyveiről is — talán még fokozottabb érvénnyel. Keveset olvasni belőlük egyszerre, de újra meg újra elő kell venni, szüntelen ízlelni kell a bennük megnyilatkozó isteni bölcsesség borát.

Gyógyíthatatlan. — Teljesen együtt érzünk önnel és átérezzük panaszát: „ránézek elsorvadt lábamra, amelyeket tönkre tett a gyermekparalízis, aztán arra gondolok, hogy életem végéig ide vagyok szögezve tolokocsimhoz és úgy elfog a keserűség”. Teljes részvétellel vagyunk ön iránt abban is, amit környezetével kapcsolatban panaszol fel: „testi tehetetlenségem kínjait fokozzák felebarátaim, az egészségesek, a környezetem tagjai, ismerősök és ismeretlenek, akiknek szeméből érzem az iszonyatot sugározni felém, az ítéletet, amellyel kitaszítanak maguk közül, tehernek, nyűgnek minősítenek, a félelmet, hogy valami kellemetlent kell vállalniuk értem”.

Abban azonban nem értünk egyet önnel, hogy „nincs a földön keresni-valója”, mert soha senki nem tudja hasznát venni. Lehet az életnek értelme a tolokocsihoz kötve is. Bizonyára hallotta Keller Helén nevét. Süketen, vakon és némán kellett nekiindulnia az életnek. Szenvedve, de hittel és bizalommal küzdve mégis áttörte a falat, mely a világtól és az emberektől elválasztotta, magasabb iskolákat végzett, könyveivel, írásaival nálánál kevésbé megnyomortított szenvedő betegársain is segíteni tudott.

Egészen bizonyos, hogy ön is rengeteget használhat tolokocsijához — keresztjéhez szögezettén is. Tanulásra, olvasásra, önművelésre, elmélkedésre módot ad állapota. Próbálja meg, fordítsa jóra a rosszat, belső tevékenységre külső tehetetlenségét. Olyan szellemi gyarapodásra tehet szert, oly lelki kincsekre találhat, amelyek átsugárzanak testi gyengeségén és utat mutathatnak megtévedt, botorkáló, zsákutcába jutott — egészségeseknek is.

Első sorban azoknak, akikről panaszában ír, akiknek szemében az iszonyodást látja, akik tehernek és nyűgnek érzik önt, akik félnek, hogy áldozatot kell hozniuk.

Anima. — Önnek is azt mondjuk, amit a másik ismeretlen levélírónak mondtunk. Képzeletünk megtisztulásáért nem elegendő csak rossz gondolataink eltávolításával küzdeni. Ha egy üveglombikból kiszivattyúzzák a mérges gázt, kétségtelen, tiszta lesz az edény, de a légüres tér egy bizonyos fokán túl öszszerozzan. Képzeletünk lombikját se lehet teljesen kiüresíteni, főképpen nem lehet üresen megtartani hosszabb időn át. Ha megkíséréljük azt, a megszokott képek, fogalmak, gondolatok egy bizonyos idő után ellenállhatatlan erő-

vel tódulnak vissza elménkbe. A rossz elképzeléseinket, helytelen fogalmainkat, a gyötrő gondolatainkat ki kell szorítani lelkünkéből — mégpedig tiszta képekkel, helyes fogalmakkal és megnyugtató gondolatokkal. „Veritas liberabit vos” — az igazság megszabadít titeket. Igyekezzék gondolatvilágát minél több igaz megállapítással, minél több teljes igazsággal megtölteni. Törekedjék mindenben eljutni a teljességre, a teljes igazságra, igyekezzék az elébe kerülő valóságokat, jelenségeket minél több oldalról megvizsgálni. A helytelen képzelgés, a gondolati bűn olyan ember gondolat- és képzelővilágában tud befészkelődni és elhatalmasodni, aki elzárja magát a teljes valóságtól és a teljes igazságoktól, aki belemerül ábrándozásaiba, aki — hogy Vörösmarty közismert hasonlatával éljünk — kancsalul szüntelen a festett egekbe néz. Igyekezzék egyideig minél kevesebbet magára maradni gondolataival. Ne foglalkozzék sokat problémáival, ne merüljön bele azok boncolgatásába. Szokássá vált bűnére is csak annyit gondoljon, amennyi a helyes elhatározásaihoz szükséges. Még bánkódás címén se időzzön vétkeinél sokáig, mert a hosszú keserűség az az ablak, amelyen át az ajtón kidobott bűn visszalopakodik a lélekbe. Ezért is tiltják a lelki élet mesterei a gyónásban megvallott és megbocsátott bűnök elemeztetését. Készsítsen a maga számára egy könnyen betartható programot, amivel minden idejét okos és hasznos foglalkozással töltheti ki. A helyes külső életrend: belső világunk rendjének alapja. Ha a hivatásával járó munkája után még megmaradó idejét gazdaságosan kitölti tanulással, pihe-néssel, komoly és könnyű olvasmányokkal, sporttal, sétával, idősebb bölcs és tapasztalt ismerősök látogatásával és nem utolsó sorban vidám, de értelmes kortársakkal folytatott szórakozással — egyre tisztábban, helyesebben és derűsebben látja a világot, a valóságot, önmagát és könnyebben szabadul meg problémáitól, mint ha szüntelen rájuk gondol és gyötri magát miattuk.

Bl. M. Miskolc. — 1. „Szűz Mária zsolnároskönyve” nem egyéb, mint a — rózsafüzér, amely annyi üdvözlégyből áll, ahány zsolnárt van a Zsolnárok könyvében, azaz százötvenből. — 2. Az egyházi törvénykönyv 1279-es Kánonja kimondja, hogy sem templomban, sem más megszentelt helyen senki sem helyezhet, illetve helyeztethet el a szokástól eltérő képet, ha azt az illetékes főpásztor jóvá nem hagyja. — 3. Ugyanazt állapítja meg az 1292-es Kánon a szentek és boldogok ereklyéiről. A hely szerint illetékes főpásztor engedélye szükséges, hogy bárki templomban vagy más nyilvános istentiszteleti helyen szentek vagy boldogok ereklyéit elhelyezze. Ez azonban nem jelenti, hogy ott-hon sem őrizhet a katolikus hívő az egyházi hatóság engedélye nélkül ereklyét. Az idézett Kánon 2. §-a kifejezetten megállapítja: a hívek is őrizhetnek magánházaikban is olyan ereklyéket, amelyek nem részesülnek nyilvános tiszteletben. Az ön által családi hagyatékként őrzött régi kép, amelynek üvege alatt aranyozott díszek között különböző szentek ereklyécskéi találhatók, ebbe a kategóriába tartozik. Nem csupán elajándékozható, de el is adható. Az eladás csupán a nyilvános tisztelet céljait szolgáló képek esetében van főpásztori engedélyhez kötve.

Gy. D. Pécs. — Az ismert mondást: „Ember tervez, Isten végez” — ebben a formában a bibliában nem is találja meg, bár valóban vannak, akik a Szentírásra vezetik vissza eredetét, mégpedig a Példabeszédek könyvére. Ott olvasható — a 16. fejezet 9. versében —: „Az ember kieszei útját szívében, de az Úr az, ki lépéseit irányítja.” Nagy Károly császár korának nevezetes írója, *Alcuin* (735–804) egyik írásában található ebben a formában: „Homo cogitat, Deus iudicat”. A későbbi megfogalmazás „Homo proponit, Deus disponit” egy XIV. századi angol költő, *W. Langland* egyik írásában fordul elő először,